

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI



YÜKSEK LİSANS TEZİ

**NEOKLASİK REALİZM ÇERÇEVESİNDE RUSYA-UKRAYNA
KRİZİNİN AB'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

HİLAL ÖZDEMİR

Danışman : Doç. Dr. Omca ALTIN

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Erol TURAN

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Hamza YAVUZ

KASTAMONU-2024

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

HİLAL ÖZDEMİR

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NEOKLASİK REALİZM ÇERÇEVESİNDE RUSYA UKRAYNA KRİZİNİN AB'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

HİHAL ÖZDEMİR

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN: DOÇ. DR. OMCA ALTIN

Dünyada artan enerji ihtiyacı ve bağımlılığıyla birlikte uluslararası aktör ilişkilerinin temel bileşenlerinden olan enerji ve enerji güvenliği meselelerinin güç siyasetinin en önemli dinamikleri haline gelmesi, uluslararası aktörlerin dış politika hamlelerinde oldukça belirleyici olmuştur. Yeterli kaynağa sahip olmayan ve enerjisi dış kaynaklardan tedarik eden Avrupa Birliği enerji kaynaklarına olan talep bakımından bölgesel güçler arasında ön sıralarda yer alması sebebiyle enerji politikaları oluşturarak enerji güvenliğini sağlamak durumundadır. Buradan hareketle tez kapsamında söz konusu varsayımı yapılandırmak adına enerji ve güvenlik kavramları açıklanarak, enerjinin güvenlik tanımlarını nasıl şekillendirdiğinin ortaya koyulması ve enerji güvenliğinin uluslararası ilişkiler dış politika analiz kuramlarından olan neoklasik realizmden yararlanılarak kavramsallaştırılması amaçlanmıştır. Oluşturulan teorik çerçeve aracılığıyla AB'nin enerji güvenliğini sağlaması noktasında oluşturabileceği stratejik hamlelerinin dış politikasındaki yeri tespit edilerek, geleneksel tanımlamaların ötesine geçilecek ve aynı zamanda uluslararası ilişkiler disiplini kuramları da dikkate alınarak, enerji güvenliğine ve AB'nin enerji jeopolitiğine teorik bir bakış açısı kazandırmak amaçlanmaktadır. AB'nin enerji profilinin yanı sıra kuruluşundan günümüze enerji alanında yaptığı politikalara ve girişimlere değinilmesi üzerine tasarlanan çalışmada aynı zamanda AB'nin enerji güvenliği anlayışına ve enerji güvenliği hedeflerine yer verilmiş, Birliğin enerji güvenliğini sağlaması noktasında kilit konumda bulunan Rusya ve Ukrayna'nın önemine dikkat çekilmiştir. Ek olarak Rusya-Ukrayna arasında enerji nedeniyle çıkan krizlerin, AB'nin enerji güvenliğine etkilerinin ve küresel yansımalarının neoklasik realizm aracılığıyla incelendiği çalışmada enerjinin dış politikadaki yeri ve önemine işaret edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Avrupa Birliği, Ukrayna, Rusya, Rusya-Ukrayna Krizi, Neoklasik Realizm, Enerji Güvenliği.

Haziran 2024, 153 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

THE EFFECT OF THE RUSSIA-UKRAINE CRISIS ON THE ENERGY SECURITY OF THE EU IN THE FRAMEWORK OF NEOCLASSICAL REALISM

HİLAL ÖZDEMİR

**KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF INTERNATIONAL RELATIONS**

SUPERVISOR: ASSOC. PROF. DR. OMCA ALTIN

With the increasing need and dependency on energy in the world, energy and energy security issues, which are among the basic components of international actor relations, have become the most important dynamics of power politics, and this has been very decisive in the foreign policy moves of international actors. The European Union, which does not have sufficient resources and procures energy from external sources, has to ensure energy security by creating energy policies, as it is among the regional powers in terms of demand for energy resources. Based on this, the thesis aims to explain the concepts of energy and security in order to structure the assumption in question, to reveal how energy shapes the definitions of security, and to conceptualize energy security by making use of neoclassical realism, which is one of the international relations foreign policy analysis theories. Through the theoretical framework created, it is aimed to gain a theoretical perspective on energy security and the energy geopolitics of the EU by determining the place of the strategic moves that the EU can make in terms of ensuring energy security in its foreign policy, going beyond traditional definitions and also taking into account the theories of the international relations discipline. The study, which was designed to touch upon the energy profile of the EU as well as its policies and initiatives in the field of energy since its establishment, also included the EU's understanding of energy security and energy security targets and drew attention to the importance of Russia and Ukraine, which are in a key position in ensuring the energy security of the Union. In addition, the study examines the energy-related crises between Russia and Ukraine, their effects on the EU's energy security and their global reflections through neoclassical realism and points out the place and importance of energy in foreign policy.

KEYWORDS: European Union, Ukraine, Russia, Russia-Ukraine Crisis, NeoClassical Realism, Energy Security.

June 2024, 153 Page

TEŞEKKÜR

Çalışma sürecimde her türlü bilgi, birikim ve tecrübeleriyle bana destek olan sayın danışman hocam Doç. Dr. Omca ALTIN'a ve tez çalışmam sırasında beni cesaretlendiren, motive eden aileme teşekkürlerimi sunarım. Her zaman yanımda oldular ve destekleri olmasaydı bu başarıya ulaşmam mümkün olmazdı.

HİLAL ÖZDEMİR

Kastamonu, 2024

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
1. GİRİŞ	1
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: NEOKLASİK	9
REALİZM VE ENERJİ GÜVENLİĞİ	9
2.1 Enerji Güvenliği Kavramı.....	9
2.1.1 Enerji Arz Güvenliği	13
2.1.2 Enerji Talebi Güvenliği.....	14
2.1.3 Enerji Geçiş Güvenliği.....	15
2.2 Klasik Realizm.....	17
2.3 Klasik Realizm’den Yapısalcı Realizme (Neorealizm) Geçiş	20
2.1.1. Savunmacı Realizm.....	22
2.1.2. Saldırgan Realizm	23
2.1.3. Yapısalcı Realizme (Neorealizm) Yönelik Eleştiriler.....	23
2.4 Neoklasik Realizm	25
2.4.1 Bağımsız Değişkenler	26
2.4.2 Ara Değişkenler (Liderlerin Algıları, Stratejik Kültür, Devlet- Toplum İlişkisi, İç Kurumlar)	27
2.4.3 Bağımlı Değişkenler.....	28
2.5 Neden Neoklasik Realizm? Tartışmaları	29
2.6 Neoklasik Realizm ve Enerji Güvenliği Arasındaki İlişki.....	30
3. AB’NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ VE AB’NİN ENERJİ	34
GÜVENLİĞİNDE RUSYA VE UKRAYNA’NIN YERİ	34
3.1 AB’nin Genel Enerji Görünümü ve AB Üye Ülkelerinin Enerji..... Alanında Dışa Bağımlılık Durumları.....	34
3.2 Geçmişten Günümüze AB’nin Enerji Politikaları ve Temel	40
Hedefleri	40
3.3 AB’nin Enerji Güvenliği Anlayışı ve AB Enerji Güvenliği	50
Hedefleri	50
3.4 Enerji ve Enerji Güvenliği Alanında AB Düzenleyici Çerçevesini..... Oluşturan Girişimler	53
3.4.1 “Avrupa için Güvenli, Rekabetçi ve Sürdürülebilir Enerji	54
Politikası” (Yeşil Kitap)-2006.....	54
3.4.2 Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisi-2014.....	57
3.4.3 Avrupa Enerji Birliği Girişimi-2015	59
3.5 AB Enerji Güvenliği Oluşumunda Rusya ve Ukrayna’nın Yeri.....	63
3.5.1 AB Enerji Güvenliği Oluşumunda Rusya’nın Yeri.....	64
3.5.2 AB Enerji Güvenliği Oluşumunda Ukrayna’nın Yeri.....	66

4. NEOKLASİK REALİZM PERSPEKTİFİNDEN RUSYA-UKRAYNA KRİZLERİNİN AB’NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE KÜRESEL YANSIMALARI.....	70
4.1 Neoklasik Realizm Çerçevesinde Rusya-Ukrayna Çatışmalarının.....	
AB’nin Enerji Güvenliği Üzerindeki Etkileri	71
4.1.1 2006 Doğal Gaz Krizi ve AB Enerji Güvenliği Üzerindeki.....	
Etkisi.....	75
4.1.2 2009 Doğal Gaz Krizi ve AB Enerji Güvenliği Üzerindeki.....	
Etkisi.....	83
4.1.3 2014 Rusya’nın Kırım İlhakı ve AB’nin Kırım’ın İlhakına Yönelik	
Politikasının AB Enerji Güvenliği Üzerindeki Etkisi	86
4.1.4 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı ve AB Enerji Güvenliği	
Üzerindeki Etkisi	93
4.2 Rusya-Ukrayna Krizlerinin Etkisiyle Şekillenen AB-Rusya Enerji	
İlişkisi ve AB Enerji Hamleleri.....	99
4.3 Neoklasik Realizm Çerçevesinde Rusya-Ukrayna Krizlerinin	
Küresel Yansımaları.....	113
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	120
KAYNAKÇA	126

ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1: Neoklasik Realizmde Dış Politikanın Oluşumu	26
Şekil 2: Ara Değişkenlerin Etkileşimi.....	27
Şekil 3: Bağımlı Değişkenler Dizisi.....	29
Şekil 4:2018-2022 AB Enerji Görünümü	35
Şekil 5: AB Ülkelerin İthalat Bağımlılık Oranları (%) (Senaryo)	38
Şekil 6: AB Bünyesinde Doğal Gaz Üretim, İthalat ve Tüketim Projeksiyonu.... (milyar m ³)	39
Şekil 7: Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA).....	46
Şekil 8: Avrupa'ya Uluslararası Doğal Gaz Taşımacılığı Programı (INOGATE)	48
Şekil 9: Avrupa'ya Uluslararası Petrol Taşımacılığı Programı (INOGATE) ...	49
Şekil 11:AB Enerji Politikaları	54
Şekil 12:Enerji Birliği Stratejisinin Beş Boyutu	60
Şekil 14: Avrupa Ülkelerinin Doğal Gazda Rusya Bağımlılığı (%)	65
Şekil 15: Ukrayna'nın Jeopolitik Konumu	67
Şekil 16: Ukrayna Üzerinden Avrupa'ya Giriş Yapan Doğal Gaz Boru Hatları..	68
Şekil 17: Kırım'ın Konumu	87
Şekil 18: Güney Gaz Koridoru'nun AB'nin Doğal Gaz Arz Güvenliğine Katkısı (bcm-Milyar, tcm-Trilyon Metreküp).....	101
Şekil 19: Güney Gaz Koridoru ve Bileşenleri.....	103
Şekil 20: Nabucco Doğal Gaz Projesi.....	104
Şekil 21: TANAP'ın Geçiş Güzergahı	106
Şekil 22:Trans-Adriyatik Boru Hattı Haritası	107
Şekil 23: Kuzey Akım ve Kuzey Akım-2 Boru Hatları	108
Şekil 24: Türk Akımı ve Bağlantıları.....	110
Şekil 25: Enerji Güvenliğinin Bozulması Halinde Uluslararası Konjonktüre	113
Etkisi.....	113

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

AAET (EUROTAM):	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
ACER	: Avrupa Birliği Enerji Düzenleyicileri İş Birliği Formu
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEB	: Avrupa Enerji Birliği
Ar-ge	: Araştırma Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
BOTAŞ	: Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan
BP	: British Petroleum (İngiliz Petrol)
DGBH	: Doğal Gaz Boru Hattı
EIA	: US Energy Information Administration (Birleşik Devletler Enerji Bilgi Kurumu)
ENTSO-G/E	: The European Network of Transmission System Operators for Gas (Avrupa İletim Sistemi Operatörlüğü)
EEPR	: European Energy Programme for Recovery (İyileşme için Avrupa Enerji Programı)
ETS	: Emisyon Ticaret Sistemi
GGK	: Güney Gaz Koridoru
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IEA	: International Energy Agency (Uluslararası Enerji Ajansı)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
LNG	: Liquefied Natural Gas (Sıvılaştırılmış Doğal Gaz)
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
SOCAR	: State Oil Company of Azerbaijan Republic (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TANAP	: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı

TAP	: Trans-Adriyatik Boru Hattı
TACIS	: Technical Assistance to Commonwealth of Independent States (Bağımız Devletler Topluluğu Teknik Yardım Programı)
TASAM	: Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi
TRACECA	: Transit Corridor Central Europe-Caucasus-Central Asia. (Avrupa, Kafkasya, Asya Taşımacılık Koridoru)
WEC	: World Energy Council (Dünya Enerji Konseyi)



1. GİRİŞ

Enerjinin hayati önemi nedeniyle enerji kaynaklarının geleceğine yönelik araştırmalar devletlerin dış politika stratejilerini şekillendirirken, bu durum gün geçtikçe derinleşen bir literatüre konu oluşturmaktadır. Dünya nüfusunun sürekli artması, sanayileşme ve kentleşmenin hızlanması, enerji talebini aynı oranda artırmış, bu sebeple devletler ve uluslararası aktörler enerji politikaları oluşturma ihtiyacı hissetmiştir. Özellikle 1700'lü yılların sonunda başlayan ve tarihin seyrini değiştirmekle beraber siyasetin de şekillenmesinde büyük rol oynayan Sanayi Devrimi, bu anlamda bir dönüm noktası niteliğindedir. Devrimin başlangıcından 1870'li yıllara kadar sadece demir ve kömür ham madde kaynağı iken o yıllardan sonra değişen ve gelişen teknolojiyle birlikte kaynak çeşitliliği artmış ve yeni kaynaklar ortaya çıkmıştır. Bu kaynaklara sahip olarak enerjide bağımlılığın ortadan kalkması durumu yaşamın geleceği açısından büyük önem arz etmiş hala da önem arz etmeye devam etmektedir. Sahip olunan enerjinin güvenliği sadece kaynak açısından değil ekonomi ve milli güvenlik açısından da kritik bir unsur niteliğindedir. Bu nedenle enerji güvenliği konusu ele alınması ve üzerinde durulması gereken kritik bir konudur. Bu doğrultuda, çalışmada Avrupa Birliği (AB) -Rusya ilişkilerinin Birliğin enerji güvenliğine olan etkisi bu bağlamda yaşanan krizler çerçevesinde ve neoklasik kuramın varsayımları aracılığıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

Son elli yıllık dönemde dünya siyaseti bölgesel savaşlar nedeniyle oluşan krizlere ev sahipliği yapmaktadır. Öyle ki dünyada var olan enerji kaynaklarına sahip olduğu için jeopolitik üstünlüğe sahip olan ülkelerle enerji üstünlüğünü sağlamak adına girişilen mücadeleler beraberinde krizleri de meydana getirmiştir. Enerji temininde yaşanacak sürekli ve uygun maliyetli erişim sorunları, ülkelerde politik krizlere neden olabilir ve bu durum, karmaşık ekonomik ilişkileri etkileyerek, küresel ekonomiye zarar verebilir. Özellikle jeopolitik konumu problemlili bölgelerden satın alınan enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanması ülkeler için kritik değere sahiptir. İkili ilişkilerde yaşanan siyasi gerilimler ve bunlara başka ülkelerin taraf olması enerji tedarikinde aksamalara neden olabilmektedir. Ülkelerin aktif bir şekilde dış politika aracı olarak kullandığı enerji ve sahip olunan enerji kaynaklarının arzı, talebi ve güvenliği dış politika

yapımında oldukça belirleyici unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu unsurlar bağlamında mevcut enerji kaynaklarının azalması aktörlerin alternatif kaynaklara yönelmesini zorunlu kılmıştır. Çalışmada karşılıklı bağımlılık çerçevesinde Rusya-AB ilişkileri ele alındığında, AB'nin kaynak bakımından yetersiz olduğu, Rusya'nın kaynakları sağlama noktasında kilit öneme sahip ülke olduğu söylenebilir.

Enerji ekseninde ilerleyen AB-Rusya ilişkilerinde AB'nin uluslararası alanda Rusya'nın en büyük ticaret ortağı olduğu görülmektedir. AB artan enerji talepleri ve yetersiz kaynakları nedeniyle enerji arzının kesintisiz ve güvenilir sağlanması noktasında politikalar geliştirirken, Rusya da enerji akışının kesilmemesi ve ekonomisinin zarar görmemesi adına adımlar atmıştır. Bu noktada ikili ilişkilerde bir karşılıklı bağımlılık durumu vardır. AB, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak adına yenilenebilir enerjiye yönelmiş, enerji tedarik noktalarını çeşitlendirmek için birçok girişimde bulunmuştur. Birliğin doğal gaz alımında Rusya'ya olan bağımlılığı, enerji politikalarının şekillenmesindeki en etkin unsurlarından biridir. Bu sebeple, Rusya ve Ukrayna dâhilindeki enerji krizleri sonucunda Rusya'dan AB ülkelerine ulaşan doğal gaz akışının sıkı sık kesintiye uğraması sonucunda, enerji tedariki güvenliği AB'nin enerji politikasının ana odağı haline gelmiştir. Bu durum, AB'nin enerji politikalarını ve dış ilişkiler stratejilerini derinlemesine gözden geçirmesini gerektirmiştir. Bütün bu bilgilerden hareketle çalışmada, dış politika analiz teorisi olan neoklasik realizm çerçevesinde Rusya-Ukrayna krizlerinin AB'nin enerji güvenliği üzerindeki etkisi ele alınmaktadır. İkili ilişkilerin oluşumunda enerjinin ne ölçüde belirleyici unsur olduğu, enerji tedarikinde yaşanan bağımlılık durumu, uygulanan politikaların ve enerji krizleri bağlamında şekillenen ilişkilerin boyutu değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, çalışmada öncelikle; çalışmanın önemine, yöntemine, amacına ve hipotezine değinilerek sınırlılıkları çizilmiş ardından kavramsal ve kuramsal çerçeve oluşturularak, uluslararası ilişkilerde realist geleneğin dönüşümüne yer verilmiştir. Ek olarak enerji güvenliği kavramı açıklanmış ve neoklasik realizmin enerji güvenliğine olan etkisinden bahsedilmiştir.

AB'nin enerji güvenliği ve AB'nin enerji güvenliğinde Rusya ve Ukrayna'nın yeri başlığında; AB'nin enerji güvenliği ve AB'nin enerji güvenliğinde Rusya ve Ukrayna'nın önemine değinilmiştir. Bu kapsamda; inceleme yapılırken AB'nin genel

enerji görünümünden bahsedilmiş, Birliğin kuruluşundan bugüne oluşturduğu enerji politikalarına kapsamında yürüttüğü projeler programlar ve girişimlere değinilmiş ve AB enerji güvenliği oluşumunda Rusya ve Ukrayna'nın rolü incelenmiştir. Burada her iki tarafın küresel enerji sektöründeki yerlerinin altı çizilerek, Ukrayna'nın bünyesinde bulunan verimli tarım arazileri, Rusya ve Avrupa arasındaki konumu ve Karadeniz'e olan kıyısı ile önemli ticaret yollarına sahip oluşu ve aynı zamanda jeopolitik ve jeostratejik önemine vurgu yapılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise Rusya ve Ukrayna arasında 2006, 2009, 2014 ve 2022 yıllarında politik krizlerle başlayan diplomatik krizlerin enerji (özellikle doğal gaz) krizlerine dönüşme süreci ve AB enerji güvenliğine etkisi neoklasik realizm teorisi perspektifiyle ele alınmıştır. Zira enerji temelinde gelişen olayların dış politikaya ne derece yansıdığını anlamak, devletler ya da uluslararası katılımcıların münasebetini inceleyen ve bu münasebeti değerlendiren neoklasik realizm teorisi vasıtasıyla tahlil edilebilecek bir husustur. Ek olarak enerjinin küresel bir ihtiyaç olması sebebiyle krizlerin yarattığı küresel etkinin dünya siyasetini de şekillendirdiğine değinilmiş ve uluslararası ilişkilerde önde gelen aktörlerin bu krizlerdeki tutumu yine neoklasik teori çerçevesinde incelenmiştir.

Çalışmanın Önemi

Uluslararası ilişkilerde enerji güvenliği, devletlerin ekonomik istikrarını ve ulusal güvenliğini doğrudan etkileyen kritik bir konudur. Çalışmamızın başrollerinden olan AB için de enerji güvenliği, enerji arzının sürekliliği, güvenilirliği ve maliyet etkinliği açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, neoklasik realizmin sunduğu kapsamlı ve derin analiz kapsamında Rusya-Ukrayna krizinin AB'nin enerji güvenliği üzerindeki etkilerini incelemek hem teorik hem de pratik açıdan birçok açıdan değerli ve gereklidir. Disiplin içerisinde devlet davranışlarını anlamada hem yapısal faktörleri hem de içsel dinamikleri dikkate alan bir yaklaşım olan neoklasik realizm çerçevesinde Rusya-Ukrayna krizinin AB'nin enerji güvenliği üzerindeki etkilerini anlamak için AB'nin enerji politikalarını ve Rusya-Ukrayna ilişkilerindeki içsel dinamikleri incelemek oldukça yol gösterici ve önemlidir. Ek olarak neoklasik realizmin devletlerin uluslararası ilişkilerde güç dengelerini ve liderlerin algılarını vurgulaması

sebebiyle çalışmada bu teorinin kullanılması, Rusya'nın enerji politikaları ve AB'nin enerji güvenliği üzerindeki etkilerini güç mücadeleleri ve algı yönetiminin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

AB, Rusya-Ukrayna krizi gibi uluslararası krizlere karşı enerji güvenliğini artırmak için çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Bu çalışmanın sonuçları, AB'nin enerji güvenliği stratejilerinin ne denli etkili olduğunu ve hangi alanlarda iyileştirme gereksinimlerinin bulunduğunu belirlemede yardımcı olacaktır.

AB'nin enerji güvenliği üzerindeki Rusya-Ukrayna krizinin etkilerini anlamak hem ekonomik hem de politik düzeyde karar alıcılar için önemlidir. Bu çalışma, enerji arzında yaşanan kesintilerin ekonomik sonuçlarını ve AB içindeki politik tepkileri inceleyerek, bu tür krizlerin yönetimi konusunda bilgi sağlayabilme potansiyeline sahiptir.

Çalışmada Rusya-Ukrayna krizinin AB enerji güvenliği üzerindeki etkileri incelenecek, gelecekte benzer krizlerle başa çıkma stratejilerini geliştirmek için öngörüler sunulacaktır. Enerji güvenliğini sağlamada alınacak önlemler, uluslararası ilişkilerdeki değişimlere ve krizlere karşı daha iyi hazırlıklı olmayı mümkün kılmaktadır.

Kısacası neoklasik realizm çerçevesinde Rusya-Ukrayna krizinin AB'nin enerji güvenliği üzerindeki etkilerini inceleyen bu çalışma, uluslararası ilişkiler ve enerji güvenliği literatürüne önemli katkılarda bulunacaktır. Hem teorik hem de pratik açıdan, krizlerin devletlerin enerji güvenliği üzerindeki etkilerini anlamak, bu etkilerin yönetilmesinde stratejiler geliştirmek ve gelecekteki krizlere karşı daha hazırlıklı olmak için kritik bir adımdır. Bu bağlamda, çalışma, AB'nin enerji politikalarını şekillendirmede ve uluslararası ilişkilerdeki dinamikleri daha iyi anlamada önemli bir kaynak olarak değerlendirilecektir.

Çalışmanın Hipotezi

Çalışmanın hipotezi, analiz edilen olayların belirli bir teorik çerçevede incelenmesi sonucu elde edilen varsayımsal bir açıklamayı temsil etmektedir. Bu bağlamda, Rusya-

Ukrayna krizi, AB'nin enerji güvenliğini, devletlerin içsel dinamikleri ve uluslararası sistemin yapısal faktörleri arasındaki etkileşimler çerçevesinde, enerji arzındaki kesintiler ve bağımlılık derecesi açısından olumsuz yönde etkilemiştir. Bu etki, genel anlamda AB'nin enerji stratejilerini yeniden gözden geçirmesine ve enerji arzını çeşitlendirme yönünde daha kapsamlı önlemler almasına neden olmuştur. Hipotezimizin ayrıntılı olarak şu şekildedir:

- a) **İçsel Dinamikler ve Güç Algıları:** Neoklasik realizm, devletlerin içsel dinamiklerinin ve liderlerin güç algılarının uluslararası ilişkilerdeki davranışları şekillendirdiğini öne sürer. Rusya'nın Ukrayna'ya karşı agresif politikaları ve enerji politikaları, AB ülkelerinin enerji güvenliği algısını değiştirmiş ve bu durum, içsel politikaların ve stratejilerin yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır.
- b) **Yapısal Faktörler ve Enerji Bağımlılığı:** Yapısal faktörler, uluslararası sistemin güç dengelerini ve devletlerin enerjideki bağımlılıklarını içerir. AB'nin yüksek enerji bağımlılığı ve Rusya'nın enerji tedarikindeki merkezi rolü, kriz sırasında AB'nin enerji arzını sürdürülebilir kılma konusunda karşılaştığı zorlukları artırmıştır. Bu durum, AB'nin enerji güvenliği stratejilerinde köklü değişiklikler yapmasını tetiklemiştir.
- c) **Politik ve Ekonomik Stratejiler:** Kriz, AB'nin enerji güvenliği stratejilerini ve enerji tedarik kaynaklarını çeşitlendirme yönündeki çabalarını hızlandırmıştır. Neoklasik realizm çerçevesinde, kriz sonrası dönemde AB'nin enerji politikalarını yeniden yapılandırarak, Rusya'ya olan bağımlılığı azaltma ve alternatif enerji kaynaklarına yönelme stratejilerini daha belirgin hale getirdiği hipotez edilmektedir.

Bu hipotez, Rusya-Ukrayna krizinin AB'nin enerji güvenliği üzerindeki etkilerini, neoklasik realizm çerçevesinde içsel dinamikler ve yapısal faktörler arasındaki etkileşimler aracılığıyla değerlendirmeyi amaçlar. Yaşanan krizler, AB'nin enerji politikalarını ve stratejilerini nasıl şekillendirdiği konusunda derinlemesine bir anlayış geliştirmeye yardımcı olabilir.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Genel olarak çalışmanın sınırlılıkları, analiz edilen verilerin kapsamı, teorik çerçevenin uygulanabilirliği ve araştırma sürecinde karşılaşılan metodolojik kısıtlamalar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Özel olarak ise;

- a) Veri Erişimi ve Güvenilirlik: Enerji güvenliği ile ilgili veriler genellikle devletler ve özel sektör tarafından paylaşılmaktadır. Bu verilerin erişilebilirliği ve güvenilirliği, analizin doğruluğunu etkileyebilmektedir. Bu sebeple çalışma, devletler ve enerji şirketleri tarafından sağlanan verilerle sınırlı olabilmekte ve bu verilerin doğruluğu ve kapsamı konusunda belirsizlikler yaratabilmektedir.
- b) Siyasal ve Ekonomik Değişkenler: Uluslararası ilişkilerdeki politik ve ekonomik değişkenler, analiz sürecinde öngörülemeyen değişikliklere neden olabilir. Bu bağlamda AB'nin enerji stratejileri ve Rusya-Ukrayna krizinin etkileri, sürekli değişen uluslararası ilişkiler dinamikleri ve içsel politik faktörler nedeniyle zaman içinde değişebilme kabiliyetine sahiptir.
- c) Coğrafi ve Zaman Çerçevesi: Çalışma, belirli bir coğrafi ve zaman diliminde odaklanmış olabilir ve bu nedenle analizler diğer bölgesel dinamikler veya uzun vadeli etkiler açısından eksik olabilir. Bu sebeple Rusya-Ukrayna krizinin etkileri zamanla değişebilir, bu da kısa vadeli analizlerin uzun vadeli sonuçları yeterince yansıtamayabileceği anlamına gelir.
- d) Enerji Güvenliği ve Politika Eşleşmeleri: Enerji güvenliği ile ilgili politikalar ve stratejiler, farklı AB üye devletleri arasında uyumsuzluk gösterebilir. AB içinde enerji güvenliği konusunda çeşitli stratejiler ve politikalar uygulanmakta olup, bu durum çalışmanın sonuçlarını etkileyebilir ve genel bir analiz yapmayı zorlaştırabilir.

Bu sınırlılıklar, çalışmanın bulgularını ve önerilerini değerlendirmede önemli faktörlerdir. Çalışmanın sonuçlarını yorumlarken, bu sınırlılıkların dikkate alınması, elde edilen bilgilerin ve önerilerin geçerliliğini ve uygulanabilirliğini değerlendirmek açısından kritik öneme sahiptir.

Çalışmanın Amacı

Genelinde bu çalışmanın amacı, belirlenen konuya ilişkin mevcut literatürü inceleyerek, teorik ve pratik katkılar sağlayacak kapsamlı bir analiz sunmaktır. Özelinde ise amaçlar şunlardır:

- a) Enerji kaynağı bakımından yoksun olması nedeniyle dünyanın en çok doğal gaz ithal eden uluslararası aktörü olan AB'nin enerjiyi tedarik etme noktasında Rusya ve Ukrayna'nın yerinin ortaya çıkarılması;
- b) Dünya enerji piyasasında en büyük doğal gaz tedarikçisi olan Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı doğal gaz krizleri sonrasında AB'nin enerji güvenliği problemi ile karşı karşıya kaldığının ve kalabileceğinin gösterilmesi;
- c) AB'nin enerji bağımlılığının azaltılarak enerji güvenliğinin sağlanması noktasında enerji birliği oluşturma hedefinin, oluşturduğu politikaların, strateji belgelerinin ve enerji hamlelerinin irdelenmesi;
- d) Enerji konusunda dünyanın en önemli üretici aktörlerinden olan ve doğal gazı bir dış politika aracı olarak kullanan Rusya Federasyonu'nun doğal gaz krizleri özelinde geçmiş ve mevcut siyasi gelişmeler genelinde doğal gazı nasıl dış politikaya aracı olarak kullandığının incelenmesi;
- e) Enerji konusunun günümüzde uluslararası ilişkileri ve dış politikayı şekillendiren en önemli unsur olması sebebiyle bir dış politika analiz teorisi olan neoklasik realizmin kullanılması vasıtasıyla gelişen olaylar ve teorinin varsayımlarını özdeşleştirerek, devletlerin dış politika strateji nedenlerinin ortaya konulması.

Özetle çalışmada ilgili alanlardaki bilgi boşluklarını doldurmak ve gelecekteki araştırmalara yön verecek bulgular ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Çalışmanın Araştırma Modeli

Araştırmanın temelini çeşitli makale, kitap, rapor, bildiri ve elektronik kaynaklar oluşturacaktır. Araştırmada öncelikle önceden elde edilen veriler ile ilgili ana tema ve bulgular tespit edilecek, buradan hareketle siyasal ve sosyal çıkarımlarda bulunulacak ve kuramsal bir çerçeveye oturtulacaktır. Vaka çalışması ve içerik analizi kullanılarak, Rusya-Ukrayna krizinin AB'nin enerji güvenliği üzerindeki etkileri derinlemesine incelenecektir.

Çalışmanın Yöntemi

Öncelikle temel kavramların açıklanması, çalışmanın kavramsal çerçevesinin çizilmesi ve konunun derinlemesine incelenmesi amacıyla geniş çaplı bir literatür incelemesi yapılmıştır. Enerji verileri başta olmak üzere ulusal ve uluslararası güvenilir kurumların kaynaklarından yararlanılmıştır. Çalışmada daha net sonuçlar elde edilmesi amacıyla haritalara ve şekillere yer verilecek buradan hareketle siyasal ve sosyal çıkarımlarda bulunulacak ve çalışma kuramsal bir çerçeveye oturtulacaktır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: NEOKLASİK REALİZM VE ENERJİ GÜVENLİĞİ

Çalışmanın bu bölümünde uluslararası ilişkilerde yaşanan gelişmeler ışığında günümüzde çeşitli yönleriyle kendini göstermekte olan enerji güvenliği hususunun ulusal ve uluslararası aktörlerin dış politika yapımındaki yerini anlamak açısından bir dış politika analiz teorisi olan neoklasik realizm kuramının uluslararası sistem içindeki konumlarına değinilecektir.

2.1 Enerji Güvenliği Kavramı

Ülkelerin ekonomik, toplumsal ve sosyal kalkınmaları için oldukça önemli unsurlardan biri olan enerjinin, hemen hemen her alanda kullanılması enerjiyi gündelik yaşamın vazgeçilmez bir parçası durumuna getirmiştir. Sanayi, ulaşım, ısınma, elektrik üretimi gibi pek çok farklı alanda kullanılan enerji ve aynı zamanda bu enerjinin sağlanması konuları, devletlerin mali açıdan gelişimini desteklemelerinde ve diğer ülkelere olan bağımlılıklarını azaltarak çok daha aktif politikalar geliştirebilmelerinde önemli birer rol oynamaktadır (Dışkaya, 2017, s. 129). Dolayısıyla, bu durumda da enerji güvenliği tüm dünya ülkeleri için önemli bir konu haline gelmiştir (Sevim, 2012, s. 4376).

İlk çağlarda Aristo tarafından “potansiyelin zıttı” olarak belirtilen enerji kavramı, Latince’de “en” ve “ergon” kelimelerinin birleşmesi neticesinde meydana gelen “energia” yani “iç iş” şeklinde tanımlanmış olup, günümüzde ise kaynakları ifade eden ve fizik biliminde yararlanılan bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır (Güner, 2020, s. 180). Özellikle ülke sanayilerinin kalkınabilmesi, büyümenin sürdürülebilirliği ve insanlığın ihtiyaç duyduğu yaşam standartlarını sürdürebilmek ve teknolojik gelişmeleri ilerletebilmek için gerekli olan bir yeraltı kaynağıdır (Özalp, 2015, s. 104). Aynı zamanda, ticaretin ve küreselleşmenin itici bir gücü olarak kabul edilen enerji, uluslararası ilişkilerdeki yerini her geçen gün daha da pekiştirmiş ve günümüzde hem ülkelerin dış ve iç politikalarının şekillenmesinde önemli bir ekonomik araç hem de uluslararası politikadaki pozisyonlarının belirlenmesinde önemli parametrelerden biri olmaya başlamıştır (Çifçi, 2019, s. 80). Diğer bir ifade ile uluslararası alanda gücü

somutlaştıran en temel öge enerji kaynakları olmuştur. Tarih boyunca, enerji ve güç doğru orantılı olarak ilerlemiş, bu güce sahip olanlar da tarihe yön verme şansı elde etmiştir (Güner, 2020, s. 181).

Bir ülkenin askeri, siyasi, iktisadi, sanatsal, sosyal ve kültürel alalardaki sürdürülebilir büyüme ve kalkınmasında önemli bir rol oynayan enerjinin keşfedilmesi ve enerjiye ulaşma gayreti, ilk olarak çeşitli icatlarla başlamış, ardından yeni bir üretim düzenine entegre edilerek biçimlenmiştir. Uygarlığın gelişimi olarak ifade edilen her aşamada enerjiye dayalı bir ilerleme anlayışı her zaman var olmuştur. Kömürün enerji elde etmek amacıyla kullanıldığı 18. ve 19. yüzyılda, sanayileşme sürecinde ne kadar bir gelişme sağlandığına bakıldığında, Birleşik Krallık'ın sağladığı gelişmişlik diğer Avrupalı devletlere de bir örnek teşkil etmiş ve devletler buldukları coğrafyalarda kömür araştırma faaliyetlerini hızlandırmıştır (Alkan, 2015, s. 217). Giderek yükselen küresel nüfusun artışıyla birlikte artan üretim gereksinimi ve aynı zamanda teknolojik ilerlemeler, enerjiye olan gereksinimi de artırmıştır. Fosil yakıtların ömrünün tükenmesi ve sürdürülebilir ve yenilenebilir enerji kaynaklarının belirsizliği göz önüne alındığında, yükselen ekonomiler kalkınabilmek için önemli miktarda enerjiye ihtiyaç duymaya başlamıştır (Güneş ve Arslan, 2018, s. 32). Bu noktada da kaynağın “güvenliği” devletlerin en dikkat ettiği etmenlerden biri olmuştur.

Latince kökeni “se-curus” olan ve İngilizcede “security” olarak bilinen güvenlik kavramı, Türk Dil Kurumu tarafından “*Toplumun düzenli bir şekilde işlemesi ve bireylerin endişe duymadan yaşayabilmesi hali*” olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası ilişkileri belirleyen temel unsurların başında gelen ve bir tehlike karşısında tedbir alma durumu diğer bir ifade ile bir savunma şekli olan güvenlik, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden itibaren, insan yaşamında büyük öneme sahip bir olgu olarak kabul edilmiş, insan yaşamının gereklerinin düzenli ve aynı zamanda kontrollü olarak gerçekleştirilmesinde, mevcudiyetinin sağlanmasında büyük önem arz etmiştir (Karataş, 2022, s. 42). Değişen koşullarla birlikte de zamana, mekâna ve döneme göre farklılık göstermiştir. Teknolojinin gelişmesi ve savaşlarla beraber özellikle kavramsal boyut, kullanılan araçlar ve yöntemler gelişmiş, tehditler karşısında kullanılan savunma araçlarında ve stratejilerde değişimler yaşanmıştır (Bakan ve Şahin , 2018, s. 138). İkel zamanlarda dış tehlikeler karşısında insanoğlu

kendisini ateş, taş, orak gibi araçlarla savunurken, Orta Çağ'ın sonlarına gelindiğinde Avrupa'da yaşanan savaşlarda ateşli silahların devreye girmesiyle birlikte güvenlik kavramı ve sağlanması gereken güvenlik önlemleriyle ilgili yeni düşünceler gelişmeye başlamıştır. Bu çerçevede 6. ve 17. yüzyıllarda gerçekleşen reform hareketleri ve bilimsel keşifler, değişen güvenlik algısını şekillendirmiş; yaşanan devrimler, savaşlar, krizler ve ideolojik değişimler, yeni ve karmaşık tehdit unsurlarıyla karşı karşıya kalındığını göstermiştir (Öcal, 2022, s. 9-10).

Güvenlik kavramı, Soğuk Savaş öncesi dönemde yalnızca sınırların korunması amacına yönelik güç odaklı, askeri konuları içeren bir kavram iken, Soğuk Savaş'ın ardından güvenlik tehditlerinin değişmesi ve sayılarında yaşanan artış ile bu kavram hem ekonomik hem sosyal ve aynı zamanda çevresel boyutlarda genişlemiştir. Özellikle 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri, çevresel felaketler, etnik çatışmalar, nükleer felaketler, tarımsal arazilerde ve aynı zamanda biyoçeşitlilikte yaşanan azalma, küresel ısınma, açlık, yoksulluk, organize suçlar, mülteci, terör gibi ortaya çıkan güvenlik tehditleri neticesinde güvenlik kavramının kapsamı değiştirmiştir. Bu doğrultuda, güvenliğin, bir ülkenin yalnız başına üstesinden gelemeyeceği, ancak ulus üstü kuruluşlar tarafından oluşturulan ortak iş birliği politikaları aracılığıyla oluşturulabilecek bir husus olduğu anlaşılmıştır (Şahin, 2020, s. 520).

Değişen uluslararası konjonktürün çeşitlendirmiş olduğu dönem içerisinde kaynakların kıt ve aynı zamanda tükenbilir olması küresel alanda bir tehdit olarak algılanmıştır. Özellikle 1950'lerde başlayan petrolü millileştirmeye yönelik politikalar ve 1970'lerde yaşanan petrol krizleri sonucunda enerji kaynaklarının bilinçli bir şekilde yönetilmesi gerekliliği ortaya konmuş ve enerji kaynakları, 21. yüzyılda uluslararası ilişkilerde ve devletlerin dış politika yaklaşımında temel bir rol oynamaya başlamıştır. Dolayısıyla, enerjiye bağımlılık durumu, ülkelerin dış güvenlik yaklaşımlarını belirlemede ve uluslararası alanda nasıl bir yol takip edeceklerine karar vermesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu doğrultuda, enerji sahibi olmak, enerji tedarik zincirini güvenilir hale getirebilmek ve küresel enerji varlıkları üstünde kontrol sağlamak ülkelerin ana hedefleri arasında yerini almıştır (Sevim, 2012, s. 4379). Böylece enerji kaynağı bakımından zengin olan, enerji yolları üzerinde bulunan ülkeler, hegemon devletlerin ilgi odağı olmuştur. Diğer bir ifade ile enerji kaynağı

bakımından zengin olan, enerji yollarına sahip olan coğrafyalar, hegemon devletlerin uluslararası politikalarını yoğunlaştırdığı jeopolitik ve jeostratejik açıdan büyük öneme sahip coğrafyalar olarak görülmüştür. Stratejik bir sektör olan enerjinin mevcut önemi, enerji erişimindeki zorluklar, modern dünya ekonomisinin önde gelen sorunlarından biri haline gelmiş ve bu durum, enerji güvenliğine yönelik artan ilgiyi tetiklemiştir. I. Dünya Savaşı'nda Winston Churchill'in İngiliz filusunun güç kaynağının kömür değil petrol olduğunu belirtmesi, enerjiyi, güvenlik stratejilerinin merkezi durumuna getirmiştir. Aynı zamanda, 1970'lerde meydana gelen petrol krizleri ile enerji güvenliği kavramı uluslararası ilişkilerde de son derece önemli olmuştur (Bireselioğlu, 2012, s. 230).

Tüm anlatılardan yola çıkılarak, enerji güvenliği, bir ülkenin enerji kaynaklarına sürekli, güvenilir ve uygun maliyetli bir şekilde erişimini sağlama kapasitesidir. Bu kavram, enerji arzının kesintisiz devam etmesini, enerji fiyatlarının istikrarlı olmasını ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesini içerir (Yaşot, 2022, s. 4). Hem ekonomik güvenliğin ve hem de ulusal güvenliğin yaşamsal unsurlarından olan enerji üretiminden dağıtımına kadar olan süreçlerde oluşabilecek saldırılar, yatırım eksikliğinden kaynaklanan kesintiler, doğal afetlerin neden olabileceği engeller, ambargolar, iç savaşlar ve işgaller gibi pek çok olası durumu içeren geniş bir konseptir (Batı, 2017, s. 23). Enerji güvenliği, Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency- IEA) tarafından kısa ve uzun dönemli olmak üzere iki ana dönemde incelenmektedir. Kısa dönemde, talep ve tedarikte meydana gelebilecek dalgalanmaları dengeleyecek tedbirler alınmaktadır. Uzun dönemde ise çevresel unsurlar dikkate alınarak enerji tedarikine yönelik yatırımlar üzerinde durulmaktadır. Aynı zamanda enerji politikalarının oluşturulmasında fiyat, çevre ve sürdürülebilirlik faktörleri önemli birer rol oynamaktadır (Erkal, 2018, s. 65).

Enerji güvenliği kavramı, başlangıçta fosil yakıtların giderek azalmasıyla ilişkilendirilirken, zamanla çevresel riskleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Kartal, 2022, s. 167). Dolayısıyla bu durum üretim, iletim ve dağıtım ağlarına yapılan saldırılar başta olmak üzere ülkelerin yerel yapısı veya uluslararası politikalarıyla ilgili olarak meydana gelebilecek çeşitli kesinti riskleri ve doğal afetler gibi birçok etkenin de bir arada değerlendirilmesini gerekli hale getirmiştir (Kozanhan, 2021, s. 56).

Özellikle devletler enerji tedarigi güvenliğini, ulusal ve uluslararası güvenlikleri ile ilişkilendirmeye başlamışlardır. Diğer bir ifade ile bir devletin enerji güvenliği bir tehlike ile karşı karşıya ise o devletin ulusal ve uluslararası güvenliği de tehlike altındadır. Bu nedenle, bir devletin enerji ile ilgili bir sorun yaşamaması için enerji tedariginin; güvenli kaynaklardan, güvenli yollardan, kesintisiz ve uygun bir fiyatla sağlanması gerekmektedir. Bahsedilen bu durum enerji güvenliğinin 3 temel boyutunu oluşturmaktadır (Özalp, 2019, s. 547). Bu boyutlar; arz, talep ve geçiş güvenliğidir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bahsedilecek konuların rahat anlaşılması için bu kavramlara değinilmesi faydalı olacaktır.

2.1.1 Enerji Arz Güvenliği

Arz, bir mal ya da hizmetin; belli bir piyasa, zaman ve fiyat ile alıcılara ulaştırılması olarak ifade edilmektedir. Enerji arz güvenliği, ise “*enerjinin üretiminden tüketimine kadar olan süreçlerde, enerji arzının, naklinin ve talebinin uygun ölçüde, kaliteli, uygun maliyetlerle, sürekliliği sağlanabilecek ve çevre dostu olacak şekilde gerçekleştirilmesi*” olarak tanımlanan bir kavramdır (Erdal ve Karakaya, 2012, s. 115).

İçinde bulunduğumuz çağda enerjinin her alanda karşımıza çıkması enerjisiz bir toplum fikrini düşünülemez hale getirmiş, bu nedenle ülkeler çeşitli enerji politikaları geliştirmek durumunda kalmıştır. Enerjinin kolay elde edilebilir olması ve sürekliliğini ifade eden arz güvenliği, ülkelerin ekonomik büyümeleri ve gelişmelerinde oldukça önemli bir role sahiptir. Küresel alanda meydana gelen enerji kaynaklı çatışmalar ve savaşlar, enerji arz güvenliğinin ne kadar önemli olduğunun önemli birer göstergeleri olmuştur. Bunun en büyük nedeni; teknolojik gelişmeler ile enerjinin üretim unsurlarından biri durumuna gelmiş olmasıdır. Teknolojinin her geçen gün gelişmesi ile enerjinin kullanım alanları da git gide artmakta ve dolayısıyla bu durum da enerji arzının önemini artırmaktadır. Ülkeler üretim süreçleri boyunca ihtiyaçları olan enerjiyi kesintisiz bir şekilde temin etmek için öncelikle yerli kaynaklara başvurmakta, yerli kaynakların yetersiz kaldığı durumlarda ise enerjiyi ithal etme yoluna gitmektedir (Sarıtunalı, 2021, s. 414). Ancak bir ülkeden tek başına enerji ithalatına dayalı olan veya belirli bir enerji kaynağına aşırı derecede bağımlı olan durumlar, enerji bağımlılığı riskini artırabilir. Yalnızca kaynak meselesinde değil aynı zamanda

yapılacak olan enerji yatırımlarında dış kaynaklara ve yalnızca tek bir ülkenin enerji rezervine bağımlılık, ciddi problemlere yol açabilir (Uğurlu, 2007, s. 24-27). Artan enerji ithalatına bağımlılık, satın alınan ve dengeli olmayan biçimde dağıtılan enerji varlıklarına zorunlu bağımlılık, enerji imal eden ve transit görevi üstlenen ülkelerde yaşanan siyasi istikrarsızlık, enerji kaynaklarının küresel rekabet alanı olması, doğal afetler ve terörizm gibi etkenler enerjinin güvenliği ile ilgili tehditlerin artırmasına neden olabilmektedir (Elüstü, 2021, s. 143). 1973'te meydana gelen Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) petrol krizi bu duruma bir örnektir. OPEC, 1960'lı yıllarda petrol üretiminde ve ihracatında öne çıkan büyük ülkeler tarafından ve üye ülkelerinin petrol politikalarının koordinasyonunu sağlamayı, ihraç eden ülkelere güvenli, eşitlikçi ve aynı zamanda dengeli bir fiyat sunmayı, satın alan ülkelere planlı bir şekilde ve finansal açıdan uygun petrol sağlamayı ve sektörel yatırımcıların menfaatlerini korumayı hedefleyen bir kuruluştur. Genellikle petrol zengini Arap ülkelerin bir araya gelmesi ile ortaya çıkan bu kuruluşun kurulduğu günden itibaren sahip olduğu misyonlar, giderek yükselen enerji gereksinimi ve kaynak bulma çabası doğrultusunda değişmiş ve gelişmiştir. Enerji varlıklarını elinde bulundurmanın getirdiği büyük gücün bilincine olan OPEC, 1973'te Arap-İsrail savaşının ardından petrolü Batı'ya karşı bir politika aracı olarak kullanma kararı almış, bu durum da küresel çapta büyük bir krize yol açan OPEC petrol krizine neden olmuştur (Öztürk ve Saygın, 2017, s. 24).

2.1.2 Enerji Talebi Güvenliği

Genel çerçeveden bakıldığında talep, alım gücüyle teşvik edilen bir mal veya hizmete duyulan istektir. 1990'lü yıllarda literatüre girmiş olan talep güvenliği ise ihtiyaç fazlası enerjiyle tüketicilerin enerji ihtiyaçlarını güvenilir ve sürdürülebilir bir şekilde karşılama yeteneği olarak ifade edilmektedir (Yapraklı, 2013, s. 66). Enerji politikalarının etkin olabilmesi amacıyla doğru talep tahminleri, üretim planlamasını optimize etmede kritik bir rol oynar. Finansal gelişme, demografik yapının artışı, enerji fiyatları, teknolojik ilerlemeler ve enerji tasarrufu eğilimleri, enerji talebi tahminlerinin temelini oluşturan faktörlerdir. Doğru bir enerji politikasının temeli, nüfusun bilimsel ve gerçekçi yöntemlerle öngörülmesi, güncellenmesi ve gerektiğinde yenilenmesidir (Pamir, 2012, s. 58).

Dünya nüfusunda ve üretimde yaşanan artış, enerjiye olan talebi daha da yükseltmekte ve dolayısıyla, artan arz-talep dengesizliği sorunu, enerji tasarrufu (talebin azaltılması) ve enerji üretim kapasitesinin artırılması (arzın artırılması) süreçleriyle engellenmeye çalışılmaktadır (Peker, 2015, s. 764). Bu durumda, enerji talebinin karşılanabilmesi 20'nci yüzyılın başından beri ülkelerin en önemli sorunlarında biri haline gelmiş; enerjinin kesintisiz, zamanında, makul fiyatlı ve çevreye duyarlı bir şekilde temin edilmesi üzerinde durulmuştur (Erkal, 2018, s. 63). Diğer yandan, nüfus artışı ve ekonomik büyüme enerjiye olan talebi artıran unsurlar olması nedeniyle ülkelerin yüksek büyüme oranı zamanla enerji tüketimini artıracacağı için enerji ithalatında da bir artışa sebep olacaktır. Ekonomik bakımdan gelişmiş olan ülkeler, talebi azaltmaya yönelik bir politika geliştirmedikleri sürece, tüm tüketici ülkelerdeki artan petrol ve doğal gaz talebi, yakın gelecekte küresel enerji pazarında önemli zorluklar yaratacaktır. Uluslararası Enerji Ajansı verilerine göre, mevcut trendler devam ettiğinde küresel enerji talebinin 2035 yılına kadar bugünkü seviyesine göre %50'den fazla artması beklenmektedir (OECD, 2012).

Günümüz küresel enerji piyasasında, pek çok ve coğrafi açıdan dağınık olan enerji kaynakları, talep bakımından kolay elde edebilmenin önemini artırmakta, piyasada politik ya da askeri mücadele içerisinde bulunan aktörlerin bile zaman zaman birbirleriyle enerji kaynağı ticareti yaptığı görülmektedir. Bu nedenle, üretim devam ettiği sürece enerji talebi hiçbir zaman tamamen sona ermeyecek ve muhtelif tedarik zinciri kesintilerine rağmen azalma görülse dahi çeşitli kaynaklarla telafi edilebilecektir (Karataş, 2022, s. 57).

2.1.3 Enerji Geçiş Güvenliği

Küresel ekonomi paydaşları ve aktörleri gittikçe daha fazla gelişim göstermektedir. Enerji arzı ve talebinin temel kavramlar olduğu, üretici ve tüketici ülkelerin ise ana aktörler olduğu bir ekonomik yapı gelişmiştir. Bu yapıda, enerji tedarikçileri ile enerji talep eden ülkeler arasındaki ilişki büyük önem taşır. Aynı zamanda iki yetkili aktör arasındaki ekonomik aktivitelerin gerçekleştirilebilmesi için arz ve talep yöneticileri arasındaki finansal aktiviteleri bütünleyecek şekilde, transfer ve geçiş güvenliği de arz ve talep güvenliği kadar kritik bir role sahiptir (Karataş, 2022, s. 57). Kaynaklara

ulaşma ülke için stratejik bir öneme sahip olduğu gibi ülkenin iç ve dış politikasında da şekillendirici bir rol oynamaktadır. Özellikle dönemin stratejik kaynağı olarak kabul edilen enerji kaynaklarına ve enerji kaynaklarının ulaşım güzergâhlarına sahip coğrafyalar uluslararası politikada jeopolitik ve jeostratejik öneme sahiptirler (Şahin, 2020, s. 518). Söz konusu kaynakların dış piyasalara güvenli yollardan ve uygun fiyatla ulaşımının sağlanması ise hem bölgede yer alan ülkeler ile uluslararası şirketlerin hem de enerji piyasalarının üzerinde durdukları konuların başında gelmektedir (Kavaz, 2020, s. 11).

Enerji rezervleri, gelişmişliğin temel unsurlarından biri olarak kabul edilmekte ve teknolojik ilerlemelerin bir sonucu olarak geçmişe göre daha fazla araştırılmakta, adeta devletler kaynak keşfini kendilerine bir görev olarak görmektedir (İren ve Atlıg, 2022, s. 338). Teknolojinin ileri seviyelere ulaşmasıyla beraber taşımacılık ile ilgili faaliyetler gelişmiş ve arz-talep mercileri arasındaki mesafe oldukça kısalmıştır. Bu durum hem ticari hem de ekonomik olarak küresel ölçüde hacimsel bir artışa neden olurken, diğer yandan her tür ürün ve hizmetin tedarik zincirine girmesinde önemli bir rol oynamış ve seçeneklerin çeşitlenmesini sağlamıştır. Çeşitlilik sebebiyle artış gösteren olanaklar, insanları ve pazarları çok daha fazlasını talep etmeye yönlendirmiştir. Dolayısıyla, teknoloji ve ekonominin pozitif bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Ulaştırma olanaklarının gelişmesi ve mesafelerin kısılması enerji sektörüne ciddi faydalar sağlamıştır. Bu durum, enerji kaynaklarının ulaştırılmasını çok daha kolay bir hale getirmiş, deniz ve karayollarında gerçekleşen, tanker lojistiği ve boru hatları aracılığıyla yürütülen taşımacılık petrol ve doğal gazın büyük ölçekli coğrafyalara kısa sürede ulaştırılmasına imkân yaratmıştır. Böylece enerji ticaretinin hacminde de artış yaşanmıştır. Ulaşım sektöründeki gelişmelerin, enerji sektörüne ikinci bir fayda sağladığı boyut, kaynak kullanımında hissedilen belirgin bir iyileşme olmuştur. Ulaşım araçları için kullanılan enerji kaynaklarının çeşitlendirilebilmesi ulaşım sektörüne de kritik bir önem kazandırmıştır (Karataş, 2022, s. 57-58).

Tüm bunların yanında enerji kaynaklarının çıkarılmasından tüketiciye ulaştırılmasına kadar geçen süreç içerisinde politik, ekonomik, çevresel ve coğrafi birçok risk ve tehditle karşı karşıya kalınmaktadır. Özellikle petrol ve doğal gazın kesintisiz bir

şekilde ulaştırılması önemli bir güvenlik konusudur. Zira bu kaynakların ulaştırılmasında ekonomik açıdan problemlerle karşılaşıldığı gibi boru hatlarının geçtiği coğrafyalarda da güvenlikle ilgili birçok problemle karşılaşmaktadır. Öyle ki hidrokarbon rezervleri bakımından zengin coğrafyalarda küresel ve bölgesel aktörlerin ilgi odağı haline geldiği için bölgelerde yaşanan etkinlik kurma mücadelesi, krizlere neden olmaktadır. Bunun yanında aktörler bölgede üstün hale gelebilmek için çeşitli boru hattı projeleri geliştirerek söz konusu bölgelerdeki petrol ve doğal gazı uluslararası piyasaya ulaştırmaya çalışmaktadır (Köten, 2013, s. 72-73).

Görüldüğü gibi enerji güvenliği günümüzde ulusal güvenlik ile son derece ilişkilidir. Öyle ki, küresel enerji arzında yaşanan bir kriz, uluslararası siyaseti olumsuz yönde etkileyebilecek bir güce sahiptir. Enerji güvenliği, güçlü enerji harcamalarına yönelik kaygılar ve coğrafi arz yetersizliklerinin gözlenmesi sebebiyle daima gündemde olan bir konudur. Küresel gaz talebinin ve ticaretinin giderek artması ile özellikle petrol ve doğal gazın önemi her geçen gün daha da yükselmektedir (Kalyoncuoğlu ve Kalyoncuoğlu, 2022, s. 22).

2.2 Klasik Realizm

Modern ulus devlet yapısının 1648'de gerçekleştirilen Westphalia Anlaşması ile şekillenmeye başladığı, uluslararası ilişkiler dinamiklerinin tarih, uluslararası hukuk ve siyaset bilimi çerçevesinde çözümlendiği uluslararası ortam içerisinde uluslararası ilişkiler disiplini önem kazanmaya başlamış, 1919 yılında, I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerini anlamak ve gelecekteki savaşları önlemek amacıyla uluslararası ilişkiler dinamikleri ve devletler arası ilişkilerin barışçıl yollarla nasıl yönetilebileceği üzerine odaklanılmış ve bu tarihten itibaren disiplin gerek kapsamı gerekse özneleri bakımından oldukça genişlemiştir (Ersoy, 2022, s. 7). İlk zamanlarda ilişkilere devlet bazlı bakılmış, sonrasında gelişen ve küreselleşen dünya düzeni, öznelerin çeşitlenmesini sağlamıştır. Öyle ki günümüz uluslararası ilişkilerinde ulus devletin yanına sivil toplum kuruluşları, uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler gibi yeni aktörler de katılınca disiplinin boyutu değişmiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı uluslararası ilişkiler açısından büyük önem arz etmiş, savaşın ortaya çıkardığı olumsuz durumu gidermek, tekrar bu denli büyük savaşların yaşanmasını önlemek ve dünyada

barışı sağlamak disiplin için öncelik haline gelmiştir. Savaş sonrası disiplin içerisinde insan doğasının iş birliğine olan yatkınlığının devletler arası ilişkilere yansıtılması fikri benimsenmiş, bu amacın gerçekleştirilmesi adına uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde farklı teoriler ortaya atılmış ve bu teorilerin tartışmalarıyla şekillenen bir yüzyıllık bir tarih yaşanmıştır (Kalkan, 2017, s. 21-22). Bu teorilerin içinde en temel ve en etkili olanlardan biri de realizmdir. Realizm düşünce tarihindeki önemini hala muhafaza eden bir teori geleneğidir. Bu sağlam altyapı geleneğini, insanlık tarihi boyunca gerçekleşen tüm politik, ekonomik, askeri ve sosyal dönüşümler karşısında insanoğlunun dünya siyasetinde her daim karşı karşıya kaldığı ya da karşılaşma olasılığının bulunduğu konularla ilgili olmasından alır (Ersoy, 2015, s. 165). Realizmin felsefi açıdan kökeni M.Ö. döneme Thomas Hobbes, Thucydides ve Niccolo Machiavelli'ye uzanmaktadır. Özellikle, Niccolo Machiavelli, "Prens" adlı eserinde devlet kavramına odaklanarak, devlet adamlarının sistem içindeki rollerine önemli vurgular yapmış, yöneticilerin ana gayesinin ulusal menfaatleri savunmak ve devletin varlığını sürdürmek olduğuna dikkat çekmiştir (Tokatlı, 2022a, s. 124). I. ve II. Dünya Savaşı arasındaki siyasi atmosfer içerisinde realizm düşüncesi etki kazanmış, idealizm çerçevesinde meydana getirilen Milletler Cemiyeti'nin ve iş birliği stratejisinin eksik bulunması, idealistlerin mevcut gerçekleri görmezden gelip, olması gerekenle ilgilenerek ütopyik bir dünya hayaline kapılmaları, realistler tarafından eleştirilmiştir. Diğer yandan, Edward Hallett Carr ve Hans Morgenthau tarafından yapılan çalışmalar, uluslararası ilişkiler disiplinin realizmi bir teori olarak kabul etmesinde büyük rol oynamıştır (İsmayılova, 2022, s. 5). Kuramın modern anlamda esas kurucusu olarak nitelendirilen Hans Morgenthau, kavramsallaştırmış olduğu altı ilke ile realizmin disiplinindeki konumunu güçlendirmiştir. Altı prensibinde rasyonellik, ulusal menfaat, çıkarların değişkenliği, ahlaki ölçütlerin her zaman belirleyici olmadığı, devletlerin kendi çıkarlarını öne çıkarması ve uluslararası politikanın bağımsızlığı gibi konulara odaklanırken şu konulara da vurgu yapmıştır (Hamzaoğlu, 2020, s. 284):

- a) İnsan doğası kötü, bencil, çıkarıcıdır. Uluslararası politika evrensel ve aynı zamanda hukuk ile şekillenmektedir. Özellikle insan faktörü, devletler arası ilişkilerde ve devletin davranışlarının belirlenmesinde büyük öneme sahiptir. Devlet adamı kavramı, devlet kavramının önündedir (Waltz, 1992, s. 33).

- b) Uluslararası politikada çıkar, güç ilişkileri kapsamında tanımlanmaktadır. Ulusal çıkar her durumda birinci öncelik olmalıdır. Ulusal çıkarlar güç bakış açısıyla tanımlanmalıdır. Devletler, ulusal çıkar ile kendi bireysel çıkarı birbirleriyle uyuşmadıklarında, devletin çıkarına olan yolu tercih etmelidir (Morgenthau, 1946, s. 172-173).
- c) Siyasette önemli olan devletin çıkarlarıdır. Uluslararası ilişkiler politikası devletlerin menfaatlerinin çakıştığı bir alan olarak değerlendirilmektedir. Devletlerin ulusal menfaatlerine göre politika geliştirmesi uluslararası ilişkileri riske sokacaktır söylemi bu çerçevede yanlış değerlendirilmektedir. Bir devlet ulusal menfaatini, diğer bir ülkenin menfaati çerçevesinde yapılandırmalıdır (Feng ve Ruizhuang, 2006, s. 109).
- d) Ülkelerin dış politika çıktıları genellikle evrensel etik ilkelere göre yorumlanmaz. Ahlaki ilkelerin devlet politikalarına yansımaları sınırlıdır. Politika yapan liderler, dış politikalarının başarısını değerlendirirken politikanın ahlaki boyutundan ziyade ulusal çıkarlara olan etkisine odaklanmalıdır. Bireyler için evrensel ahlaki ilkeler geçerli olsa bile devletler için bu durum söz konusu değildir (Morgenthau, 1985, s. 4-17).
- e) Uluslararası politika, ekonomi, hukuk ve sosyoloji gibi alanlardan farklı bir alan olup, bir devletin ahlaki değerlerini öne çıkaran yaklaşımı ile hukuki yönetim kontrolünü elinde tutma ve mevcut pozisyonunu sağlamlaştırma amacını taşımaktadır. Uluslararası siyaset, kendi prensipleri çerçevesinde ele alınmalıdır (Roskin ve Berry, 2012, s. 49-50).
- f) Ana aktör olarak ulus devletin politikaya yön verdiği kabul edilirken, uluslararası örgütlerin veya kuruluşların sistem içindeki rolü genellikle etkisiz olarak değerlendirilir (Feng ve Ruizhuang, 2006, s. 109).

Bu ilkelerin yanında realizm kuramı; devlet, güç, güvenlik, güç dengesi, göreceli kazanç, güvenlik ikilemi kavramları üzerinde de durmakta, güvenlik nedir? sorusunu güç kavramı çerçevesinde cevaplandırmaktadır. Devletler arası mücadelenin, bir güç (iktidar) mücadelesinden ibaret olduğunu iddia etmekte, güvenliğin güç kavramının

bir uzantısı şeklinde olduğunu vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, bir devletin güvenlik odaklı endişelerinin üstesinden gelmesinin tek yolunun, gücünü yükseltmek olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Ancak bir devletin kendi güvenliğini sağlayabilmek amacıyla gücünü yükseltme arzusu, bir başka devletin güvenlik kaygılarını uyandıracığı için ortaya güvenlik ikilemi çıkarmaktadır. Güvenlik ikilemi modeline göre kendi güvenlik endişeleri sebebiyle gücünü yükseltmeyi tercih eden devletler, mevcut durumda ya da potansiyelde düşman olduğu devletlerin güvenliğini bir nevi tehdit etmektedir (Arı, 2002, s. 126-136). Uluslararası konjonktürün dönüşüm süreci teorilere de sirayet etmiş, klasik realizm zaman içerisinde birtakım eleştirilere maruz kalmıştır. Realizme yönelik gerçekleştirilen en temel eleştiri realizmin çok fazla bilimsellik içermemesi yönünde olmuştur. Aynı zamanda, insan doğası yaklaşımına yönelik gerçekleştirilen eleştiriler de benzer biçimde klasik realizmin bilimselliğine gölge düşürecek nitelikte olmuştur (Kiraz, 2020, s. 668). Realizme yönelik gerçekleştirilen tartışmalar ilerleyen başlıklarda açıklanacak olan neorealizmin gelişimde önemli bir rol oynamıştır.

2.3 Klasik Realizm'den Yapısalcı Realizme (Neorealizm) Geçiş

Uluslararası ilişkilerde realizm bir fikirler bütünü şeklinde ifade edilmektedir (Wohlforth, 2010, s. 132). Disiplin içerisinde çoğu zaman tek parça olarak düşünülen realizm, ortaya çıkışından günümüze dek dünyadaki değişimlere paralel şekilde büyük dönüşümler geçirmiş ve çeşitlenmiş bir yaklaşımdır. Özellikle neoklasik realizm iki kutuplu sistemin bitimi ile ortaya çıkmıştır (Ertoyl, 2019, s. 3). Klasik realizmde savaş unsurunun insan doğası üzerinden analizinin yapılarak pratiğe dökülmesi ciddi eleştirilere neden olmuş ve neorealizmde analiz şekli insan doğasından, uluslararası sisteme yöneltilmiştir (Kan ve Dede, 2022, s. 92). Hans Morgenthau tarafından ortaya konan klasik realizm anlayışı uluslararası ilişkiler disiplininde oldukça önemli bir yere sahip olsa da 1979 yılında Kenneth Neal Waltz'un tekrar şekillendirdiği realist yaklaşım, realizmi daha bilimsel bir çerçevede ele almayı hedeflemiştir. Klasik realizmin ekonomik güçleri dikkate almamasına bir tepki olarak ortaya çıkan neorealizm, kısaca klasik realizmin bir eleştirisi niteliğindedir. Morgenthau devletlerin davranışlarını insan doğası ile bağdaştırırken, Waltz ise farklı olarak uluslararası sistemin devletlerin davranışları üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Waltz tarafından

temelleri atılan yapısal (structural) ya da neorealizm olarak nitelendirilen bu yaklaşım da tıpkı klasik realizmdeki gibi devletleri uluslararası sistemdeki tek aktör olarak görmektedir (Lake, Mastanduno ve Ikenbery, 1989, s. 459). Teorinin en önemli temsilcileri arasında olan Waltz, “Uluslararası Politika Teorisi” adlı kitabında, yapısal realizmin temellerini atarken, uluslararası sistemin yapıdan ve etkileşimli birimlerden oluştuğunu öne sürmüştür (Waltz , 1986, s. 164-165). Uluslararası siyasette meydana gelen gelişmeleri yönlendiren ve aynı zamanda sınırlayıcı bir yapı olduğunu belirterek, yapı kavramını vurgulamıştır. Dolayısıyla, realizmin üzerinde durduğu devlet/aktör temelli yaklaşımı dikkate almamıştır. Böylece yapısal vurgu ile öne çıkarak, uluslararası ilişkilere insan doğası ve davranışı ile açıklık getiren neorealizm, klasik realizm teorisine yeni bir kavram dâhil etmiştir (Waltz, 1979, s. 79-88).

Yapısal realizm şeklinde nitelendirilmesinin yanında bir “sistem teorisi” olarak da ifade edilen ve uluslararası sistemin anarşik yapısı üzerine kurulan neorealizm, devletlerin uluslararası sistemdeki hareketlerinin insan doğası ile değil anarşik yapı sebebiyle biçimlendiğini vurgulamaktadır (Öztekin, 2019, s. 13). Nitekim neorealizm, bu anarşik yapı içerisinde kendi güvenliklerini sağlamak isteyen ulus devletlerin güç arayışında olduklarını ve toplamda ulusal güç ya da güç faktörlerinin ulusal güvenliğin elde edilmesi noktasında bir araç olduğunu belirtir. Güç elde etme sürecinde ortaya çıkan siyasal ve yönetsel ikilem problemi, neorealizmin vurguladığı güvenlik ikileminin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Güvenlik ikilemi, devletlerin kendi güvenliklerini sağlama çabalarıyla diğer devletlerin güvenliklerini tehdit olarak algılamaları arasındaki kısır döngüyü ifade eder. Bu durumda, bir devletin güvenlik önlemleri diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanır ve bu devletler de kendi güvenliklerini sağlamak için saldırgan şekilde hareket edebilirler (Lee, 2002, s. 211). Devletler, anarşik bir sistemde kendilerinden başka güvenebilecekleri bir otoritenin olmaması nedeniyle genellikle diğer devletlerin güçlenmesini istemezler. Bu durumda, bir devletin karı genellikle diğer bir devletin zararı olarak algılanmaktadır. Devletler arasındaki iş birliğini engelleyen diğer önemli bir ilke, birbirlerine olan bağımlılık ilkesidir. Devletler iş birliği yaptıkça birbirlerine daha fazla bağımlı hale gelecek ve bu durum kendi bağımsızlıklarını kaybetme riskini artıracaktır. Bu sebeple yüksek düzeyde bağımlılık ilişkileri, taraflar arasındaki ilişkilerin istenen şekilde sürdürülememesi durumunda çatışma olasılığını artıracaktır (Grieco, 1998, s. 487).

Uluslararası ilişkiler içerisinde yaşanan çatışmalar güç dengesinde de ayrışmalara neden olmuş, realizmin dayandığı temel olan güç ve devlet kavramları devletlerin güvenlik politikalarını belirleme noktasında belirleyici olmuştur. Devletler dış politikalarını belirlerken bazı durumlarda saldırgan bazı durumlarda da savunmacı bir tavır sergileyebilmektedir. Öyle ki neorealizm kuramı, güç kavramına yönelik farklı yaklaşımlar sebebiyle saldırgan ve savunmacı realizm olarak kendi içerisinde alt gruplara bölünmektedir (Düzgün, 2020, s. 269).

2.1.1. Savunmacı Realizm

Waltz'ın neorealizmi savunmacı realizm olarak ifade edilmektedir. Bunun en büyük nedeni, Waltz'ın gücü bir araç gibi görmesi, dolayısıyla devletlerin en önemli menfaati olan hayatta kalma dürtüsü için bu güce sahip olunması gerektiğini vurgulaması ve gücü kullanması gerektiğini iddia etmesidir (Kiraz, 2020, s. 670). Savunmacı realizm, uluslararası politikaya daha iyimser bakan bir yaklaşımdır. Uluslararası sistemi oluşturan devletlerin iç ve dış politikalarında meydana gelebilecek gelişmelerin ardından ortaya çıkabilecek sistem karşıtı, çatışmacı ve genişlemeci yaklaşımların kısa sürede engellenebileceğini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Zira devletlerin ortak menfaati olan güvenliğin sağlanabilmesi için ılımlı ve dengeli bir dış politikanın takip edilerek uluslararası sistemin dengesinin korunması gerekmektedir. Savunmacı realizmin vurguladığı bir diğer nokta ise yapısal değişkenlerde meydana gelebilecek değişimlerin bazı bölgelerde ve bazı devletler arasında güvenlik ikileminin artmasına neden olabileceği ve dolayısıyla savunmacı realizmin öngördüğü dengeyi bozabileceğidir (Tüysüzoğlu, 2013, s. 70). Dış tehditlere karşı denge politikası izleyen devletler, olası tehditlere karşı caydırıcılık politikası uygulurlar. Waltz, güçler dengesi yaklaşımında, ikincil devletlerin, eğer seçme şansları varsa, güçlü olan tarafın tehdidi altında oldukları için daha zayıf olan tarafı destekleyeceklerini savunmaktadır. Waltz'a göre bir devletin dış politikadaki en temel stratejisi dengeleme arayışıdır (Waltz, 2001, s. 210).

2.1.2. Saldırgan Realizm

Saldırgan realizm, uluslararası sistemdeki anarşinin devletleri saldırgan bir politika izlemeye ve coğrafi/siyasal genişleme çabalarında bulunmaya yönlendireceğini savunan bir yaklaşımdır. Saldırgan realizme göre, devletlerin tamamı kendi ulusal güçlerini artırma arayışındadır. Saldırgan realizmin en önemli sözcüsü olan John Mearsheimer, mücadele ortamının varlığını vurgulayarak devletlerin güçlerini artırma peşine düşmelerini savunmaktadır. Hayatta kalmaları için devletlerin güçlerini artırmaları son derece önemlidir (Ergüven, 2016, s. 775). Sadece güçlü devletler kendi çıkarlarını koruyabilir ve siyasi varlıklarını garanti altına alabilirler. Uluslararası sistemi etkisi altına alan anarşi sebebiyle, sistem içerisinde bağımsız birer aktör şeklinde bulunan devletlerin kendi güvenliklerini kendilerinin sağlaması gerektiğini belirten saldırgan realizme göre devletlerin uluslararası anarşik düzen içerisinde hayatta kalabilmeleri için var olan risk ve tehlikelerin giderilmesi gerekmektedir. Güvenliğin temin edilmesi durumu uluslararası sistemde çatışma faktörünü besleyebilecek bir ortam oluşturmaktadır. Aynı zamanda devletler savunmacı realizmi kabul etmeyen ve saldırgan unsurları öne çıkaran fikirlere daha ılımlı bir şekilde bakabilmek için silah temini, ulusal güce dayalı diplomatik baskı ve korumacı ekonomik metotlar gibi araçları kullanmaktadır (Tüysüzoğlu, 2022, s. 91). Saldırgan realizme göre sistemin doğasının, devletlerin davranışları üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmaktadır. Uluslararası sistemde önemli bir unsur olan güç unsurunun, devletleri üstünlük kurmaya yönlendireceği vurgulanmaktadır (Lobell, 2002, s. 169).

2.1.3. Yapısalcı Realizme (Neorealizm) Yönelik Eleştiriler

1970'lerden itibaren uluslararası ilişkileri belirleyen unsurların araştırıldığı ve uluslararası ilişkileri devletlerin dış politika davranışlarının şekillendirdiği ortamda, güç ilişkilerinin evrilmesi ile yeni münakaşalar oluşmuştur. Özellikle Soğuk Savaş'ın bitmesi ile neorealist teorinin, uluslararası politikada meydana gelen değişimleri açıklama noktasında yetersiz kaldığı görülmüştür (Yeltin, 2019, s. 13). Neorealistlere göre Soğuk Savaş dönemi, büyük güçler arasında herhangi bir savaş olmaması nedeniyle bir barış ve istikrar dönemi olarak ifade edilmektedir (Wohlforth., 1994, s. 93). O dönem disiplin içerisinde mevcut kuram olan bu teorinin, uluslararası ilişkileri

açıklamada yetersiz kaldığı fark edilmiş, söz konusu kuramın öne sürdüğü, iki kutuplu sistemin barış ve istikrar getirdiğine dair varsayım sarsılmış ve tek kutuplu dünya düzenini açıklamak için kuramsal çeşitlilik ortaya çıkmıştır (Erol, 2020, s. 12). Bu barış ve istikrar döneminin ortaya çıkması noktasında neorealizm, ilk olarak iki kutuplu sisteme vurgu yapmaktadır. İkinci önemli nokta da tesis edilen güç dengesiyle kutuplar arasında uygulanan denge politikalarıdır. Doğu ve Batı bloklarının, dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) gibi devletlerin benzer ölçüde güç ve imkânlarının bulunması, uygulanabilir bir güç dengesi oluştururken; diğer yandan da ilişkilerde caydırıcılığı önemli bir hale getirmiştir. Üçüncü olarak da nükleer silahların varlığıdır. Nükleer silahların kullanılmasının taraflarca mantıklı bir seçenek olarak görülmediği ve her iki kutubun da bu silahlara sahip olması nedeniyle bu araçlar sadece devletlerin güvenliğini sağlamaya ve rakibi caydırmaya hizmet etmiştir. Bu nedenle, neorealist yaklaşımda böyle bir dönüşümü açıklayacak kavramsal bir altyapı bulunmadığından, Soğuk Savaş'ın sona ermesi açıklanamamış ve birim düzeyindeki değişimler neorealist teorinin eleştirilmesine neden olmuştur (Lebow, 1994, s. 266-267).

Tüm bunların yanında, disiplinin en yetkili kuramı olarak kabul edilen yapısal (neo) realizmin temelinde uluslararası politika kuramı olması ve odak noktasını uluslararası sistemin yapısına vermesi, devletlerin dış politikalarının etkilerini incelemekte bazı eksikliklere yol açmıştır. Diğer yandan neorealizm yaklaşımı iç politikanın farklı dinamiklerini uluslararası politikanın merkezîyetçi şeklini ve kimlikleri dikkate almamış, devletler dışında herhangi bir aktör ya faktöre yeterince yer vermemiştir (Gök, 2018). Neorealizmin dünya politikasına ilişkin bu derece büyük çaplı bir değişim konusundaki yetersizliği neorealizme yönelik eleştirilerin ortaya çıkmasına sebep olmuş, böylece disiplin içinde kuramsal çeşitlilik yaşanmıştır. Realist yazarlar, kuramı geliştirmek amacıyla bu konuya odaklanmış ve Waltz'ın önemsiz bulduğu dış politika analizi konusunu realizm çerçevesine dâhil etmeye başlamışlardır. Bu gayretler neticesinde de neoklasik realizm ortaya çıkmıştır (Kiraz, 2020, s. 672).

2.4 Neoklasik Realizm

Sürekli kendini yenileyen ve tarihsel süreç içerisinde uluslararası politikayı bir şekilde etkileme yeteneği olan realist teori, uluslararası ilişkiler disiplininin gelişimine kademeli olarak katkıda bulunmuştur. Bu katmansal oluşumun en dışında, uluslararası sistemdeki devlet yapısını devletlerin dış politikası açısından değerlendiren neoklasik realizm yer alır. Neoklasik realizm terimi ilk kez 1998’de Gideon Rose tarafından disipline kazandırılmıştır (Ersoy, 2015, s. 184). Sistem ve iç politika değişimlerini bir arada değerlendiren ve bütüncül bir metodoloji olma savındaki neoklasik realizm, realist kuram tarafından açıklanamayan durumları açıklamak iddiasıyla neorealizme bir tepki şeklinde ortaya çıkmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplininde dış politika teorisi şeklinde nitelendirilen neoklasik realizm, klasik realizm tarafından belirtilen bilgileri güncellemek ve sistematik bir hale getirebilmek için oluşturulmuştur (Tüysüzöğlü, 2022, s. 89). Teorinin, devletlerin dış politikasını iç ve dış belirleyicilerin şekillendirdiğini öne sürmesi en önemli özelliğidir (Karpuzcu, 2022, s. 6). Rose’un “Review: Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy” adlı makalesiyle uluslararası ilişkilere kazandırılan neoklasik realizm, bu iç ve dış unsurlar arasında bir bağ kurarak ve insan doğasında mevcut olan bencillikten ve kötülükten yola çıkarak hareket etmektedir. Aynı zamanda neoklasik realizm, uluslararası sistemin yapısına yoğunlaşarak, düzenleyici prensibin anarşi olduğunu varsayan ve kara kutu olarak nitelendirdikleri devletlerin iç dinamiklerini göz ardı eden neorealistlerin aksine bu kara kutunun açılmasının son derece önemli olduğunu varsayar (Abdik, 2022, s. 74-75). Yaptığı bu analiz ile öncüllerinden farklılaşan teori, devlet davranışlarının oluşumunda; karar vericilerin algısının, devlet-toplum ilişkilerinin ve iç politik baskılar gibi devlet içi faktörlerin dış politika davranışlarına etki ettiğini öne sürmektedir (Erol, 2020, s. 1).

Nitekim uluslararası sistemin devletlerin dış politikalarındaki etkisi, ilgili devletin yerel dinamikleriyle ilişkilendirilerek değerlendirilmekte ve dış politika stratejileri bu değerlendirme sonucunda oluşturulmaktadır (Kiraz, 2018, s. 420). Büyük güçlerin dışında bölgesel ve küçük devletler, gelişmekte olan devletler yahut bölünmüş, savaştan ya da başarısız devletler gibi farklı seviyelerdeki devletleri inceleyen neoklasik realizm, uluslararası sistemin kısıtlayıcı etkisini göstermek için uluslararası

ilişkilerde aktörlerin veya ilişkilerin önemine dayanan özellikleri bir araya getirmeyi hedeflemektedir (Donnelly, 2013, s. 59). Bunu yaparken uluslararası ilişkileri şekillendiren en değerli faktörün devletin bünyesi olduğu kabulünden yola çıkarak, ülkelerin dış politikasını ve birbirleri ile olan ilişkilerini analiz etmektedir (Ersoy, 2015, s. 184). Tüm bunların yanında neoklasik realistler, uluslararası sistemin anarşik olduğunu kabul etmekte ve aynı zamanda gücü önemsemektedir. Sistem içerisinde yer alan başka devletlerin de ikna edici olabileceği, diğer bir ifade ile dış politikanın belirlenmesinde önemli bir rol oynayabileceklerini savunmuştur. Özellikle baskı, savaş, ambargo ve terör gibi araçların kullanılması ile bir devletin kararının değiştirilmesi neoklasik realizme göre muhtemel bir durumdur (Özdemir ve Örki, 2020, s. 138). Dolayısıyla, uluslararası politikanın analitik çerçevesini oluşturan neoklasik realizm, sistemik baskıların (bağımsız değişkenler) karar alıcıların algıları ve yerel dinamikler yoluyla (ara değişkenler), dış politika çıktılarına dönüştüğü yöntemsel (bağımlı değişken) bir yapıdır (Karpuzcu, 2022, s. 7).

Şekil 1: Neoklasik Realizmde Dış Politikanın Oluşumu

Bağımsız Değişkenler	Ara Değişkenler ¹	Bağımlı Değişkenler
Uluslararası sistem ve bu sistem içindeki güç dağılımı.	1. Devlet liderlerinin imajları ve algıları, 2. Stratejik kültür, 3. Devlet ve toplum ilişkileri, 4. İç kurumsal	Dış politika.

Kaynak: (Ripsman, Taliaferro ve Lobell, 2016, s. 59).

2.4.1 Bağımsız Değişkenler

Dış politika hareketleri ortaya konurken; uluslararası sistem içerisinde yer alan güç dengesi bağımsız değişken olarak sınıflandırılır (Karpuzcu, 2022, s. 7). Neoklasik realistler dış politikanın oluşumunun birbirini etkileyen iki unsura bağlı olduğunu iddia ederken, uluslararası sistemi incelenmesi gereken ilk unsur olarak görmekte ve bağımsız değişken adı altında ele almaktadırlar (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2009, s. 19).

Devletler her ne kadar benzer uluslararası sistem şartlarını ellerinde bulundursalar dahi birbirine benzeyen dış politika davranışları sergilemedikleri için söz konusu devletin

kendine özgü koşullarının da analiz edilmesi gerektiğini savunurlar. Bu noktada, karar alıcıların güç dengesi kapsamında elde ettikleri veriler ve değerlendirmeler; uluslararası sistemden kaynaklanan faktörlerin analize nasıl ekleneceği konusunda yol göstericidir (Karpuzcu, 2022, s. 7).

2.4.2 Ara Değişkenler (Liderlerin Algıları, Stratejik Kültür, Devlet-Toplum İlişkisi, İç Kurumlar)

Dış politika analizine ilişkin neoklasik realizm daha önceki realist düşüncelerden devletlerin iç yapılarından kaynaklanan unsurlara yüklediği önemle ayrılmaktadır (Kiraz, 2020, s. 676). Ara değişkenler; stratejik kültür, lider algısı, iç kurumlar ve devlet- toplum ilişkisidir (Ismayılova, 2022, s. 43). Klasik realistlerin ve neorealistlerin tersine, ara değişkenler şeklinde nitelendirilen bu faktörlerin devlete olan etkilerine çalışmalarında yer vererek daha geniş bir perspektif ortaya koymuşlardır (Öztürk, 2020, s. 67).

Şekil 2: Ara Değişkenlerin Etkileşimi



Kaynak: (Smit, 2016, s. 6).

Karar alıcılar yani liderler neoklasik realist teorideki en önemli ara değişken olarak kabul edilmektedir. Öncelikle birey düzeyine analizde yer verilmesiyle beraber karar vericilerin/liderlerin düşünceleri, algıları ve inançları önem kazanmış, kararlaştırmada üstün olan liderlerin kişisel özelliklerinin dış politika davranışına doğrudan ya da

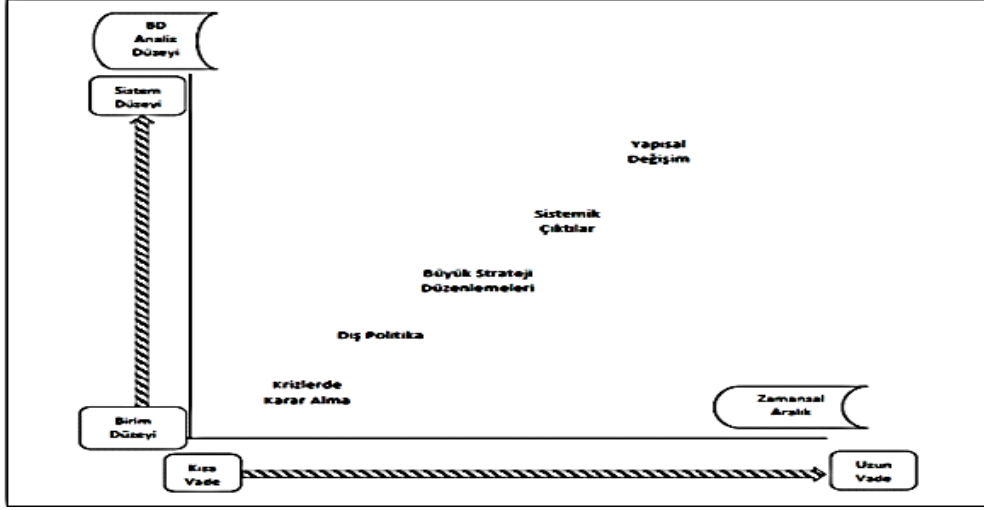
dolaylı bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Kuramda karar alıcılara bu şekilde bir belirleyicilik tanınmasının temel nedeni ise bahse konu devlete yönelik tüm verilere erişebilmelerinden kaynaklanmaktadır. Veriyi elde etme hususunda bahsedilen devletteki herkesten çok daha özel bir pozisyonda bulunmaları karar alıcıların sistem içerisindeki yeri ile ilgili daha gerçekçi değerlendirmeler yapmasına olanak yaratmaktadır. Böylece bahse konu devletin bölgesel idari dinamikleri ile ilgili oluşan çıktılardan da etkilenmeleri nedeniyle karar verme sürecinde tüm değişkenleri de göz önünde bulundurmaktadırlar (Taliaferro vd. 2009, s. 172). Bunun yanında, lider algısı, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve ulusal kurumsal düzen gibi iç siyasete ait faktörler neoklasik realizmin sisteme eklemiş olduğu en kritik müdahil değişkenler olarak görülmektedir. Değişkenlerin temelini devletin coğrafyası, öz kaynakları, siyasi yapısı, savunma organizasyonları, mitler ve semboller oluşturmaktadır (Lentis, 2015, s. 7). Bu faktörler aracılığıyla oluşturulan stratejik kültür, devletlerin politika oluşumlarına neden olan unsurların tespit edilmesinde önem taşır (Ertoy, 2019, s. 18).

Norin M. Ripsman dış politika analizinde yerel unsurların ve toplumun da önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Kararlardan etkilenmeleri ve kararlar üzerinde etkin olabilme güçleri düzeyinde yerel unsurlar, etken unsurlar olabilmektedir. Örneğin, savaşa ya da bütçeye ilişkin verilen kararlar ve bu kararların neticeleri tüm toplumu etkileyebilir. Ripsman'a göre askerî bürokrasi, çeşitli kurumlar, iş dünyası, etnik ya da çıkar grupları ve medya gibi farklı aktörler dış politika süreçlerinin içerisinde yer almaktadır (Ripsman, 2009, s. 180).

2.4.3 Bağımlı Değişkenler

Yapısal realizmden farklı olarak devletlerin dış politikadaki davranışlarını, uluslararası sistemin baskısını yerel dinamikleri yoluyla analiz etmeyi hedefleyen neoklasik realizm, devletin dış politika stratejilerini bağımlı değişken olarak ifade etmektedir. Devletlerin büyük stratejilerine, dış ticaret politikasına, askerî doktrinine, krizler karşısındaki tavırlarına ve müttefiklik düşüncelerine de bu grupta yer vermektedir (Taliaferro, 2000, s. 133-134).

Şekil 3: Bağımlı Değişkenler Dizisi



Kaynak: (Ripsman ve diğerleri 2016, s. 110)

Bir bağımlı değişken olarak dış politika tutumunun faaliyete geçirilmesi noktasında Jeffrey W. Taliaferro, devletlerin benzetme, yenileme ya da var olan politikayı devam ettirme gibi alternatifleri elinde bulundurduklarını belirtmektedir (Taliaferro, 2009, s. 213). Neoklasik realistler, yükselen kapasitelerin devletlere çok daha büyük hedefleri gerçekleştirme olanağı yarattığını ifade ederek, her devletin uluslararası alandaki etkinliği yükseltmek için çaba harcadığı ve bunu da sadece kapasiteleri kadar yapabildiklerini vurgulamaktadır (Rose, 1998, s. 152).

2.5 Neden Neoklasik Realizm? Tartışmaları

Dış politika, uluslararası siyasal alanda hükümetlerin hareketlerine kılavuz olması için geliştirilen stratejilerin toplamını temsil etmektedir. Nitekim devletlerin dış politikaları incelenirken kapsamlı ve farklı bakış açıları sunan analizlerin yapılabilmesi neoklasik realizm ile mümkün hale gelmiştir. Neoklasik realizm kapsamlı bir analiz sunmasının dışında, uluslararası siyaset teorisi olarak değil dış politika analizi teorisi olarak kuramlaştırılmış olması sebebiyle diğer teorilerden farklılık göstermiş, böylece uluslararası sistemin ve devletlerin yerel faktörlerinin bir arada analiz edilebilmesine olanak sağlamıştır (Aydın , 2022, s. 3).

Jeffrey W. Taliaferro, neoklasik realizmin hedefinin devletin davranış şekillerini açıklamak olduğunu belirtmiştir. Bir devletin büyük stratejileri, askeri doktrin, dış mali

stratejisi, ittifak seçenekleri ve krize yönelik davranış şekilleri neoklasik realizmin ilgili olduğu ve açıklamaya çalıştığı alanlardır (Taliaferro, 2000, s. 133-134).

Devletlerin benzer dış politika eylemlerinde bulunma nedenleri veya farklı devletlerin aynı dışsal sınırlamalara karşı farklı tepkiler gösterme sebeplerini açıklamaya çalışan neoklasik realizm, dış politikalarda yaşanan değişimleri de açıklamada bir avantaj sağlamakta ve analizlerin çok yönlü bir biçimde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır (Taliaferro, 2009, s. 213).

Ayrıca devletlerin dış politikalarının dönüşüm aşamalarını belirleyen teori, dış politika analizi için kullanılan politika teorilerinin yetersiz olduğunu göstermiştir. Uluslararası sistemin ve devletlerin yerel faktörlerinin bir arada analiz edilebilmesine olanak tanımış, millî yapının özüne verdiği değer ile daha doğru analizler yapmış ve sistemde dış politika analizi teorisi olarak yer edinmiştir (Meibauer, 2021, s. 275).

2.6 Neoklasik Realizm ve Enerji Güvenliği Arasındaki İlişki

Uluslararası mali iş birliklerinde yaşanan değişimler, günümüzde çeşitli yönleriyle ortaya çıkmaktadır. Küresel ekonomik entegrasyonun artışı finansal entegrasyon ve yatırım ilişkilerinin derinleşmesi daha da gelişmektedir. Bu husus, ilişkiler ile dış politika arasındaki bağı uluslararası ilişkiler ile dış politika arasındaki ilişkiyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Mammadov, 2022, s. 17).

Literatürde enerji ve dış politika ayrı bir şekilde uluslararası ilişkiler kuramlarının çeşitli perspektifleri ışığında incelenmiştir. Devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerini şekillendiren enerji kaynaklarını realist ve aynı zamanda idealist kuramlar farklı yönlerden ele almaktadır. Fakat kuramsal çerçeve içerisinde enerji kaynakları ve dış politika arasındaki ilişki realistler tarafından daha fazla vurgulanmaktadır. Öyle ki neoklasik realizm enerjinin dış politikanın temel bir unsuru olarak nasıl işlev gördüğünü ve uluslararası ilişkilerdeki dinamikleri nasıl etkilediğini ele almaktadır (Cesnakas, 2010, s. 30).

Uluslararası ilişkiler tarihinde, devletler arasındaki ilişkileri çeşitli unsurlar şekillendirmiştir. Devletler amaçlarına ulaşmak ve ulusal menfaatlerini korumak için

dış politikalarında önemli savaşlar vermişlerdir. Jeffrey W. Taliaferro'ya göre devletlerin farklı zamanlarda neden belirli stratejiler yürüttüğünü ve devlet davranışlarını açıklamak neoklasik kuramın bir amacıdır (Taliaferro, 2000, s. 133-134). Sanayi Devrimi'nin ardından devletler, vatandaşlarına hizmeti kesintisiz bir şekilde sağlayabilmek adına temel enerji kaynaklarına ulaşma yarışı içerisine girmiştir. Enerjinin devletler için bu kadar önemli olması enerji politikaları ve güvenliğini ön plana çıkarırken, diğer yandan aktörler arasındaki rekabeti de artırmıştır (Atlığ ve İren, 2022, s. 326). Yine Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası sistemdeki ciddi değişimler; sistemin aktörlerinin de birtakım değişiklikler yapmasını gerekli kılmış, dış politika sektöründe mali faktörlerin etkili olduğu yeni bir süreç başlamıştır (Kanbal, 2012, s. 1). Gelişen ve değişen dünya düzeniyle birlikte, ülkelerin ekonomik güçlerinin, uluslararası arenada varlıklarını ve güvenliklerini sağlayabilecek askeri yetenekler kadar değerli olduğu anlaşılmıştır. Küreselleşmenin etkisi iktisadi alanda çok daha fazla kendisini hissettirmiş, bu iktisadi alandaki gelişimler ülkelerin güç algısında değişikliklerin oluşmasına sebep olmuştur. Günümüz koşullarında sahip olunan enerji kaynakları, ekonomik gelişim için bir gereklilik olmanın ötesinde, uluslararası nüfuzun da bir unsuru haline gelmiştir. Giderek yükselen dünya nüfusunun dönemin sunduğu imkânlardan faydalanması ve insanlığın doğal gelişim sürecini kesintisiz devam ettirmesi yalnızca bu kaynaklardan faydalanmak ile mümkündür. Bu sebeple devletlerin hayatta olma ve aynı zamanda hayatta kalma konusundaki çabaları enerji kaynaklarının kontrol edilmesi gereğini ve enerjiyi en verimli ve en makul fiyatlı kullanma arzusunu ortaya çıkarmaktadır. Ekonomik gelişimin temel faktörü olan enerji kaynaklarına sahip olma askeri bir güç gibi uluslararası arenada, devletin kendi varlığını ve güvenliğini korumasında temel bir önceliktir (Demiray ve İşcan, 2008, s. 157). Dolayısıyla enerji en kritik alanlardan biri olarak öne çıkmış ve devletler enerjiyi diplomatik bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. Enerjiye sahip olan ya da enerjiye çok daha kolay erişebilen devletler güçlü devletler olarak görülmüştür. Bu noktada güç konseptinin nasıl analize ekleneceği yaklaşımı ile yine neoklasik realizm kuramı öne çıkmaktadır. William Wohlforth, "güç" terimini, devletler arasında etkileşim ve nüfuz oluşturmayı sağlayacak "kapasite" veya "kaynaklar" olarak tanımlamaktadır (Wohlforth, 1993, s. 4). Böylece neoklasik realizmde güce ilişkin karşılaştırmalı bir belirleyicilik vurgulanmakta ve devletlerin birbirleri üzerinde etkili olabilmek için sahip oldukları kapasite veya kaynaklar olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşıma göre,

devletler dış politikalarını oluştururken sahip oldukları güce göre hareket ederler. Dolayısıyla, güce ilişkin algıları bu noktada oldukça önemlidir (Rose, 1998, s. 152). Uluslararası alanda en önemli unsur olarak görülen güç dağılımının bahse konu devlet için ne anlama geldiği, dış politika analizi bakımından kilit bir öge niteliğindedir.

Devletler, güvenliklerini sağlamak için bazı araçlara başvurarak uluslararası sistem içindeki konumlarını korumayı amaçlamaktadır. Hayati öneme sahip olan bu araçlara sahip olma durumu, sistemin yapısı gereği anarşi ortamı oluşturma kabiliyetine sahiptir. Bu anarşi ortamı ve anarşi ortamının beraberinde getirdiği olası riskler, neoklasik realizmde önemli bir yere sahiptir (Lobell, 2009, s. 29). Neoklasik realizme göre anarşik uluslararası sistemde devletler, uluslararası anarşinin net olmayan yapısıyla mücadele ederek çevrelerini kontrol etmeye çalışırlar (Rose, 1998, s. 152). Enerji, toplumların refah düzeylerini yükseltmelerinin temel bir aracı olarak görülmektedir. Enerji kaynakları aracılığıyla endüstriyel gelişmişliklerine ivme kazandıran ülkeler için bu kaynaklara ulaşma giderek daha da önemli bir hale gelmektedir (Atlığ ve İren, 2022, s. 326). Bu noktada enerjinin taşınması ve ulaştırılması, uluslararası alanda enerji yollarının da stratejik bir önem kazanmasına neden olmuştur. Taşıma hatlarının geçtiği ülkeler, ilk çıkış noktası kadar önemlidir. Ortaya çıkan anlaşmazlıklar, ülkeler arasında gerçekleştirilen uzun dönem anlaşmaları stratejik ortaklıkları ciddi boyutta etkileyebilmektedir. Ekonomik gelişmelerin temel girdisi şeklinde nitelendirilen enerji, çok yönlü ve geleceğe yönelik politika ve stratejilerin uygulanması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Uzun , 2022, s. 15).

Uluslararası sisteme yeni aktörlerin ve faktörlerin katılımı karşılıklı bağımlılık ilişkisini ortaya çıkarmıştır. Tüm devletler her ne kadar uluslararası sistemde aynı şartlara tabi olsalar da kendi benzersiz koşullarına bağlı olarak farklı dış politika davranışları sergilerler, bu nedenle analizlerde ilgili devletin özgül koşulları da dikkate alınmalıdır. Bu noktada karar vericilerin, uluslararası sistemden kaynaklanan unsurları analize nasıl dâhil edeceklerini belirlemelerinde ellerindeki veriler ve değerlendirmeler önemli rol oynamaktadır. Karşılıklı bağımlılık ilişkisi, uluslararası ilişkilerin yalnızca askeri ve güvenlik konularından ibaret olmadığını, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal ilişkilerin de sistem için hayati önem taşıdığını göstermektedir (Kürkçüoğlu, 1980, s. 313). Sistem içi faktörleri dış faktörlerle birleştirerek bütüncül

bir yaklaşım sergilemeyi amaçlayan neoklasik realizmin önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Enerjide dışa bağımlılık, elde edilecek kaynaklardan en üst düzeyde kar sağlama arzusu, bölge ile ilgilenen devletlerin kazançlarının ne olacağı gibi bazı argümanlar devletleri enerji politikası ile ilgili ve bu politika temelinde bir iş birliğine yöneltmektedir. Enerjinin devletlerin ulusal menfaatleri için büyük bir önem taşımaya başlamasıyla birlikte devletler dış politikalarını bu çerçevede şekillendirmektedir. Bu anlamda devletlerin uyguladığı dış politika büyük önem arz etmektedir (Yaşar, 2023, s. 36). Bu bilgilerden hareketle uluslararası ilişkiler ve bölgesel istikrar açısından kritik bir öneme sahip olan AB de enerji güvenliğini sağlamak ve enerji arzını çeşitlendirmek için dış politikalarını bu doğrultuda yeniden yapılandırmaya çalışmaktadır.



3. AB’NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ VE AB’NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE RUSYA VE UKRAYNA’NIN YERİ

Çalışmanın bu bölümünde enerjiye olan ihtiyaç çerçevesinde AB’nin enerji görünümü ve bağımlılığına değinilecek sonrasında ise Birliğin bağımlılık düzeyinin enerji güvenliği politikaları üzerindeki etkisi değerlendirilecektir. AB’nin, sahip olduğu jeopolitik konum gereği kendi kendine yetecek kadar enerji kaynağına sahip olmadığı verilerle belirtilecek sonrasında ise Birliğin enerji güvenliği oluşumunda Rusya ve Ukrayna’nın yeri ele alınacaktır. Dünya genelinde enerji arzı ve fiyatları üzerinde belirleyici bir rol oynayan Rusya, özellikle doğal gaz piyasasındaki etkin pozisyonuyla AB’nin enerji güvenliği problemi noktasında önemli aktörlerden biri haline gelmiştir. Ukrayna ise sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumuyla küresel ölçekte önemi olan bir ülke olmasının yanı sıra AB’nin enerji güvenliğinde oldukça kritik bir pozisyona sahiptir. Bu bağlamda, Rusya ve Ukrayna’nın AB’nin enerji güvenliğinde oynadığı roller, uluslararası ilişkiler ve bölgesel istikrar açısından dikkatle incelenmesi gereken konular olduğu için çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde bu hususlara da yer verilecektir.

3.1 AB’nin Genel Enerji Görünümü ve AB Üye Ülkelerinin Enerji Alanında Dışa Bağımlılık Durumları

Üretim sürelerinde vazgeçilmez bir rol oynayan ve toplum refahının yükselmesi için kritik bir unsur olarak kabul edilen enerji; iktisadi ve toplumsal ilerlemenin önemli yapı taşlarından biridir. Bu sebeple bir ülkenin enerji alanında dış kaynaklara bağımlı olmaması stratejik bir husus olarak görülmekte ve hatta günümüzde bağımsızlıkla eşdeğer tutulmaktadır (Prasad, vd. 2014, s. 689). Dolayısıyla, enerjinin bu stratejik konumu ülkelerin enerji politikaları oluşturmasını zorunlu kılmaktadır. Kendisine yetecek oranda enerji kaynağına sahip olmayan ve ileri seviyede enerji ithalatı yapması sebebiyle enerji güvenliği çalışmalarına sıklıkla yer veren AB, enerji politikalarının değerlendirilmesi açısından iyi bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Birliğin enerji görünümüne değinmek, güvenlik açısından geliştirdiği politikaları anlamamız açısından yol gösterici olacaktır.

AB'nin Enerji Profili

Gelişen ve değişen dünya düzeniyle birlikte; enerji konusunun içerisinde yer alan enerji politikaları, enerji iletim sistemleri, enerjinin arz güvenliği gibi konular devletlerin ve aynı zamanda uluslararası birliklerin varlıklarını sürdürebilmeleri açısından öncelikli olarak önemsedikleri konular haline gelmiştir (Dağcı ve Çaman, 2013, s. 2). Uluslararası aktör ilişkilerinin en önemli ayağını oluşturan söz konusu konular kaynak coğrafyası¹ kavramını oluşturmuş (Battır ve Yiğittepe, 2023, s. 555) bu coğrafyada bulunarak enerji kaynaklarına sahip olmak ve enerjide dışa bağımlı olmamak; enerji güvenliğini tesis ederek ekonomik ve milli güvenliğin korunabilmesi açısından son derece kritik bir üstünlük haline gelmiştir (Pamir, 2015, s. 42). Aktörlerin uzun dönemli stratejilerinde önemini her daim koruyan enerji konusu AB bünyesinde de kendine yer bulmuş, Birliğin en eski ortak politika alanı olarak oluşumunun temelinden bugüne kadar stratejik değerini korumuştur. Gelişmiş sanayi ve teknoloji kapasitesine rağmen talepleri karşılayacak kadar enerji kaynaklarına sahip olmayan AB'nin enerjiye olan ihtiyacı, enerji konusunun gündemde kalmasını zorunlu kılmıştır (Çıtak, 2023, s. 82). Birliğin içinde yer alan bazı üye ülkeler hidrokarbon rezervlerine sahip olsalar da enerji talebinin sadece küçük bir kısmını karşılayabilme potansiyeline sahiptir (Badalov, 2012, s. 28).

Şekil 4:2018-2022 AB Enerji Görünümü

Üretim/Tüketim	2018	2019	2020	2021	2022	Oran (%)
Petrol						
Üretim (milyon ton)	21.9	20.2	19.2	18.0	16.7	0,4
Tüketim (exajoules)	23.33	23.28	20.37	21.38	22.13	11,6
Doğal gaz						
Üretim (milyar m ³)	69.0	61.0	47.8	44.3	41.1	0,1
Tüketim (milyar m ³)	378.7	392.5	380.0	397.0	343.4	8,7
Kömür						
Üretim (exajoules)	5.16	4.42	3.68	3.96	4.07	2,3
Tüketim (exajoules)	9.06	7.30	6.02	6.84	6.98	4,3
Nükleer enerji tüketimi						
exajoules (giriş eşdeğeri)	6.96	6.97	6.2	6.61	5.48	22,7
Hidroelektrik tüketimi						
exajoules (giriş eşdeğeri)	3.26	3.01	3.27	3.27	2.6	6,4
Yenilenebilir enerji						
tüketimi exajoules (giriş eşdeğeri)	6.62	7.17	7.71	7.88	8.63	19,1

Kaynak: (Energy Institute, 2023)

¹ Kaynak coğrafyası; küresel düzeyde talepleri karşılayacak enerji kaynaklarını bünyesinde bulunduran coğrafyadır (Battır ve Yiğittepe, 2023, s. 555).

İçinde bulundurduğu 27 üye devlet ile (Anadolu Ajansı, 2023) dünya çapında gayri safi milli hasılanın (GSMH) %30'unu üretebilme kapasitesine sahip ulus üstü bir örgüt olan Birliğin kullandığı enerji, kendisinin ürettiği ve üçüncü ülkelerden ithal ettiği enerjinin karışımından oluşmaktadır. Yaklaşık 450 milyon nüfusu içinde barındıran AB, kendi enerji ihtiyacının %48'ini üretmektedir. Üretimin %48'ini yenilenebilir enerji, %30'unu nükleer enerji, %17'sini kömür, %7'sini doğal gaz, %5'ini de petrol vasıtasıyla elde etmektedir (Eurostat, t.y.a)

Dünya genelindeki toplam kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin %1,7'sine sahip olan AB bu bağlamda %32.3 gibi bir oranı bünyesinde bulundurmaktadır (BP, 2020). Üye ülkeler arasında, Danimarka'nın 90 milyar m³, Almanya'nın 210 milyar m³, İtalya'nın 220 milyar m³, Hollanda'nın 1.670 milyar m³ ve Polonya'nın 120 milyar m³ olmak üzere toplamda 2.022 milyar m³ doğal gaz rezervi bulunmaktadır (TASAM, 2023). Yine Romanya ve Norveç doğal gaz üreten ülkelerdendir. Yenilenebilir enerji kaynakları ve nükleer enerji, iklim dostu olmaları ve dış kaynaklardan ithal edilen petrol ve doğal gaz bağımlılığını azaltmaları nedeniyle, özellikle 1970'lerdeki petrol krizlerinden sonra AB ülkeleri için son derece önemli hale gelmiştir. Yenilenebilir enerjide, %49 ile İsveç ve %40 ile Letonya en yüksek paya sahip devletler iken nükleer enerjide Fransa mevcut enerjinin %41'ini, İsveç ve Slovakya % 25'ini oluşturmuştur. % 53 ile Estonya ve % 41 ile Polonya da katı fosil yakıtlardan enerji sağlanmaktadır (Eurostat, t.y.b)

Rakamsal olarak bakılacak olursa 2020 Rakamlarla AB Enerjisi İstatistiksel Raporu verilerine göre 2018 yılında AB 628 MTEP² ile % 4,4 enerji üretmiş ve bu pay ile dünyanın en az enerji üreten aktörü olmuştur (European Commission, 2020). 2021 Rakamlarla AB Enerjisi İstatistiksel Raporu'na göre ise AB, 2019 yılı itibariyle dünya toplam enerji üretimi payı içerisinde %4,1 ile yine en az üretim gerçekleştiren aktör olmuştur (European Commission, 2021).. İstatistiklerde görüldüğü üzere konumu dolayısıyla hidrokarbon kaynaklarından yoksun olan Birlik içerisinde enerji üretimi eşit olmamakla birlikte çeşitli enerji kaynaklarının mevcut toplam enerji kullanımı içindeki payları da önemli oranda farklılık göstermektedir (Szilárd, 2015, s. 358).

² TEP, bir ton ham petrolün yanmasıyla elde edilen enerjiye eşdeğer olan enerji birimidir ve çeşitli enerji varlıklarının ölçülerini karşılaştırmak için kg, m³, ton, kWh gibi farklı birimleri aynı zeminde ifade etmeyi sağlar (Enerji Etüt, 2020).

Şehirleşme oranının fazlalığı, yaşamsal ihtiyaçların karşılanmasında kullanılan enerjinin ve endüstriyel üretimin yüksekliği gibi etkenler Birlik bünyesinde enerjiye duyulan ihtiyacı artırmıştır (Bakır, 2016, s. 66). Avrupa İstatistik Ofisi Eurostat verileri 2022 AB enerji tüketiminin bir önceki yıla göre yüzde 4,1 azalarak 1 milyar 257 milyon ton petrol eş değerinde olduğunu belirtmiş, 2023 yılı itibarıyla, 2030 yılına kadar ulaşılması hedeflenen 992,5 milyon ton petrol tüketim oranına düşme eğiliminde ilerlediği kaydedilmiştir (Temiz Enerji Haber Portalı, 2023). Ulaşılan veriler kapsamında Birlik içerisinde enerji üreten ülkelerin, enerji üretemeyen diğer ülkelerin enerji ihtiyaçlarını karşılayamadığı bu sebeple de artan enerji ihtiyacını karşılamak için enerjiyi dışardan temin etmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

AB Üye Ülkelerinin Enerji Alanında Dışa Bağımlılık Durumları

Günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde enerji; gelirin ve gücün simgesi olarak görülmekte, her geçen gün azalan enerji kaynaklarının güvenilir ve kolay temini, devletlerin dış politika oluşumlarında temel jeostratejik üstünlük olarak değerlendirilmektedir (Schlossberg, 2011, s. 2). Enerji kaynakları bulunan yani enerji ihraç eden ülkelerin enerjiyi ithal eden ülkelere göre fiziksel bir üstünlüğe sahip olmaları o ülkelere bunu bir avantaja çevirerek bir “enerji bağımlılığı” yaratabilme fırsatı vermektedir. Enerji ihtiyacı içinde olan ve bunu dışardan temin etmek zorunda kalan ülkeler ise bu dezavantajlarını yeni enerji kaynakları geliştirerek ve sahip oldukları imkânları çoğaltarak gidermeye çalışmaktadır (Gürsoy ve Seyaz, 2015, s. 194). Kaynak bakımından yoksul olan bu ülkelerin enerji ihtiyaçlarını sürekli başka ülkelere karşılaması bir bağımlılık durumu oluşturmaktadır. Aynı şekilde enerji zengini ülkelerin enerjiyi ihraç ederek ekonomilerini güçlendirme hedefleri doğrultusunda bu alışverişin sürekliliğini sağlama çabaları onları da ihracata bağımlı hale getirmekte ve sonuç olarak karşılıklı bağımlılık durumu meydana gelmektedir. Ek olarak dış ülkelere temin edilen ve dengesiz dağıtılmış olan enerji kaynaklarına olan bağımlılığın artması; enerjiyi üreten ülkelerin yanı sıra transit bölge niteliğinde olan ülkelere dengeleri değiştirmekle birlikte özellikle siyaseti olumsuz etkilemekte, enerji kaynakları üzerinden yürütülen küresel düzeydeki rekabeti artırmakta ve böylece enerji güvenliğini tehlikeye düşürecek problemleri de beraberinde getirmektedir (Elüstü, 2021, s. 143). Gelişmiş sanayisinin yanında büyük ekonomik

kapasitesi nedeniyle, dünyadaki enerji tüketiminde büyük bir paya sahip olan Birliğin tüketim oranının gün geçtikçe büyümesi sonucunda ürettiğinden daha fazla enerjiye ihtiyaç duyan AB enerjisi dışardan tedarik etmek durumunda kalmıştır. Öyle ki üst düzey tüketime sahip olan ve bunu karşılayacak kadar kaynağa sahip olmayan Avrupa, en büyük enerji ithalatçılarından biri konumundadır (Szilárd, 2015, s. 358). Petrol ve doğal gaz ihtiyacının büyük bölümünü ancak dış kaynaklardan temin ederek karşılayan Birliğin, gelecekteki enerji ihtiyacının da yüksek olacağı tahmin edilmektedir. Enerjide dışa olan bağımlılığın gün geçtikçe artması durumu Birliğin enerji güvenliğini etkilemekte, enerji alanında ortak politikalar oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır.

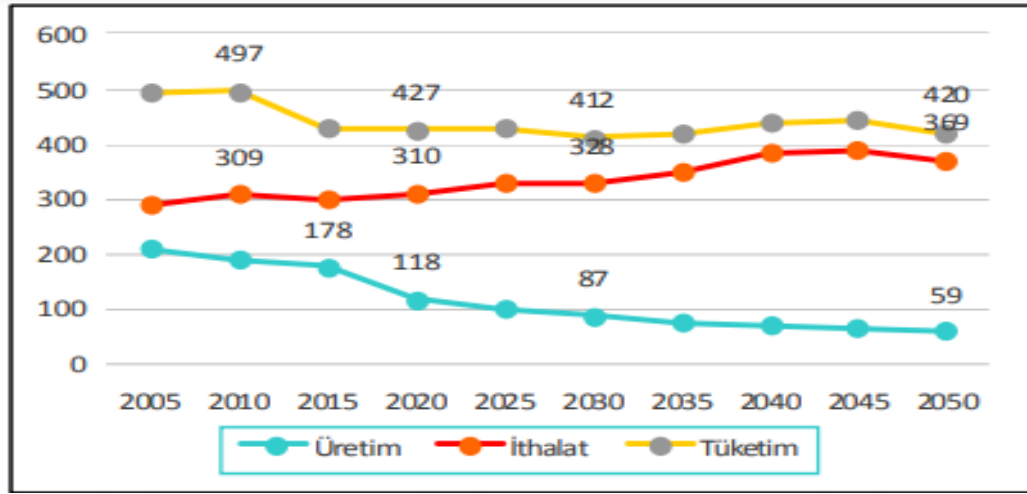
Şekil 5: AB Ülkelerin İthalat Bağımlılık Oranları (%) (Senaryo)

Yakıt Kaynakları	1990	2000	2010	2020	2030
• Katı Yakıtlar	17.5	30.8	46.1	49.5	59.0
• Sıvı Yakıtlar	80.9	76.4	83.7	92.7	93.8
• Doğalgaz	47.5	49.6	62.8	81.4	84.6
Toplam	44.7	47.2	55.0	63.5	64.9

Kaynak: (İşcan, 2007, s. 113-168).

AB, dünya genelinde üretilen petrolün %15.2'sini tüketirken (kendi üretiminin 4.3 katı) bölge ülkelerinden tedarik ettiği oran ise sadece %4.3'tür. Ulaşılan verilerde de açıkça görüldüğü üzere Birlik petrolü ürettiğinden çok tüketmekte böylece bu alanda yaptığı ithalat bağımlılığı da artmaktadır. Yine BP Statistical Review of World Energy belgesindeki verilerde AB'nin kullandığı toplam petrolün sadece %13'ünü üye devletlerden ithal ederken %30'unu ise Rusya'dan ithal etmesi enerji bağımlılığını gözler önüne sermektedir (BP, 2020, s. 21).

Şekil 6: AB Bünyesinde Doğal Gaz Üretim, İthalat ve Tüketim Projeksiyonu (milyar m³)



Kaynak: (European Union, 2016, s. 4).

AB dünya genelinde üretilen doğal gazın %14.1'ini tüketirken (ürettiğinin 2.3 katı), bölge ülkelerinde tedarik edebildiği oran sadece %14.6'dır. Bu oranların %77'sini Rusya'nın teşkil etmesi Birliğin Rusya'ya olan bağımlılık durumunu gözler önüne sermektedir (BP, 2020, s. 36). Özellikle AB bünyesinde yer alan ve Baltık üçlüsü olarak bilinen Estonya, Letonya ve Litvanya ile Finlandiya, Bulgaristan ve Macaristan'ın doğal gaz gereksiniminin büyük bölümünü dışarıdan karşılaması enerji arzının sağlanması konusunu daha da önemli hale getirmiştir. Birlik, ekonomik büyüme ve coğrafi genişleme süreçlerini devam ettirdikçe, enerji bağımlılığı artacak ve enerji kaynaklarının bu pazar için devamlı olarak erişilebilir olması büyük bir gereklilik haline gelecektir. Bu çerçevede, Avrupa'ya yönelik yeni doğal gaz kaynaklarından sağlanacak teminatın ve güvenliğin sağlanması için gerekli altyapının kurulması ve yatırım yapılması, bölgedeki enerji bağımlılığının azaltılması ve enerji güvenliğinin artırılması açısından kritik bir öneme sahiptir (Klare., 2017, s. 23).

Ürettiğinden daha fazla enerji tüketen bir konumda bulunan AB petrolü; OPEC ülkeleri ve Rusya'dan, doğal gazı ise Rusya, Norveç ve Cezayir'den satın almaktadır. Ancak doğal gaz ihtiyacının %60,7'sini dışarıdan sağlayan ve ithalatı giderek yükselen AB'nin (Aras ve Kandemir, 2023, s. 118) doğal gaz ihtiyacının yaklaşık dörtte birinin Rusya tarafından tek başına karşılanması Rusya ile kurulan yakın ilişkileri kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu durum Rusya'yı AB için kilit ülke konumuna sokmuştur. Hatta AB içinde enerji arz güvenliğini sağlamaya dair farklı fikirler olmasına rağmen,

Rusya'ya giderek gelişen bağımlılık oranını azaltma konusunda net bir politika izlemeleri gerektiği konusunda genel bir fikir birliği vardır (Fujishima, 2009, s. 1). 2021 yılında AB, Rusya'dan 155 milyar metreküp doğal gaz ithal etmiş ve bu miktar AB gaz alımının %45'ini oluştururken, toplam gaz kullanımını ise %40'ına tekabül etmiştir. Rus gazına bağımlılığın azaltılması, AB için stratejik bir zorunluluk olarak görülmüş. IEA'nın yayınladığı eylem planında yer alan politikalar kapsamında Rusya ile herhangi bir yeni gaz sözleşmesi imzalanmaması ve diğer kaynaklardan gelen gaz tedarik seviyesinin en üst düzeye çıkarılması amaçlanmıştır. Zira Birliğin bu plana uyduğu takdirde Rusya'dan yaptığı gaz ithalatında yıllık toplam 80 milyar metreküp fazla azalma olacağı öngörülmüştür (iea50, 2022a).

Bu veriler ve mevcut eğilimler doğrultusunda, enerji tüketimindeki dışa bağımlılığın devam etmesi, AB ülkelerini enerji bağımlılığını azaltmaya yönelik enerji politikaları geliştirmeye mecbur bırakmıştır. (Yıldız, 2013, s. 160). Belirtilen hedef kapsamında oluşturulan politikaların detaylı incelenmesi ilerleyen bölümlerde sunulacaktır.

3.2 Geçmişten Günümüze AB'nin Enerji Politikaları ve Temel Hedefleri

Kurulduğu günden bu yana kullandığı enerji kaynaklarının ve dünyanın jeopolitik yapısının değişiklik göstermesi nedeniyle AB, değişen düzene ayak uydurmak ve ekonomik ve toplumsal amaçlarını gerçekleştirmek için enerji alanında etkin ve üretken bir politika stratejisi izlemek durumunda kalmıştır (Gürdallı, 2009, s. 98). Bu anlamda şartlara uyum sağlamaya çalışan AB'nin enerji politikasının hâlihazırdaki durumunu kavramak için tarihsel evrimini ve nasıl oluştuğunu incelemek faydalı olacaktır.

Avrupa entegrasyonu sürecinde enerji tarih boyunca önemli bir rol oynamıştır. Öyle ki AB'nin oluşumunun temelinde nadir bulunan kıymetli yer altı kaynaklarını elde etmek için yaşanan anlaşmazlıkların ortaya çıkardığı savaşlar yer almaktadır. Anlaşmazlıkların merkezinde yer alan ve Fransa'nın Alsaz-Loren bölgesinde bulunan ergin kömür rezervleri, Fransa ve Almanya'nın 1870 ve 1945 yılları arasında üç kez savaşmasına sebep olmuştur (Britannica, 2024). Savaşlardan sonra Avrupa'da birlik olma fikrinin fitilini ateşleyen Schuman Planı ile bölgenin önde gelen devlet adamları

II. Dünya Savaşı'ndan sonrasındaki süreçte Fransa ve Almanya arasındaki savaşların son bulması gerektiğini savunarak barışın sağlanmasının tek yolunun ülkelerin ekonomik ve siyasi olarak birleşmeleri olduğunu belirtmişlerdir. Bunun üzerine oluşan Avrupa Devletlerinin ihtiyaç duydukları enerji kaynakları olan kömür ve çelik üretimi kapsamında aldıkları kararları bağımsız ve ulus üstü bir kuruma devretme fikriyle savaşta ham madde görevini üstlenen kömür ve çeliğin barışta ortak bir amaca hizmet etmesi sağlanmaya çalışılmış, (Hıraman, 2023, s. 35) bu hamle AB'nin esasını oluşturan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Anlaşması yapılmasına aracı olmuştur. Ardından 5 Mayıs 1949'da Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) oluşturulmuş ve 1951 Paris Anlaşması ile topluluk genişleyerek uluslararası bir oluşum haline gelmiştir. AB'nin enerji politikasının başlangıcı olarak kabul edilen Paris Antlaşması, Avrupa ekonomik ve politik bütünleşme sürecini başlatarak, AB'nin enerji politikalarının biçimlenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır (Ülker, 2022, s. 1). İlerleyen süreçte Avrupa ülkeleri, artan enerji dışa bağımlılığını azaltmak ve kendi enerji ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla nükleer enerjiye yönelmişlerdir. Nükleer enerjiye olan ilgi, talep ve ihtiyacı da artırmış, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (EURATOM) inşa edilmesiyle bu gereksinimin karşılanacağı düşünülmüştür (Soytürk, 2020, s. 20). Söz konusu öngörü üzerine 1957 yılında Roma Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte EURATOM kurulmuş ve Topluluk, AB Ortak Enerji Politikası'nın en kritik basamaklarından birini oluşturmuştur (Akbaş, 2009a, s. 40).

Değişen ve gelişen siyasi ve iktisadi koşulların getirilerinin etkisiyle yaşanan 1973-1974 petrol şoklarının olumsuz yansımalarıyla enerji daha da stratejik önem kazanmıştır. Kriz dönemlerinde yükselen petrol fiyatları, enerji arzında sıkıntılara yol açmış ve enerji güvenliğini tehdit eden olayların yansımaları ekonomiyi olumsuz yönde etkileyerek, enerji güvenliği kavramının literatüre kazandırılmasına sebep olmuştur (Bayraç ve Çemrek, 2022, s. 748). Enerji bağımlılığı nedeniyle her koşula uygun enerji politikaları oluşturmak durumunda olan Avrupa Konseyi, 1974 yılında "Yeni Enerji Politikası Stratejisi"ni onaylamış ve bu strateji kapsamında 1986 yılına kadar oluşturulması hedeflenen yapısal değişiklikleri tespit etmiştir. Bu stratejilerden birincisinde, petrol bağımlılığının düşürülmesi için uzun dönemde petrolün yerine geçecek enerji alternatiflerinin belirlenmesi ve kömür gibi alternatif kaynakların kullanımının gerekliliği vurgulanmıştır. Yine bu strateji doğrultusunda, AB'nin,

öncelikle kendi kömür rezervlerini daha aktif kullanmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Ek olarak Kuzey Denizi'nde petrol ve doğal gaz keşif çıkarma operasyonlarının genişletilmesi amacıyla Birlik içerisinde yer alan şirketler desteklenerek, Birliğin bünyesinde bulunan hidrokarbon kaynaklarına erişmesi amaçlanmıştır (Yıldız, 2013, s. 166).

Gelişmeler sonucunda ülkelerin enerji arzını dış şoklardan koruyacak bir strateji oluşturmasının zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, 1980 sonrası dönemde AB'nin enerji politikalarında doğayı muhafazaya yönelik enerji sistemleri gündeme gelmiş, bu çerçevede 1986 yılında oluşturulan Avrupa Tek Senedi'nin imzalanmasıyla birlikte Avrupa Komisyonu, başta gaz ve elektrik olmak üzere enerji politikalarında piyasanın serbestleşmesine yönelik hedefler belirlemiştir (Mircioğlu, 2022 , s. 100-101).

1991 yılında Lahey'de imzalanan Avrupa Enerji Şartı Anlaşması'nda ise enerjinin üretimi, enerjinin nakliyesi ve enerji kullanımındaki verimliliğin artırılması gibi hususlara değinilerek çevreyle ilgili oluşması muhtemel sorunların en aza indirilmesi amaçlanmıştır (Ercan, 2011, s. 3-4). Yine bu yıllarda Birlik enerji arz güvenliği kavramının önemini algılamış ve stratejisini değiştirerek kaynak ülke çeşitlendirmesine gitmiştir. Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) bölgesinin Orta Doğu'ya kıyasla daha emniyetli ve daha istikrarlı olması sebebiyle AB rota değiştirmiş, Sovyetler Birliği yıkılmadan önce Orta Doğu'dan ithal edilen enerji, daha sonra Rusya ve BDT ülkelerinden temin edilmeye başlanmıştır (Dağdemir, 2007, s. 258).

1995 yılının başında "AB Enerji Politikasına Doğru" adlı Yeşil Kitap ise AB enerji arz güvenliğinin sağlanması için oldukça kritik bir belgedir. Zira belgede enerji arz güvenliğinin öncelik verilmesi gereken bir konu olduğunun altı çizilmiştir. Yine bu dönemde AB, enerji piyasalarının serbestleşmesine yönelik hazırladığı ve kendi enerji iç pazarının ilke ve amaçlarını ifade ettiği "Avrupa Birliği için Bir Enerji Politikası" başlıklı Beyaz Kitapta (Belet, 2016, s. 190) enerji güvenliğinin temini, rekabetçi bir enerji pazarının kurulması ve çevrenin korunması gibi konulara odaklanmaktadır (Yorkan, 2009, s. 27).

2000 yılından sonra iklim problemleri kapsamında oluşan ve dünya çapında da etki yaratan küresel ısınma olgusu, Birliğin enerji politikasında da kendini göstermiş, Bununla birlikte, enerji piyasasındaki rekabet gücü ve enerji arz güvenliğine yönelik artan önem, enerji politikalarının daha geniş bir perspektiften ele alınmasını sağlamıştır. Avrupa Komisyonu, 29 Kasım 2000 tarihinde “Enerji Arzı Güvenliğine Doğru Avrupa Stratejisi” adı altında yayınladığı Yeşil Kitap’ta özellikle dünya genelindeki petrol fiyatlarındaki artışa odaklanırken, genel olarak petrolün, AB'nin enerji bağımlılığı ve enerji piyasalarındaki arz-talep dengesinin oluşumunda ve fiyatların belirlenmesinde kritik bir faktör olduğu vurgulanmıştır. Hatta diğer enerji piyasalarındaki dalgalanmalara sebep olarak petrol fiyatlarındaki artış gösterilmiştir (Durukal, 2019, s. 46).

Uluslararası piyasada enerji hususuna verilen önemin her geçen gün artmasıyla birlikte Birlik, 2005’te Londra’da gerçekleştirdiği resmi olmayan şekilde Avrupa Enerji Politikası’nı tasdik etmiştir. Birliğin kuruluşundan bu yana enerjiye erişme ve enerji güvenliğini oluşturma noktasında karşılaştığı çıkmazlardan biri olan AB’nin enerji alanında ortak bir tutum ortaya koyamaması ve bu alanda ortak bir politika oluşturulamaması durumunun aşılması için 2007 yılında Lizbon Antlaşması imzalanmış, bu anlaşma çerçevesinde enerji politikaları resmi olarak AB gündemine girmiş, anlaşmanın 194. madde kapsamında, AB'nin enerji politikası, üyeler arasındaki yardımlaşma ve iş birliği ruhunu desteklemeyi, iç pazarın düzgün işlenmesini ve çevrenin korunmasını hedefleyen belirli amaçlar öngörmüştür (Alkan, 2015, s. 220).

2006’te Rusya-Ukrayna arasındaki doğal gaz krizi ve 2008 yılında Rusya-Gürcistan arasındaki gerilim, AB'nin, Rusya ile değerli enerji ve ticaret ilişkileri bulunması nedeniyle endişelenmesine neden olmuştur. Bu nedenle gelişme sonrasında 2008 yılında Komisyon tarafından İkinci Stratejik Enerji Analizi yayınlanmış ve Gaz Güvenliği Direktifi’nin yenilenmesiyle birlikte Rus enerji ithalatına yeni bir seçenek olarak Avrupa’ya Hazar havzasının gazını taşıyabilecek boru hatlarının altyapı sistemlerinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir (Ultan ve Saygın, 2022, s. 92). Bu çerçevede, AB geliştirdiği enerji politikalarını desteklemek amacıyla çeşitli enerji projelerini hayata geçirmiştir. 2010-2011 yıllarında yürüttüğü “İyileşme için Avrupa Enerji Programı (EEPR)” kapsamında, 31 doğal gaz altyapı projesine 1,39 milyar

Euro'luk destek sağlamıştır. Ayrıca, “Kuzey Akım Projesi” ile Rus doğal gazının Baltık Denizi üzerinden Almanya'ya ulaştırılarak ve yıllık 55 milyar m³ gaz taşıma potansiyeli olan bu hattın 2015 yılından önce tamamlanmasını planlamıştır (Favreau, 2010, s. 7). Yıllık 63 milyar m³ taşıma kapasitesi ile Karadeniz'den AB'ye ulaşan bir boru hattını içeren “Güney Akım Projesi” ile “Nabucco Projesi” ise Orta Asya ve Hazar gaz kaynaklarının “Güney Gaz Koridoru” (GGK) olarak bilinen bir hat aracılığıyla Avrupa'ya taşınması hedeflenmiştir (Diriöz, 2009, s. 102).

2010 yılında planlanan ve Cezayir ile İspanya arasında gerçekleştirilen Medgaz Projesi, AB'nin enerji projeleri arasında önemli bir konuma sahiptir. Bu proje, deniz altında inşa edilecek 8 milyar m³ kapasiteli ve 210 km uzunluğundaki bir boru hattı ile gaz taşımaya amaçlanmaktadır (Açikel, 2011, s. 14).

2015 yılı sonrasında faaliyete geçmesi öngörülmüş olan ve Cezayir gazını AB'ye taşınması planlanan Galicia-Algıria-Sardinya-İtalya Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nde (GALSI) ise gazın İtalya'dan Sardinya'ya ulaştırılması hedeflenmiştir (Favreau, 2010, s. 4).

Oluşturulan projelerin yanı sıra AB enerji alanını destekleyen programlarla birlikte politikalarının temelini sağlamlaştırmayı, uygulanabilirliğini sağlamayı ve enerji güvenliğini garanti altına almayı amaçlamıştır. Öyle ki “Avrupa İçin Akıllı Enerji (2003-2006)”, TACIS, TRACECA, ALTENER ve ALTENER II, SAVE, COOPENER, STEER, SYNERGY ve INOGATE AB enerji politikasının oluşumu açısından önemli programlardır.

Avrupa İçin Akıllı Enerji (2003-2006)” Programı:

2000 yılı Kasım ayında Komisyon'un “Enerji: Arzının Güvenliği” isimli Yeşil Kitap tarafından taslağını oluşturduğu faaliyet planı kapsamında uygulamaya koyulan ve 215 milyon Euro bütçeye sahip olan Avrupa için Akıllı Enerji (2003-2006)” programı, enerjinin verimli bir şekilde kullanılmasını sağlama, yenilenebilir enerji kullanımını teşvik etme ve daha az enerji ile ulaşım sağlama amacı güden projelere destek vermeyi hedeflemiştir (European Commission, 2011, s. 21).

Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım (Technical Assistance to Commonwealth of Independent States- TACIS):

1991 yılında kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım (TACIS), Bağımsız Devletler Topluluğu'na ve Moğolistan'a yönelik olan teknik yardım programıdır. Program teknik konuların finansmanını yürütmesi nedeniyle AB için oldukça önemlidir (Hüseynov, 2001, s. 6) . TACIS programı, enerji, ulaşım, telekomünikasyon altyapıları ve çevre konularında mali destek sağlamanın yanı sıra adalet, kamu kuruluşlarının yeniden yapılanması, hizmet ve eğitim alanlarında destek sağlamaktadır (Hacıfazlıoğlu, 2010, s. 44-45).

Avrupa, Kafkasya, Asya Taşımacılık Koridoru (Transit Corridor Central Europe-Caucasus-Central Asia-TRACECA):

1993 yılında başlayan Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA), enerji, ticaret ve ulaşım alanlarında iş birliği sağlamak amacıyla AB ile Orta Asya'dan beş ülke ve Güney Kafkasya'dan üç ülke olmak üzere toplam sekiz ülke arasında kurulan bir programdır. Başlangıçta 8 ülkenin katıldığı programa daha sonra 5 yeni ülkenin katılımıyla programa dâhil olan ülke sayısı 13'e (Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Bulgaristan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Moldova, Romanya, Türkiye, Ukrayna, Özbekistan, Tacikistan) çıkmıştır. Programın amacı, Orta Asya, Hazar Denizi, Karadeniz ve AB arasında entegre bir ulaşım koridoru oluşturmaktır. Bu özelliğiyle program, 21. yüzyılın "İpek Yolu" olarak anılmaktadır (Acar, 2009, s. 33-34).

Şekil 7: Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA)



Kaynak: (Traceca, 2023, s. 10-11)

Bu projenin geliştirilmesiyle birlikte batı-doğu koridorunda Güney Kafkasya bölgesi stratejik olarak ön plana çıkmış ve bu proje sayesinde bölge ülkeleri AB ekonomik ilişkiler kurarak kalkınma imkânı bulmuştur (Gholizade, 2017, s. 56).

Yenilenebilir Enerjinin Geliştirilmesi Programı (Programme For The Development of Renewable Energy-ALTENER):

1997 yılında Beyaz Kitap'a dayanarak oluşturulan ve temelinde Birlik içerisinde yer alan yenilenebilir enerji kaynağının bulunduğu programlardan biri olan ALTENER programının amacı, yenilenebilir kaynakların geliştirilmesini ve bu kaynaklara yönelik gerekli yasal ve idari kararların oluşturulmasını desteklemek, AR-GE ve uygulama çalışmalarını ilerletmek, yerel ve bölgesel düzeyde koordinasyonu sağlamaktır (Keskin, 2006, s. 125).

ALTENER II Programı:

ALTENER II programı, özellikle rüzgâr, güneş ve su gibi yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji elde edilmesi ve karbondioksit emisyonlarının azaltılmasına odaklanmıştır. 2003-2006 yıllarını kapsayan program, 80 milyon Euro'luk bir bütçe ile desteklenmiştir. Programın amaçları arasında AB'nin ortak aldığı kararların uygulanması ve tamamlanması ile yenilenebilir enerji çalışmalarını teşvik etmek, yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapanların güvenini artırmak için altyapı çalışmalarına destek vermek ve yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen enerjinin etkinliğini artırmak yer almaktadır (European Commission, 2011, s. 21).

Enerji Tasarrufu ve Verimliliğini Artırma Programı (Programme For The Energy Efficiency-SAVE):

Avrupa Konseyi tarafından 1991 yılında kabul edilen “Enerji Tasarrufu ve Verimliliğini Artırma (SAVE) Programı”, AB Komisyonu tarafından 2002 yılında Akıllı Enerji Programı çerçevesinde yeniden yapılandırılmıştır. Söz konusu programın temel amacı, AB'nin enerji etkinliği konusunda teknolojiye dayalı olmayan eylemlerine odaklanarak, enerjinin siyasi tedbirlerle, pilot faaliyetlerle yerinde kullanımını sağlamaktır (Akdoğan, 2008, s. 57).

Gelişmekte Olan Ülkelerle Toplumsal İş Birliği Programı (Community Cooperation with Developing Countries- COOPENER):

AB'nin uluslararası arenada enerjinin verimli tüketimini ve yenilenebilir kaynaklardan enerji arzının sağlanmasını teşvik ettiği COOPENER programı, enerji sektöründeki ortaklıkları ve kapasite geliştirmeyi destekleyerek gelişmekte olan ülkelerle toplumsal iş birliği yaparak sürdürülebilir enerji uygulamalarını teşvik etmektedir (European Commission, 2011, s. 21).

Ulaştırma Enerji Programı (Energy Aspects of Transport-STEER):

AB tarafından 2003-2006 yıllarını kapsayan “Ulaştırma Enerji” STEER programının amaçları arasında, taşımacılıkta kullanılan enerji kaynaklarının

çeşitlendirilmesi ve petrole olan bağımlılığın azaltılması önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda, programın diğer bir hedefi de taşımacılık sektörü ile petrole dayalı diğer endüstrilerin alternatif yakıtlara geçişini desteklemektir (Aytüre, 2013, s. 38).

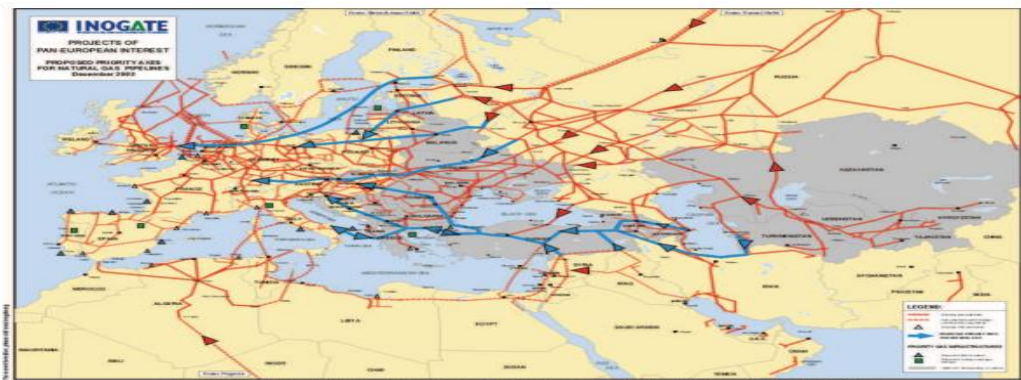
Programme For An International Energy Cooperation-SYNERGY:

SYNERGY, AB'nin enerji güvenliğini sağlamak için geliştirdiği politikaların düzenlenmesi ve uygulanması alanında projeler geliştirirken, aynı zamanda AB'nin enerji politikasının dış boyutunu ele alarak, AB dışındaki ülkelerle iş birliği faaliyetlerini desteklemektedir. Bu destek, finansman ve diğer kaynaklar aracılığıyla sağlanmaktadır (İncekara, 2019, s. 304)

Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Gaz Taşımacılığı Programı-INOGATE:

1995 yılında kurulan ve “Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Gaz Taşımacılığı” olarak bilinen “INOGATE” programı, üyeler arasında oluşturulan doğal gaz ve petrol boru hatlarının modernizasyonunu sağlayarak, AB enerji arz güvenliğini tesis etmeyi amaçlamaktadır. INOGATE programı aracılığıyla Hazar Denizi'nden Karadeniz'e ve oradan da Avrupa'ya petrol ve gaz boru hatlarıyla enerji taşınmaktadır. Projede sağlanan teknik destek, mevcut altyapıların iyileştirilmesine ve yeni projelerin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Böylece bölgesel iş birliği güçlenirken, yabancı yatırımcıların da korunması sağlanmaktadır. Bu durumda enerji arz kaynaklarının Avrupa enerji pazarına taşınması kolaylaşmaktadır (Aytüre, 2013, s. 38).

Şekil 8: Avrupa'ya Uluslararası Doğal Gaz Taşımacılığı Programı (INOGATE)



Kaynak: (Mappery, 2008)

Bu program çerçevesinde 1999 yılında Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan, Bulgaristan, Romanya ve Makedonya arasında bir şemsiye anlaşması imzalanmış ve bu anlaşma ile sınır ötesi enerji taşımacılığında yasal bir çerçeve kurulmuştur (Aras ve Yorkan, 2005, s. 13).

Şekil 9: Avrupa'ya Uluslararası Petrol Taşımacılığı Programı (INOGATE)



Kaynak: (Mappery, 2003).

Çalışmalarını Kafkasya bölgesine yönelik ve bölgeyi yakından ilgilendiren projeler üzerinden yürüten INOGATE programının projeleri şu şekildedir: Azerbaycan petrolünün Avrupa'ya ulaştırılması amacıyla oluşturulan Bakü-Supsa, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru hatları, Kazak petrol naklini gerçekleştirmek için oluşturulan Tengiz-Novorossiysk ve Türkmen gazının uluslararası piyasaya taşınmasını hedefleyen Trans-Hazar Gaz Boru Hattı projeleridir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı; t.y.; Seyidov, 2006, s. 51-54).

AB, enerji politikalarında ekonomik büyümeye katkı sağlayan programları uygulamaya koymuş; aynı zamanda enerji sektöründe çevresel uyum ve rekabeti ön planda tutan politikaları benimsemiştir. AB, fosil yakıtların yerine geçebilecek yenilenebilir kaynakları ulusal ve uluslararası düzeyde teşvik etmek için çaba göstermiştir. Çalışmalar, yenilenebilir kaynakların teknik ve mali açıdan eksik olduğu alanları içermektedir. Bu çerçevede, yenilenebilir enerji kaynaklarıyla üretilen enerjinin depolanması ve dağıtımı, fosil yakıt üretiminde temiz teknolojilerin kullanımı, enerjinin bilinçli tüketimini sağlayacak yöntemlerin yaygınlaştırılması hedeflenmektedir (Bayraç ve Çemrek, 2022, s. 751). Özetle, AB'nin enerji politikaları

oluşturulurken enerjinin ekonomik, sürdürülebilir, güvenli ve çevre dostu olması hedeflenmektedir. İlerleyen bölümlerde de görüleceği üzere Birliğin enerji politikaları bu hatlar çerçevesinde şekillenecektir.

3.3 AB'nin Enerji Güvenliği Anlayışı ve AB Enerji Güvenliği Hedefleri

Kaynak coğrafyasında yer alarak uluslararası pozisyonda avantaja sahip olan ülkelerin enerji bağımlılığını bir üstünlük olarak kullanmaya başlamasıyla gelişen süreç enerji güvenliği temalı sorunları da beraberinde getirmiştir. Petrol ve kömürün egemen olduğu enerji çağında yaşanan 1973'teki petrol krizi, küresel düzeyde bir güvensizlik ortamı yaratmış ve dünya çapında yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarına olan ilgiyi artırmıştır. Bu kriz sonrasında, enerji politikalarının oluşturulmasında belirleyici olan kavramlar arasında "enerji güvenliği" ve "enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi" önemli bir yer tutmuştur (Büyükmıhçı, 2003, s. 15). Devletlerin ulusal çıkarlarıyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olan enerji güvenliği meselesi; enerji kaynaklarına ulaşımın, güvenli şekilde elde edilebilirliğinin, ekonomik kalkınmayı ve siyasi istikrarı sağlamanın yanı sıra modern toplumların refahı açısından da oldukça önemli bir unsurdur. Bu sebeple uluslararası aktörler tarafından ulusal güvenlik meselesi olarak değerlendirilen bu husus aktörlerin enerji politikaları oluşturmasında oldukça belirleyici olmuştur (Tatalovic, 2008, s. 117). Günlük yaşantımızın hemen hemen her alanında ihtiyaç duyduğumuz enerjinin akışının devam etmesi ve enerjinin sürdürülebilir kaynaklardan temin edilerek, enerji güvenliğinin sağlanması için uluslararası aktörler çeşitli önlemler almakta, enerji stratejilerini ve politikalarını bu yönde oluşturmaktadır. İlgili risklerin sürekli değişen ve gelişen bir yapıya sahip olması da enerji güvenliği tehlikesine karşı uygulanan politikaların ve alınan önlemlerin çeşitlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Ekonomi alanında olduğu kadar uluslararası politikada da etkinliğini artırmak için çalışmalar yapan AB'nin de elbette bulunduğumuz yüzyılda karşılaştığı en büyük problemlerden biri enerji bağımlılığı ve enerji güvenliğini sağlama arayışıdır (Guliyev, 2012, s. 109). Bu sebeple Birlik enerji güvenliğini sağlamak için birtakım politikalar geliştirmiş ve geliştirmeye de devam etmektedir. Birliğin kuruluş amacının kurulduğu zaman diliminde yaygın olarak kullanılan enerji kaynakları olan kömür ve çelik

üzerinde iş birliği kurulması olduğu bilindiği üzere, enerji Birlik açısından başından beri ilgilenilen bir alandır. Enerji tedarikini dış kaynaklardan sağlayan AB, devamlı bir enerji arzına ihtiyaç duymaktadır. Aynı zamanda, enerji arzında karşılaşılabileceği herhangi bir kesinti veya güvensizlik durumunda sosyal ve ekonomik hayatı olumsuz etkilenebilmektedir (Aydın, 2004, s. 389). Bu doğrultuda, AB enerji politikasının en temel amacı; sosyal ve ekonomik hedeflere ulaşılabilmesi için yeterli ve güvenli enerji arzının teminat altına alınmasıdır (İncekara, 2019, s. 300). Öyle ki bunları anlamak ve sağlam bir temele oturtmak için bu bölümde AB enerji güvenliği anlayışı ve AB'nin enerji güvenliğine yönelik hedeflerinin neler olabileceği açıklanmaya çalışılacaktır.

AB, enerji güvenliğini, üye ülkelerin gelecekte ihtiyaç duyacakları enerjiyi kendi kaynaklarından mali açıdan uygun şartlarda veya sürekli erişebilecekleri dış kaynaklardan tedarik etmeleri olarak tarif etmiştir (Baghdad, 2006, s. 965). Birliğin enerji güvenliğinin temel amacı, üye ülkelerin enerji taleplerini karşılamak ve yüksek kaliteli hizmet sunmaktır. Bu bağlamda, AB'nin enerji güvenliği; fosil kaynakların toplam enerji tüketimindeki payını azaltmayı, nükleer santraller için en üst düzeyde güvenlik koşullarını sağlamayı, rekabet edebilirlik, enerji arz güvenliği ve çevre koruma arasında denge sağlamayı ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payını artırmayı hedeflemektedir (Yıldız, 2020, s. 88).

Birliğin çevresindeki bölgelerde enerji kaynakları bulunmasına karşın, arz ve transit ülke/bölgelerinde yaşanan siyasi istikrarsızlık ve krizler AB enerji güvenliği için tehlike oluşturmaktadır. Dolayısıyla, AB'nin kriz durumunda izlediği politikalar enerji güvenliğini sarsabilme potansiyeline sahiptir. Enerji kaynakları bakımından yoksul olan Avrupa aynı zamanda üretim tüketim oranı dengesizliği, yüksek düzeyde enerji bağımlılığı ile dünya enerji piyasasını etkileyen ve başlıca enerji tüketicisi, ithalatçısı olarak, gelecekte de enerji ihtiyaçlarını karşılayabilme noktasında birçok sorunla karşı karşıya kalabileceği düşünülen bir bölgedir (Ratner, Belkın, Nichol ve Woehrel, 2012, s. 323-360)

AB için enerji güvenliği, değişen koşullarla birlikte daha çok tehdit unsuru olarak görülmüştür. Tarihsel açıdan ele alındığında daha önce belirttiğimiz üzere enerji güvenliğinin öneminin anlaşılmasını sağlayan 1970'lerde yaşanan petrol şoklarının

getirileri AB'nin enerji arz güvenliğini bir sorun olarak görmesine neden olmuştur. Sonraki yıllarda değişen dengeler ve gelişmeler, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması, Körfez Savaşı ve 11 Eylül olayları gibi olaylar yine Birliğin enerji güvenliği için tehlike arz eden durumlar oluşturmuştur. Olumsuz gelişmelerin getirileriyle birlikte 2000 yılında yayımlanan Yeşil Kitap'ta AB'nin, enerji arz güvenliği konusunda problem yaşayabileceği, resmî olarak ilk defa belirtilmiştir. Kitaba göre, Birliğin enerji talep çoğunluğunun hidrokarbon kaynaklardan meydana gelmesi; yani talebin yerel imalatla temin edilememesi sonucunda söz konusu kaynakların oluşturduğu dış kaynaklara bağımlılık durumu, Birliğin enerji arz güvenliği tehlikesini kritik bir aşamaya getirmektedir (Uçkan ve Dağdemir, 2007, s. 257). Birliğin ihtiyaç duyduğu doğal gaz ve petrol kullanımının her geçen yıl artmasının bu enerji çeşitlerine yönelik bağımlılığı benzer şekilde artıracığı tahmin edilmektedir. Bu duruma ek olarak bu iki enerji türünün temin edildiği kaynak çeşitliliğinin az olması da arz güvenliği konusunu tehlikeye sokmaktadır (Mañé-Estrada, 2006, s. 3773).

Gelişmeler sonucunda AB, enerji güvenliğini ve enerji arzı çeşitliliğini artırma çalışmalarına başlamış ve dünya ülkeleri ile ikili ve çok taraflı ilişkilerin kurulması izlemiş olduğu temel stratejilerin başında gelmiştir (Bekkari, 2023, s. 38). Bu kapsamda geliştirdiği Ortadoğu ve Hazar bölgesi ülkelerini kapsayan enerji temalı projeleri hayata geçirerek enerji güvenliği tehlikesini en aza indirmeyi amaçlamıştır. Bu hedef doğrultusunda oluşturulan ve Hazar bölgesi ülkelerinden gelecek enerjiyi Avrupa ülkelerine emniyetli bir biçimde ulaştırma noktasında öne çıkan belgeye ve deklarasyona değinmek AB enerji politikalarını görmemiz açısından faydalı olacaktır. Bu belge ve deklarasyon ile AB enerji tedarikini kolaylaştıracak enerji taşıma projelerini destekleme kararı almış ve bu yönde projeler geliştirmiştir. Bahsi geçen Avrupa Komisyonu tarafından 13 Kasım 2014 tarihinde yayınlanan "AB Enerji Güvenliği ve Dayanışma Eylem Planı" başlıklı belgede bulunan maddeler aşağıda sıralanmıştır:

- a) Talep yapısının rasyonelleştirilmesi yöntemi kullanılarak Birlik içerisinde enerjide tasarruf sağlanmalı ve enerji kaynakları çeşitlendirilmelidir;
- b) Enerji arzının geliştirilmesi metodu kullanılarak üretim artırılmalı ve arz kaynakları çeşitlendirilmelidir;

- c) “Avrupa Birliği Enerji Ortak Pazarı” yaratılmalı ve Birlik içinde bütünlük sağlanmalıdır;
- d) Teknolojik gelişmeler takip edilmeli ve enerjinin daha etkili ve verimli kullanılabilmesi için yöntemler tasarlanmalıdır (Dal ve Kurşun, 2017, s. 24-26).

Kaynak tedarikinde ülke çeşitlendirilmesinin yanı sıra oluşturulması gereken bir diğer strateji de enerji arz güvenliğini artırmak ve tek bir kaynağa olan bağımlılığı azaltmak için farklı enerji tedarik yollarının ve ulaşım güzergâhlarının kullanılması yani rota çeşitlendirmesine gidilmesidir. Bu hususta Birlik enerji güvenliğini artırmak için enerji nakil projelerini teşvik etmek ve desteklemek suretiyle çeşitli önlemler almıştır. Bu kapsamda, Birlik, enerji nakil hatları ve altyapı projelerini geliştirmek için finansal ve politik destek sağlamıştır. Bu projelerin uygulanması, enerji arz güvenliğini artırmaya yönelik önemli adımlar olarak görülmektedir (Yıldız, 2013, s. 173). Enerji bağımlılığı ve enerji güvenliği arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Enerjideki karşılıklı bağımlılığın yol açtığı artan enerji ticareti, tedarik zincirinde üreticiler ile tüketiciler arasında koordinasyon ve müzakere süreçlerini beraberinde getirmektedir. Küresel çaptaki pazarların günden güne birbirine daha çok bağlanması ve buna bağlı olarak dünya ticaret miktarının hızla genişlemesi enerji güvenliği konusunun gelecekte çok daha kritik duruma geleceğini göstermektedir (Güneş ve Arslan, 2018, s. 38). Yaşanan gelişmeler bu varsayımı doğrular niteliktedir.

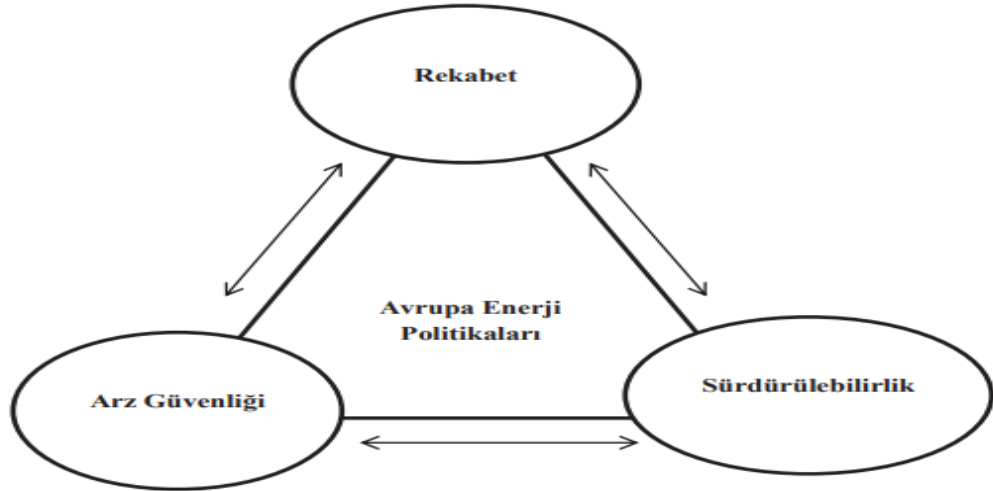
3.4 Enerji ve Enerji Güvenliği Alanında AB Düzenleyici Çerçevesini Oluşturan Girişimler

Dünya enerji piyasasında önemli bir payı olan ve birincil enerji tüketiminin sadece belli bir bölümünü karşılayabilen AB, enerji güvenliğinin sağlanması ve enerji alanında ortak ve güvenli bir politika oluşturulması adına birçok girişimde bulunmuştur (Yorkan, 2015, s. 25). İlerleyen bölümde bu doğrultuda attığı adımlara yer verilecektir.

3.4.1 “Avrupa için Güvenli, Rekabetçi ve Sürdürülebilir Enerji Politikası” (Yeşil Kitap)-2006

Enerji güvenliği ve tedarikinde sıkıntılar yaşayan, küresel ekonominin kritik bir bileşeni olan ve dünya ekonomisine önemli katkılarda bulunan AB'nin enerji arz güvenliği konusunda yaptığı çalışmalardan biri 2006 yılında yayınlanan “Avrupa için Güvenli, Rekabetçi ve Sürdürülebilir Enerji Politikası” isimli Yeşil Kitap'tır. Sürdürülebilir enerji hedefini sürdürülebilir kalkınma perspektifi çerçevesinde, Maastricht Anlaşması ile temele yerleştiren, 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması'yla öne çıkaran AB; finansal, sosyal ve kültürel anlamda gelişmenin yanında yaşam standartlarının korunması amacıyla sürdürülebilir enerjinin önemine dikkat çekmekte ve bu yaklaşımının önemli öğelerinden birisinin de enerji politikaları olduğunu vurgulamaktadır (Tezcan, 1999, s. 143).

Şekil 10:AB Enerji Politikaları



Kaynak: (Aydın, 2014, s. 544).

“Sürdürülebilirlik” bugünkü nesillerin ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin kendi gereksinimlerini karşılama kapasitesine zarar vermeden karşılamak olarak ifade edilmektedir (Özgenç, 2015, s. 102-103). Sürdürülebilir enerji, ise “Doğaya zararı olmayan, yenilenebilir olmakla beraber kullanılan enerji açığının daha sağlıklı enerji kaynağı olması durumudur” (Ediger, 2009, s. 19). AB, bu tanımdan da önemi anlaşılan sürdürülebilir enerji planını uygulamaya geçirmek amacıyla aşağıda ifade edilen üç temel politikayı oluşturmuştur:

- a) Enerji tedarikinin güvenli sağlanması;
- b) Rekabet edilebilir bir enerji sisteminin oluşturulması;
- c) Enerji politikalarının yapımı ve uygulanmasında çevrenin korunması.

2006 yılında yazılan ve bu hedefler kapsamında oluşturulan “Avrupa İçin Güvenli, Rekabetçi ve Sürdürülebilir Enerji Politikası” adlı Yeşil Kitap ile özellikle Birlik içerisinde enerji hususunda tek ve ortak politika oluşturulmasını kapsayan iş birliğinin alt yapısı kurulmaktadır. Aynı zamanda bu kitap aracılığıyla Avrupa’nın temel enerji strateji ve problemleri maddelerle açıklanmaya çalışılmıştır (Korhan, 2010, s. 72). Maddelerin içeriğinde üye devletlerin enerji mevzusunda ortak politikalar oluşturarak enerji temin edilen devletlerle daha uygun koşullarda anlaşmaya varması gerektiğine değinilmiştir (Akdoğan, 2008, s. 44-45). Ek olarak enerji politikası uygulanmasında aşağıda belirtilen altı öncelikli konuya dikkat çekilmiştir (Rzali, 2017, s. 619-620);

a) Avrupa enerji iç pazarı oluşumunun tamamlanması: Bu maddeyle Avrupa’da elektrik ve gaz endüstrisinde enterkonekte³ bir pazar sistemi oluşturulmasının; rekabeti artırarak fiyatları düşüreceği, ülkeler arasındaki iş birliğine olumlu yönde etki edeceği tüm bunların da enerji güvenliğine yararlı olacağı vurgulanmıştır (Yorkan, 2009, s. 31).

b) Üye Devletler Arasında Kurulan Dayanışma Aracılığıyla Arz Güvenliğinin Sağlanması: Bu maddeye göre, AB Komisyonu, bu alanda iki boyutlu bir çalışma yapılması gerektiğine vurgu yapar. İlk boyutta iç pazarda arz güvenliği için tüm AB’de enerji altyapısının genel normlar çerçevesinde oluşturulması gerektiği belirtilmiş ve tüm üye ülkelerin bilgi paylaşımı noktasında ortak bir mekanizma oluşturularak tüm enerji altyapısının korunmasının önemine dikkat çekilmiştir. İkinci boyutta Ukrayna krizi baz alınarak petrol ve doğal gaz arzında yaşanacak muhtemel kesinti karşısında, Birlik bünyesinde bulunan petrol ve doğal gaz acil durum stoklarının gözden geçirilmesinin ne derece önemli olduğuna değinilmiştir. Özellikle Avrupa’nın gaz depolarının kısa dönemli arz kesintilerinde ne derece yetebileceği konusunun oluşturduğu soru işaretlerine vurgu yapılmıştır. 26 Nisan 2004 tarihli “Doğal Gaz Arz

³ Enterkonekte, bir ülkenin enerji üretim tesisleri, dağıtım merkezleri ve tüketim noktaları arasında sürekli ve kesintisiz enerji transferini sağlayan entegre bir sistemdir (Doğru, 2006).

Güvenliğinin Sağlanmasına İlişkin Tedbirler Yönergesi” kapsamında üye ülkelerin, doğal gaz sektöründe yer alan aktörlerin görevlerini belirleyerek, bu aktörlerin arz güvenliği standartlarını tespit etmeleri, acil durumlarda alınacak önlemlere ilişkin acil durum önlemlerini Komisyona bildirmeleri gerektiği belirtilmiştir. Ek olarak, evsel doğal gaz tüketicilerinin doğal arzında yaşanacak herhangi bir kesinti durumunda önlem alması ve alınan önlemlerin çekişmelere etkileri, doğal gaz stok potansiyeli ve yeni yatırımlara sağlanan teşvikler vb. hususların her yıl rapor şeklinde Komisyon’a verilmesi gerektiği de alınan kararlar arasındadır (European Commission, 2010).

c) Sürdürülebilir, Verimli ve Farklı Kaynaklardan Sağlanan Enerji Tesisinin Oluşumu: Burada, Birliğe üye devletin istediği enerji kaynağını seçmekte serbest olduğu açıklanmıştır. Ancak seçimini yaparken diğer üye devletlerin enerji güvenliğine, Birliğin rekabet edebilme düzeyine ve çevreye olan etkisine dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda, Komisyonun belirli aralıklarla sunacağı stratejik enerji raporları ile üye ülkelerin kararlarına etki edebilecek önerilere yer verileceği açıklanmıştır (Ercan, 2011, s. 4).

d) İklim değişikliği Sorununa Dair Bütünleşmiş Bir Görüş Oluşumu: Yeşil Kitap, sürdürülebilir gelişimi desteklemek, rekabetçi bir ortam oluşturmak ve enerji arz güvenliğini sağlamak amacıyla 2007 yılında ilan edilen Enerji ve İklim Değişikliği Paketi’ne temel oluşturmuştur. Bu paketin hedefleri arasında iklim değişikliğini 2°C ile sınırlandırmak, enerji verimliliğini artırmak, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını yaygınlaştırmak ve karbon sektörünü güçlendirerek açık ve rekabetçi bir enerji iç piyasası oluşturmak yer almaktadır.

e) Avrupa Stratejik Enerji Teknoloji Planının Uygulamaya Konulması: Bu madde aracılığıyla endüstriyel alanda rekabet edilebilir ve güvenilir enerji sağlanmasını içeren AB’nin yeni enerji teknolojileri geliştirmesi gerektiği ve bunun için de stratejik enerji teknoloji planına ihtiyaç duyduğu vurgulanmıştır. Enerji talebini sağlayabilmek için bu alana derhal 10 trilyon Euro yatırım yapılması gerektiği ifade edilmiştir (Yıldız, 2013, s. 169).

f) Ortak ve tutarlı bir enerji dış politikasının oluşturulması: Yeşil Kitap'ta vurgulanan başka bir nokta da enerji meselesinin AB çapında ortak çözümlere ihtiyaç duyduğu ve AB'nin enerji dış politikasında birleşik bir sesle konuşması gerektiğidir. Zira, AB ancak tek bir sesle konuşabilirse küresel politikada etkili ve önemli bir aktör olabilme amacına ulaşacaktır (Efe, 2008, s. 66).

Kısaca 2006'da yayınlanan yeşil kitapta enerji bağımlılığının gün geçtikçe arttığı, yapılan ithalatların büyük çoğunluğunun aynı kaynaklardan yapıldığı, enerji talebi artışının enerji fiyatlarını da yükselttiği, küresel ısınma probleminin daha da riskli hale geldiği, Birlik içinde eksiksiz bir rekabetçi enerji iç pazarının kurulamadığıyla ilgili sorunlar tespit edilmiştir (Yıldız, 2013, s. 169).

3.4.2 Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisi-2014

Enerji güvenliği ile ilgili atılan adımlardan diğeri ise kapsamlı ilk belge olma özelliğine sahip olan Enerji Güvenliği Strateji belgesidir. Söz konusu belgenin oluşumuna zemin hazırlayan Rusya-Ukrayna krizinin Birliğe üye olan ülkelere doğal gaz kesintisi olarak yansması, AB'nin enerji arz güvenliği hususunda farklı bir belge oluşturmasına neden olmuş, 28 Mayıs 2014 tarihinde Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisini ilan etmiştir (Pamir, 2017, s. 283). Genel olarak güvenliği kalkınmanın ilk koşulu olarak gören Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisi, AB'nin değerleri ve çıkarları temelinde ulaşılması gereken politika hedeflerini ve bu amaçla uygulanacak temel yöntem ve önlemleri özetleyen politika oluşturma aracı olarak tanımlanmaktadır (Biscop, 2016, s. 1). Strateji; kısa, orta ve uzun vadede geçerli olacak geçerli olabilecek tedbirleri hayata geçirmek ve milli enerji seçenekleri ışığında Birliğe üye olan devletler için daha yakın iş birliğini teşvik etmek olarak özetlenebilir. AB'nin enerji bağımlılığının detaylı şekilde incelendiği strateji belgesinde, tek bir tedarikçi ülkeye olan ileri düzeyde bağımlılığın, enerji arz güvenliği kapsamında problem teşkil ettiği vurgulanmış, özellikle Baltık ve Doğu Avrupa ülkelerinden tedarik edilen doğal gazda yoğun olarak Rusya'ya bağımlı olması durumunun tehlike arz ettiği belirtilmiştir (European Commission, 2014, s. 2).

Belge içerisinde kısa ve uzun süreli amaçlar yer almış, kısa dönemli hedefler doğrultusunda, AB ülkelerinin ve diğer Avrupa ülkelerini de içeren 38 ülke kapsamında bir ila altı aylık dönemler olmak üzere enerji arz kesintisi yaşanması durumuna göre stres testleri yapılmıştır. Olası ilk senaryoda, Rusya'dan AB'ye iletilen doğal gaz akışının kesilmesi, ikinci senaryoda ise Birliğin Ukrayna üzerinden tedarik ettiği Rus doğal gazının sonlandırılması tasarlanmıştır. Yapılan testler sonucunda, doğal gaz akışının kesilmesi halinde AB açısından çok kritik sorunlar ortaya çıkacağı ve bu problemlerden birçok AB üyesi ülkenin (Bulgaristan, Almanya, Hırvatistan, Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Finlandiya, Romanya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Hollanda, Slovakya, İngiltere, İtalya, Letonya, İsveç, Macaristan, Slovenya, Polonya ve Yunanistan) etkileneceği tespit edilmiştir. Ek olarak yaşanması muhtemel böyle bir durum sonucunda Finlandiya, Makedonya, Estonya, Sırbistan ve Bosna-Hersek'in doğal gaz talebinin %60'ını temin edemeyecek hale gelerek büyük sorunlar yaşayacağı ortaya çıkmıştır. Stres testlerinin analiz sonuçlarına göre kısa dönemde enerji arz güvenliğinin sağlanabilmesi için yapılması gerekenler şu şekilde belirlenmiştir (Pamir, 2015, s. 283):

- a) Hükümetlerin piyasaya müdahale etmesinin önüne geçilerek, arz güvenliği sağlanmalı, piyasayı temel alan bir yaklaşım izlenmelidir;
- b) Aktörler arasında yapılan enerji ticaretindeki kısıtlamalar kaldırılmalı ve ülkeler arasındaki enerji koordinasyon ve dayanışması artırılmalıdır;
- c) Enerji arz güvenliğini sağlamak amacıyla enerji talebini azaltacak enerji verimliliğini artıracak tedbirler uygulamaya koyulmalıdır;
- d) AB Gaz Koordinasyon Grubu⁴ vasıtasıyla doğal gaz arzını ilgilendiren gelişmeler yakından izlenmelidir.

Birliğin uzun vadede enerji arz güvenliğini temin etmesi için yapması gerekenler şu şekilde tasarlanmıştır (Karimov, 2016, s. 44):

- a) Enerji verimliliğini artırıcı politikalarla 2030 yılı için belirlenen enerji ve iklim değişikliği için hedeflenen uygulamalar hayata geçirilmelidir.

⁴ AB Gaz Koordinasyon Grubu, enerji arz güvenliği önlemlerinin AB ülkeleri arasında koordine edilmesini kolaylaştırmak için 2004/67/EC sayılı Doğal Gaz Arz Güvenliği Direktifi ile kurulmuştur (Kakışım, 2019, s. 468).

- b) Birliğin tedarik ettiği doğal gaz akışının kesilmesi durumunda ülkelerin birbirini enerji aktarımı yoluyla desteklemesi için enerji iç piyasalarının birleştirilmesi ve entegrasyonu gerekmektedir.
- c) Üçüncü ülkeler ile yapılması planlanan iş birliklerinde Komisyon'a önceden bilgi verilmesidir. Böylece AB'nin dış politikada tek bir ses olarak hareket etmesinin önü açılacaktır.
- d) Olası bir tehlikeye karşın acil durum planları desteklenmeli ve enerji alt yapılarının güvenliği temin edilerek sağlanmalıdır. Bunlar dışında AB bünyesindeki enerji üretimi artırılmalı, yeni enerji nakil hatları oluşturulmalı ve tedarikçi ülkelerde çeşitliliğe gidilmelidir. Hâlihazırda bulunan tedarikçi ülkelerle ilişkiler geliştirilmeli, tedarik amacıyla alternatif ülkelere erişimin sağlanması için AB hamlelerini artırmalıdır. Bu kapsamda GGK'nın tedarikçi ülkeleri çeşitlendirme amacı kapsamında kritik olduğuna ve bu koridor aracılığıyla Ortadoğu'da bulunan diğer satıcı ülkelerle de ilişki kurulabileceğine değinilmiştir (European Commission, 2014, s. 16). Bağlantı kurulacak ülkeler arasında Azerbaycan ve uzun dönemli planlar kapsamında Türkmenistan, İran ve Irak ile bağlantı kurmanın, geçerli bir dış politika oluşturulması açısından son derece önemli olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca diğer tedarik seçeneklerine yönelik öneriler içerisinde, Hazar Bölgesi ve Ortadoğu'nun yanında Avrupa'nın güneyinde bir Akdeniz doğal gaz merkezi kurulması hedefiyle Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz'deki ülkelerle siyasi ve mali iletişimin kurulması gerektiğine de⁵ değinilmiştir. İlerleyen bölümlerde bu konu detaylı bir şekilde incelenecektir.

3.4.3 Avrupa Enerji Birliği Girişimi-2015

Gelişen olaylar ve değişen şartlar AB enerji politikaları oluşumunda oldukça yönlendirici olmuştur. Öyle ki 2014 yılında Rusya ve Ukrayna arasında doğal gaz kaynaklı yaşanan enerji krizi AB'nin enerji arz güvenliğini zayıflatmış ve krizden en çok etkilenen üye ülkelerden biri olan Polonya'yı harekete geçirmiştir. Polonya Başbakanı, Ukrayna krizlerinin Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılığının AB ülkelerini

⁵ Doğu Akdeniz'de son yıllarda yapılan doğal gaz keşiflerinin, AB'nin ihtiyacını karşılamakla birlikte Türkiye'nin de içinde yer aldığı bölgede dengeleri değiştirebilecek bir potansiyele sahip olabileceği düşünülmektedir (Güneş ve Arslan, 2018, s. 47).

olumsuz yönde etkilediğini vurgulayarak, Enerji Birliği'nin kurulmasının elzem olduğunu belirtmiştir (Erbach, 2015, s. 4) Polonya'nın teklifi ve Fransa'nın güçlü desteğiyle harekete geçen Komisyon, 25 Şubat 2015'te Enerji Birliği Paketi'ni açıklamıştır (European Commission, 2015).

Şekil 11: Enerji Birliği Stratejisinin Beş Boyutu

1. Boyut	2. Boyut	3. Boyut	4. Boyut	5. Boyut
<ul style="list-style-type: none">• Enerji arz güvenliği• Dayanışma• Güven	<ul style="list-style-type: none">• Tamamen entegre olmuş bir Avrupa enerji piyasası	<ul style="list-style-type: none">• Enerji verimliliği	<ul style="list-style-type: none">• Dekarbonizasyon	<ul style="list-style-type: none">• Ar-ge• Yenilik• Rekabet

Kaynak: (Uçkun, 2015, s. 11).

Enerji Birliği'nin oluşturulmasının Birlik düzeyinde hayata geçirilebilecek ve 5 boyutu kapsayacak hedeflere bağlı olduğu görülmüştür. Öyle ki ilk boyut kapsamına giren dayanışma ve güvenin esas alınarak, enerji arz güvenliğinin sağlanması hususu; arz kaynakları, tedarik ülkeleri ve alternatif enerji güzergâhlarının oluşturulması, üye devletlerin ortak hareket etmesi, dünya enerji sektöründe daha etkin bir Avrupa'nın oluşumunun yanı sıra gaz tedariki konulu anlaşmalarda güven esasına dayalı hareket edilmesi gibi hedefleri içermektedir (Uçkun, 2015, s. 11).

Enerji Birliği oluşumunda diğer boyut, bütünleşmiş bir Avrupa enerji piyasası için Birlik düzeyinde perakende bir enerji pazarının kurulmasıdır. Bu oluşumun sonucunda enerji iç piyasası oluşumunun tamamlanması, düzenleyici çerçeve yapısının sağlamaştırılması ve sınır ötesi ağların genişlemesi hedeflenmektedir (Altıntaş, 2018, s. 31).

Üçüncü kısım olan enerji verimliliği unsuruyla enerji talebi azaltılarak, enerji arz güvenliğini teminat altına almak amaçlanmaktadır. Enerji verimliliği önlemleri için ulaşım ve inşaat sektörleri, yüksek potansiyelli sektörler olarak görülmekte ve bu doğrultuda üye ülkelerin enerji politikalarını oluştururken, enerji verimliliğine öncelik vermesi hedeflenmektedir (Altıntaş, 2018, s. 64).

Diğer husus, AB'nin iklim politikası çerçevesinde benimsediği de karbonizasyon çabalarını ifade eder. AB, yeni nesil yenilenebilir enerjilerin geliştirilmesinde küresel bir lider olarak konumlanmayı hedeflediği için yenilenebilir enerjilerin kullanımının artırılması için piyasanın hazır hale getirilmesine odaklanmaktadır. Ayrıca, gelişmiş ve sürdürülebilir alternatif yakıtlara yapılan yatırımlarla birlikte enerji sektöründe dünya lideri olmayı amaçlamaktadır (Kakışım, 2019, s. 468).

Beşinci ve son kapsam ise ar-ge, yenileşim ve çekişme boyutudur. Bu boyut; yenilenebilir enerji ve enerji stoklama, akıllı şebeke kurulumu, tüketicinin enerji çalışmalarına katılımı, binaların ürettiği enerjiyi üretmesi, enerji düzeneklerinin verimliliğinin artırılması yönünde çalışmalar yapılması ve sürdürülebilir ulaşım sistemleri oluşumunu kapsamaktadır (Uçkun, 2015, s. 12).

Gelişen olaylar Avrupa Birliği Enerji Politikası'nın reforma olan ihtiyacını gündeme getirmiş; bunun sonucunda ilk olarak "Enerji Birliği" dönüşümü sürecinde, 2014 yılında Avrupa Komisyonu tarafından "Enerji Birliği" ile ilgilenecek olan Maroš Šefčovič, Avrupa Birliği Komisyonu Başkan Yardımcısı olarak göreve getirilmiştir. Enerji Birliği kapsamında oluşturulan diğer çalışma 2015 yılında yayımlanan "İleriye Dönük İklim Değişikliği Politikası ile Dirençli bir Enerji Birliği için Çerçeve Strateji" belgesi olmuştur. Çerçeve Stratejisi'nde Birliğin hangi adımları atması gerektiği belirtilmiştir. Bu Çerçeve Stratejisi, enerji güvenliğinin sağlanması, sürdürülebilir ve rekabetçi bir enerji sistemi oluşturulması hedefiyle hazırlanmıştır (T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı, 2023). Tek ve ortak bir Enerji Birliği hedefiyle Komisyon'un yayımladığı ve temel öncelikler olarak gördüğü 15 maddelik eylem planına yer verilmiştir. Eylem planının 15 maddesine aşağıda verilmiştir (Uçkun, 2016, s. 204):

- a) Hâlihazırda bulunan enerji mevzuatına uyum sağlanması;
- b) Gelişmeler dikkate alınarak 2016 yılında elektrik enerjisi arz güvenliğini kapsayan bir yasa hazırlanması;
- c) Enerjide doğal gaz arz prosedürünün tekrar incelenmesi ve çok yönlü bir sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) stratejisi yardımıyla alternatif tedarikçilere ulaşılması;

- d) Devletler arasında anlaşmalar yapılırken, anlaşmanın AB yasalarıyla uyumlu olduğuna dikkat edilmesi;
- e) AB sahip olduğu maddi olanaklarını, üye ülkelerinde faaliyete geçecek büyük altyapı projeleri için kullanması;
- f) Kapasite mekanizmalarını planlı hale getirerek, 2015 yılında yeni elektrik piyasası tasarımının oluşturulması;
- g) Enerji konusunda yapılan bölgesel iş birliği hamlelerinin artırılması;
- h) Belirli aralıklarla enerji fiyatlarıyla ilgili belge oluşturulması;
- i) 2015 ve 2016 yılında oluşturulan enerji verimliliği yasasının tekrar incelenmesi;
- j) Avrupa Birliği Enerji Düzenleyicileri İşbirliği Ajansı (ACER)⁶ ve Avrupa İletim Sistemi Operatörleri Ağı (ENTSO)⁷ gibi kuruluşların yetki alanı genişletilerek, AB düzenleyici çerçevesi yapısının sağlamlaştırılması;
- k) Enerji verimliliği kapsamında, “Akıllı Binalar için Akıllı Finansman” teşebbüsünün desteklenmesi;
- l) Karayolu ulaşımı için kapsamlı bir altyapı fiyatlandırması yapılması, yine bu amaçla enerji verimliliğini ve yakıt çeşitlendirilmesini sağlamak adına bir paketin hazırlanması;
- m) Hem Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi (ETS)⁸ olan hem de Avrupa Birliği ETS olmayan piyasalarda 2030 sera gazı azalımı amacını içeren yasa tasarısının teklif edilmesi;
- n) 2016-2017 yıllarını kapsayacak yeni bir yenilenebilir enerji paketi hazırlanması;
- o) Teknoloji ve inovasyon yaklaşımları aracılığıyla enerji ve iklim temelli ekonomik büyüme sayesinde istihdama katkı sağlanmasıdır.

⁶ Avrupa Birliği Enerji Düzenleyicileri İşbirliği Ajansı (ACER), Mart 2011’de Üçüncü Enerji Paketi mevzuatı ile elektrik ve doğal enerji için Avrupa iç enerji piyasasının entegrasyonunu ve tamamlanmasını teşvik etmek amacıyla bağımsız bir organ olarak kuruldu (Bagdadioglu, 2009, s. 31).

⁷ Avrupa İletim Sistemi Operatörleri Ağı olan ENTSO-E, Avrupa çapında 35 ülkeden 39 elektrik iletim sistemi operatörünü temsil eden operatörler ağıdır. Avrupa’nın büyümesini destekleyen güvenli, güvenilir, sürdürülebilir ve ekonomik açıdan uygulanabilir bir Avrupa elektrik şebekesi geliştirmeyi amaç edinmiştir (Uçkun, 2015, s. 15)

⁸ AB Emisyon Ticaret Sistemi (ETS), AB’nin sera gazı emisyonlarını azaltma hedeflerine ulaşmak için temel bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu sistem, AB’nin 2030 ve 2050 yıllarındaki hedeflerine ulaşabilmesi için tasarlanmış politikaların merkezinde yer almaktadır (Pamukçu, 2003, s. 18).

Kısaca Enerji Birliği, AB'nin önceden belirttiği hedeflerini daha güçlü ve hızlı bir şekilde uygulamaya geçirmeyi amaçlayarak, bütünsel bir yaklaşım benimsemektedir. Ancak, bu amaç kısa vadeli bir proje değildir ve Enerji Birliği'nin oluşturulabilmesi için AB üye ülkelerinin enerji politikalarını uyumlu hale getirmek için oy birliğine varmaları gerekmektedir (Uçkun, 2015, s. 16). Öyle ki bu doğrultuda hareket eden Birliğin ilerideki önemli hedefleri belirlemesi noktasında üye ülkelerin birlikte hareket etmesinin zorunlu olduğu bir gerçektir.

3.5 AB Enerji Güvenliği Oluşumunda Rusya ve Ukrayna'nın Yeri

Enerji konusu var olduğu günden bugüne bulunduğu ve aktarıldığı bölgenin dış politika yapımının yanı sıra güvenlik stratejilerini de önemli ölçüde etkilemiştir. Giderek büyüyen küresel toplum, birçok kaynağa ihtiyaç duyması sebebiyle bu ihtiyacın ana kaynağı olan enerji kaynakları, ülkeleri iş birliğine yahut çatışmaya götürecek ana sebeplerin başında gelmiştir. Bu kapsamda gün geçtikçe ülkeler enerjiye sahip olunması ve paylaşılması hususunda birbirlerine daha çok entegre olmuştur. Bu durum sonucunda aktörlerin çıkarları üzerine şekillenen uluslararası konjonktürün etkisiyle enerji dağıtan aktörler bu bağımlılığı finansal ve politik bir koz olarak enerji bağımlısı ülkelere karşı kullanmış, hala da kullanmaktadır. Küreselleşen dünyanın bir gerekliliği olarak ortaya atılan güvenlik türlerinden biri olan ve bir ekonominin işleyişi için kesintisiz enerji arzının hayati bir unsur olduğu görüşünü temel alan enerji güvenliği kavramı da bu anlamda kritik öneme sahiptir. Tarihte yaşanan olayların gösterdiği üzere enerji güvenliği aktörler arasındaki en sıkıntı yaratan konulardan biri olmuştur. Bu sorun onları bir yandan çatıştıırken, bir yandan da yüksek düzeyde bağımlılıklarından dolayı benzer sorunların tekrar yaşanmaması için birleştirici adımlar atma konusunda onlara bir fırsat sunmuştur. Zamanla büyüyen coğrafyası ve ekonomisiyle dünyanın önde gelen güçlerinden biri olarak görülen AB'nin gücünü gösterebilmesi, enerji güvenliğini temin etmesiyle ilişkilendirilmiştir (Yurtsever, 2019, s. 52). AB, enerji akışında sorun yaşamamayı tercih ederken, Rusya ekonomisinin ana omurgasını oluşturan enerji gelirlerinden stratejik bir araç olarak vazgeçmek istememektedir. Bütün bu çıkarımlardan hareketle AB'nin Rusya ve Ukrayna ile enerji boyutunda ilişkileri Birliğin enerji güvenliği bağlamında büyük önem arz etmektedir.

3.5.1 AB Enerji Güvenliği Oluşumunda Rusya'nın Yeri

AB'nin siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda birçok hedefi bulunmaktadır. Rusya ile ilişkilerinde de benzer şekilde bir dizi amaç taşımaktadır. Rusya küresel siyasi arenada kilit bir aktör niteliğinde olması sebebiyle yeni oluşacak Avrupa güvenlik mimarisinin geleceği için büyük önem arz etmektedir. İkili ilişkilere bakıldığında SSCB'nin dağılmasının ardından eski Sovyet ülkeleri arasından AB ile ‘‘Ortaklık ve İş birliği Anlaşması’’nı imzalayan ilk ülke Rusya olmuş, bu durum Batı dünyasını son derece memnun etmiştir (Keskin, 2015a, s. 42). Rusya'nın zengin kaynakları Birlik için umut vadetmiş, zira Batı Rusya'yı büyük bir pazar alanı olarak görmüştür. Avrupa bu pazar vasıtasıyla ekonomik refah bölgesine ve küresel ticari sisteme katılmayı hedeflemiştir (Haukkala ve Medvedev, 2001, s. 25) Finlandiya'nın 1995 yılında AB'ye katılmasıyla başlayan sürecin ardından da Rusya, AB'ye komşu olmuş, böylece Rusya-AB ortak sınırı da uzamıştır (Raudaskoski ve Laine, 2018, s. 133). 144,1 milyon nüfusu ile dünya genelinde en büyük toprak parçalarından birine sahip olan Rusya aynı zamanda küresel enerji piyasasının ana oyuncularından biridir. Dünyanın ilk üç ham petrol üreticisinden biri olmasının yanında doğal gaz rezervleri kapsamında da en büyük paya sahip olan bu ülke küresel doğal gaz satıcısı ve Avrupa'ya en çok doğal gaz temin eden ülkedir (İca50, 2022b)

AB gibi kendi kendine yetebilecek kadar enerji üretemeyen ve enerji arzını tek bir kanaldan değil birden fazla kanaldan sağlayan aktörler stratejilerini daha temkinli belirlemek durumundadır. Zira alternatif arz kaynaklarının güvenilir ve sürdürülebilir şekilde ayarlanması durumunda arz yolunda yaşanabilecek herhangi bir sıkıntıda diğer arz kanalları vasıtasıyla enerji akışı sürdürülmeye devam edecektir (Tunçez ve Güçlü, 2022, s. 273). Bu noktada öne çıkan ve millî güvenlikle doğrudan ilişkisi bulunan enerji kaynakları ithalatında dengeli bir dağılım izlenmesi hususu stratejik olarak son derece önemli bir konudur. Bu bilgilerden hareketle AB ülkelerinin bugün yaşadığı sıkıntının temel sebebi de Rusya'nın enerji temininde gözden çıkarılmayacak kadar önemli bir konumda bulunmasıdır (Toplandı, 2022).

Dünya'da enerji üretimi ve tedarik zinciri pazarında önemli bir payı bulunan ve (Uzun, 2023, s. 208) coğrafi yakınlığı ve enerji kaynakları ile AB enerji arzı için hayati öneme

sahip ülke konumunda olan Rusya, aynı zamanda AB için bölgesel ve küresel ortak niteliğine sahiptir. Bu nedenle bahsi geçen ülke, AB enerji ihtiyacının karşılanmasında son derece önemlidir. Veriler AB'nin enerji güvenliğinin yumuşak karnını oluşturan Rusya'ya yüksek oranda bağımlı olduğunu göstermektedir. Öyle ki AB istatistik ofisi Eurostat'a göre, 2022 yılında Birliğe üye ülkelerin kullandığı doğal gazın %38'inden fazlası Rusya'dan sağlanmıştır (Eurostat, 2022).

Şekil 12: Avrupa Ülkelerinin Doğal Gazda Rusya Bağımlılığı (%)



Kaynak: (Öztürk, 2017, s. 10).

Bahsi geçen sebeplerden dolayı AB'nin hazırladığı strateji anlaşmalarının zemininde de bu doğrultuda hedefler yer almış, AB alternatif yol arayışı içine girmiştir. Rusya ve AB arasında yapılan ve bu alandaki iş birliğine resmi bir zemin kazandıran “Enerji Şartı Anlaşması” bu noktada önemlidir. İlerleyen dönemde bu anlaşmanın taraflarının çoğalmasıyla anlaşma küresel bir boyut kazanmıştır. Fakat Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in başa gelmesiyle daha da güçlü hale gelen Rusya, beklenmedik bir şekilde anlaşmadan çekilerek bu alanda tek söz sahibi ülke olma hedefini ortaya koymuştur (Caner , 2014, s. 322). Rusya, AB'nin giderek artan enerji ihtiyacının farkında olduğundan, AB'yi kendisine bağlamak için alternatif pek çok boru hattı projesi üzerinde çalışmaktadır. Değişen koşullarla birlikte AB'nin kömür ve nükleer santrallerini işlevsiz hale getirmek için yaptığı stratejiler Rus fosil yakıtlarına olan bağımlılığın artmasına neden olmuştur. Fakat Rusya'nın doğal gaz arzını kesmesi noktasında Avrupa, altyapısını son yıllarda kademeli olarak hizmet dışı bıraktığı

kömür santrallerini yeniden devreye sokmak zorunda kalabilir (Hosseini, 2022, s. 2-3). Nitekim AB'nin en büyük petrol ve doğal gaz arz ülkesi olan Rusya'nın, 2000'li yıllarda başlayan ve dönem dönem yeniden kendini gösteren Ukrayna ile yaşadığı enerji krizleri nedeniyle AB enerji arzında problemler yaşanmış, karşılığında Rusya'ya yaptırım uygulamıştır. Dolayısıyla, AB'nin Ukrayna ve bölge ülkelerini kapsayan politikaları da AB'nin enerji güvenliğini yakından ilgilendirmektedir (Yaşot, 2022, s. 12). Kısaca Doğu ve Batı arasındaki enerji temelinde gelişen ilişkiler krizleri ve yaptırımları beraberinde getirmiştir. Gelişen bu enerji ilişkisinin, Rusya'ya AB ile olan diğer ilişkilerde stratejik ve ekonomik avantajlar sağlaması (Sakal, 2021, s. 281) AB enerji güvenliğini olumsuz etkilemektedir.

3.5.2 AB Enerji Güvenliği Oluşumunda Ukrayna'nın Yeri

Enerji güvenliği hususu; enerjinin bulunduğu ve aktarıldığı bölgenin yanı sıra transit ülke konumundaki ülkelerde yaşanan siyasi ve iktisadi dalgalanmalardan da önemli ölçüde etkilenebilmektedir. Bu noktada Rusya'nın arz eden konumu karşısında Ukrayna'nın transit ülke durumu, AB enerji güvenliği oluşumunu etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Bir enerji ithalatçısı ve nakil ülkesi olan Ukrayna, bulunduğu coğrafya bakımından yer aldığı bölgenin enerji güvenliği noktasındaki stratejik konumu nedeniyle AB'nin de güvenlik algısında önemli bir yere sahiptir. Konumu itibarıyla Avrupa'nın doğusunda yer alan yüzölçümü ve içinde barındırdığı yüksek mali kapasitesi nedeniyle önemli bir ülke olma özelliği taşıyan Ukrayna, (Yüce ve Emiraliyev, 2015, s. 105) bünyesinde bulunan verimli tarım arazileri ve Karadeniz'e olan kıyısı ile önemli ticaret yollarına sahiptir. Bu özellikleri sebebiyle tarih boyunca AB'yi ilgilendiren bölgelerden biri olmuştur (Keskin, 2015b, s. 47). Bu nedenle Birlik enerji güvenliği politikaları ve jeopolitik hedefleri kapsamında, finansal açıdan hassas ve siyasi açıdan istikrarsız bu ülkeyi kendi politikalarına uyumlu hale getirmeyi amaç edinmiştir (Hamzaoğlu, 2022, s. 726). Rusya ile Avrupa arasında tarihi bir köprü konumunda olan Ukrayna'nın bağımsızlığı, Avrupa'ya yönelik bir dönüş üzerine inşa edilmiştir (Pavliuk, 2001, s. 79). Öyle ki ülke 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla devam eden süreçte yönünü Rusya'dan ziyade Batıya dönmüş, 1994 yılında AB ile imzaladığı ilk resmi anlaşma olan Ortaklık ve İş Birliği Anlaşması ile

öncelikli politik hedefinin Avrupa ile bütünleşmek olduğunu göstermiş ve Batı'ya yönelik politikalar geliştirme çabalarını artırmıştır (Çalışkan, 2022, s. 37).

Şekil 13: Ukrayna'nın Jeopolitik Konumu



Kaynak: (CNNTÜRK, 2022).

Coğrafi konumundan kaynaklanan bu stratejik önemin yanı sıra enerji güvenliği bağlamında Ukrayna'nın Rusya'ya ait bir dizi boru hattına sahip olması ve Avrasya'daki enerji güvenliğinde merkezi bir rol oynaması, Ukrayna'yı daha da önemli hale getirmiştir (Karagöl ve Kaya, 2014, s. 9). Avrupa'ya en düşük maliyette taşınan Rus doğal gazı ve petrolü için ana transit ülke konumunda olan Ukrayna, 1991-2000 yılları arasında Avrupa'ya giden Rus gazının %90'dan fazlasının aktarımına ev sahipliği yapmıştır (Dal ve Kurşun, 2017, s. 23). Öyle ki 14.000 kilometrelik boru hattıyla Rus doğal gazının AB'ye taşınmasında kritik bir rol oynaması nedeniyle enerji jeopolitiği açısından stratejik bir konumda yer almaktadır (Samur, 2006, s. 183).

Şekil 14: Ukrayna Üzerinden Avrupa'ya Giriş Yapan Doğal Gaz Boru Hatları



Kaynak: (Karagöl ve Kaya, 2014, s. 9).

Buradan anlaşılacağı üzere, güçlü bir gaz iletim sistemine sahip olan Ukrayna, Rusya ile Batı ülkeleri arasında önemli bir “gaz köprüsü” rolü üstlenmektedir. Ukrayna toprakları üzerinden geçen boru hatları, Rus petrolünü ve doğal gazını Avrupa'ya taşımaktadır. Bu kapsamda petrol taşımacılığında Druzha (Dostluk) Hattı, doğal gaz taşımacılığında ise Bratsva (Kardeşlik) Hattı, Soyuz (Birlik) Hattı ve Trans-Balkan Hattı önemli rol oynamaktadır (Karagöl ve Kaya, 2014, s. 9).

Stratejik konumu nedeniyle Rusya ve Avrupa arasındaki ilişkilerde hayati bir rol oynayan Ukrayna, Ruslar için ise kendilerini yabancılardan ayıran bir tampon bölge, dünyaya açılma konusunda bir geçiş bölgesi, dış etkilerden koruyacak stratejik bir bariyer olarak görülmüştür. Ek olarak Ukrayna'nın Sovyetlerin dört temel askeri deniz üssünden biri olan Sivastopol Limanı'na sahip olması ve yine Sovyet nükleer silahlarının bir kısmını bünyesinde bulundurması gibi sebepler Ukrayna'nın Rusya nezdindeki etkin ve ayrıcalıklı konumunu güçlendirmiştir (Bilener, 2007, s. 116-118). Bu sebeple bölgeyi yakın takibe alan ve Avrupa ile Ukrayna'nın yakın ilişkilerini gerek kendi ulusal sınırları içerisinde gerekse sınırları dışında nüfuz sahibi olduğu coğrafyalarda tehdit olarak algılayan Rusya, Ukrayna ile olan siyasi ilişkilerinde sık sık enerji kartını kullanmış, bu durum ise AB enerji güvenliği için risk teşkil etmiştir. Doğal gazın dış politikada bir siyasi ve ekonomik baskı aracı olarak oynadığı rolü anlatmak için verilebilecek en önemli örneklerden biri, Ukrayna'nın AB ile yakınlaşma sürecinde yaşanan Rusya-Ukrayna enerji krizleridir (Yorkan, 2015, s. 1). Bu krizlerle birlikte AB de enerji güvenliği konusunun artan öneminin farkına varmış ve bu konuyu

dış politikasına sistematik bir şekilde dâhil etmeye başlamıştır. Rusya ile Ukrayna arasındaki doğal gaz krizlerinin doğruladığı ve tarihsel tecrübenin gösterdiği üzere devletlerin enerji güvenliği ile ulusal güvenlikleri arasında önemli bir bağ vardır (Черненко, 2010, s. 17). Nitekim Rusya-Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz krizleri bu öngörüü doğrular niteliktedir.



4. NEOKLASİK REALİZM PERSPEKTİFİNDEN RUSYA-UKRAYNA KRİZLERİNİN AB'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE KÜRESEL YANSIMALARI

Uluslararası ilişkiler disiplininde temel çalışma alanlarından biri olarak kabul edilen neoklasik realizm teorisi, büyük bir öneme sahiptir. Bu sebeple çalışmada, enerji alanında meydana gelen olayların dış politikaya nasıl yansıdığı neoklasik realizm teorisi perspektifinden değerlendirilmiştir. Teori devletlerin dış politika davranışlarını belirlerken, uluslararası sistemdeki konumlarını da hesaba katmaktadır. Zira ülkelerin içinde bulunduğu üretici, tüketici veya transit konumları, enerji güvenliği anlayışı ve enerji politikalarını önemli derecede etkilemektedir (Hamzaoğlu ve Hoşfikirer, 2022, s. 700). Kaynağını üretip ihraç eden ülkeler, genellikle bu ticaretten kar elde etmeyi amaçlarken, enerji ücretlerinin artması ve talep güvenliğini sağlamayı arzulamış, tüketici-ithalatçı ülkeler ise özellikle fiyat artışına karşı çıkmakta, enerji arz güvenliklerini tehlikeye sokacak dış faktörleri engellemek istemektedir. Son olarak transit konumdaki ülkeler ise, topraklarından geçen enerji kaynaklarından transit hizmet adı altında ekonomik gelir elde etmeyi amaçlamaktadır (Zhukova, 2010, s. 52). Çalışmamız noktasında Rus doğal gazı ve petrolünü boru hatları vasıtasıyla Avrupa'ya taşıyan Ukrayna ana transit ülke konumunda olurken, Rusya ise üretici ihracatçı ülke konumunda olan ülke kapsamına girmektedir. Özellikle son yıllarda enerji kaynağını ihraç eden ülkelerin enerji kaynaklarını bir dış politika aracı olarak kullanmaya başlaması, enerji kaynaklarının dış politika analizine dâhil edildiğinin bir göstergesidir. Enerji güvenliğinin devletlerin dış politika yapımlarına ne derece etki ettiğini analiz eden ve bundan dolayı dış politika teorisi olarak kabul edilen neoklasik realizm aynı zamanda enerji kaynaklarını üreten ve tüketen devletlerin dış politikalarında enerji kaynaklarının yerinin neden farklı olduğunu da analiz edebilme kabiliyetine sahiptir (Özan, 2020, s. 51). Bu açıdan Rusya'nın enerjiyi bir dış politika kozu olarak kullanması sonrası yaşanan krizler AB'ye üye ülkelerde ve küresel ölçekte bir tehdit algısı oluşturmaktadır. Bu anlamda Rusya, gücünü ve çevresindeki ülkelerdeki nüfuzunu korumak için enerji kartını dış politikasının merkezine alarak, enerji temelli dış politikasını sürdürürebilmek adına dikkatli ve stratejik davranma gereği duymaktadır. Bu durum hem enerji bağımlılıkları hem de güvenlik kaygıları olan AB

üyelerini güvenlik konseptinde enerjiye önemli yer verilmesi konusunda girişimlerde bulunmaya itmektedir (Biresselioğlu, 2012, s. 57). AB-Rusya ilişkileri, enerji alanında karşılıklı bağımlılığa dayanmaktadır. Ancak bu durum, Avrupa'nın özellikle doğal gaz bağımlılığı açısından ciddi olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Doğal gazın yapısından kaynaklanan bu bağımlılık, AB'nin enerji politikasında kaynak çeşitlendirme ve transfer rotalarını genişletme gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu nedenle, AB enerji stratejileri hem enerji arz güvenliğini sağlama hem de enerji tedariginde tek bir kaynağa bağımlılığı azaltma hedefiyle şekillenmektedir. Bu sebeple Birliğin enerji politikasında alternatif enerji kaynakları ve yeni transfer hatlarının geliştirilmesi öncelikli hale gelmiştir (Telli, 2015, s. 339). Aynı zamanda enerjinin küresel bir ihtiyaç olması sebebiyle dünya siyaseti de bu durumdan etkilenmekte ve gerekli dış politika uygulamalarını yürürlüğe koymaktadır.

4.1 Neoklasik Realizm Çerçevesinde Rusya-Ukrayna Çatışmalarının AB'nin Enerji Güvenliği Üzerindeki Etkileri

Enerji sektörü, içerisinde kıt kaynakların olduğu bu sebepten dolayı da devletler arasında üst düzey rekabetin yaşandığı önemli bir alandır. Dolayısıyla bu sektör devletlerin, uluslararası alandaki göreceli güç dağılımı seviyesini yükseltmesine ve kaynaklar üzerinde hâkimiyet kurarak dış politikalarında bağımsız politikalar izlemesine olanak tanımaktadır (Oruç, 2020, s. 37). Neoklasik realizm, devletlerin dış politika kararlarını somut durumlarla ilişkilendirirken, sistemik zorunlulukları ve mevcut duruma özgü faktörleri bir araya getirerek açıklamaya çalışır. Aktörlerin enerji alanında ortaya koydukları stratejilerdeki temel faktör, uluslararası sistemdeki gerçekçi odaklanmanın bir sonucu olan güç kavramıdır. Enerji kaynakları da diğer potansiyel güç kaynakları gibi devletin ihtiyaçları ile bağlantılıdır. Öyle ki devletlerin, enerji kaynaklarına sahip olmanın verdiği gücü, bu kaynaklardan yoksun olan devletlere karşı bir dış politika aracı olarak kullanması, uluslararası ilişkilerde enerjinin stratejik önemini gösteren bir durumdur (Jirušek ve Kuchyňková, 2018, s. 822) Özellikle son dönemde, enerji kaynaklarının uluslararası politikaya etkileri üzerine yapılan çalışmaların sayısı artmaktadır. Zira teknolojinin ilerlemesi, enerji kaynaklarının keşfi, çıkarılması ve taşınması alanlarında yaşanan gelişmeler, enerji kaynaklarının uluslararası politikayı şekillendiren en önemli faktörlerden biri haline

gelmesine yol açmaktadır. Bahsi geçen kaynakların devletlerin dış politika yapımını etkileyerek, diğer devletler üzerindeki hamlelerini artırmaya yarayan enstrümanlar olarak kullanılması, ulusal güvenlik politikaları oluşumunda enerji kaynaklarının göz önünde bulundurulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Özellikle devletlerin dış politikasının amacı ve kapsamının maddi güç kapasiteleriyle ifade edilebileceğini belirten neoklasik realizm; bu durumun açıklanmasında bize yol gösterici olacaktır. Çalışmamızın kapsamı içerisinde, enerji konusunun karmaşık doğası nedeniyle geniş bir yelpazede ele alınabilecek olduğunu göz önünde bulundurarak, bu konunun değerlendirilmesi ve anlaşılması noktasında politika çıktılarının karmaşık bir yapıya sahip olduklarını iddia eden neoklasik realizmin seçilmesi uygun görülmüştür (Oruç, 2020, s. 7) Enerji kaynaklarının devletlerin ekonomik gücüne olan etkisi bu kaynakların stratejik önemini olumlu yönde artırırken aynı zamanda enerjide yaşanacak problemlerin ulusal güvenlik ve toplumsal refah açısından büyük bir tehlike yarattığı da ortadadır. Ekonomik krizlerden çıkış sağlamak ya da ekonomik kriz halinin daha da derinleşmesini önlemek için devletler enerji kaynakları üzerinden politikalar üretmekte, kendi çıkarlarını yönetmeye çalışmaktadır (Akbaş, 2009b, s. 22).

Öncelikle, enerjinin siyasi bir husus olduğu gerçeği yani ülkelerin enerji kaynaklarına erişimlerinin ve kontrollerinin birbirleri üzerindeki güç siyasetinde önemli bir unsur teşkil ettiği neoklasik realizmin üzerinde dikkat çektiği hususlardan biridir. Nitekim bu durum uluslararası sistem üzerinde jeopolitik ve politik faktörlerin gücünün daha yoğun hissedilmesine yol açmaktadır. Enerji rezervlerine sahip ülkeler ile kaynak ihtiyacı olan ülkeler arasında enerji konusunda yaşanan etkileşim enerji diplomasisi kavramının oluşmasına sebep olmuştur. Enerji diplomasisi olarak adlandırılan ve genellikle stratejik hedeflere ulaşmayı amaçlayan, bir ülkenin gücünden kaynaklanan ve dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkı sağlayan çok yönlü çabalar, uzun vadeli bir uğraştır (Alodalı ve Usta, 2017, s. 165). Enerji diplomasisi kavramı, enerjiyi ithal eden ülkelerin konumunu belirleyerek enerji güvenliğiyle yakından ilişkilendirirken, enerjiyi yoğun bir şekilde kullanan ihracatçı ülkelerin politik baskı oluşturma yeteneklerini açıklamaktadır (Çernitsina, 2015, s. 28). Enerjiyi dışardan sağlayan devletlerin menfaat odaklı politikaları ve yarışları farklı bir düzen oluştururken, Rusya-Ukrayna Savaşı, küresel zeminde enerji güvenliği ve

jeopolitiğine yönelik problemler insanlığın öncelikli gündem maddesi haline gelmiştir. (Battır ve Yiğittepe, 2023, s. 553. Enerji diplomasisi bağlamında değerlendirildiğinde, enerji kaynakları para ve güç kaynağı olarak algılanmakta ve adeta politik bir araç gibi kullanılmaktadır. Ancak bu kaynakların kıtlığı, ciddi güvenlik risklerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu nedenle devletler arasındaki enerji kontrol yarışının giderek yoğunlaşması nedeni ile çatışma ve savaşların çıkması ihtimali artmaktadır. Enerji diplomasisi bağlamında enerji projelerinin devletler arası ilişkilere etkisini analiz eden Brenda Shaffer, enerji potansiyeli ile ilgili projelerin devletleri birbirine bağladığını ve bu bağların tarafların ilişkilerinin yoğunlaşmasına yol açtığını belirtmektedir. Bu durum devletlerin ithalat ve ihracat rotalarını belirlerken alternatifleri değerlendirdiği ve farklı rotalar arasında politik bir ağ geliştirmeye çalıştığı anlamına gelmektedir (Shaffer, 2009, s. 2). Bu ağ kapsamında ithalatçı devletlerin, politik ve ekonomik sebeplerle enerji ürünlerini başka devletlerden temin ettiği durumlarda, enerji piyasasının üç aşamasında (üretim-taşıma-dağıtım) tekelleşme meydana gelerek enerji güvenliği tehdit edilmektedir. Özellikle doğal gaz enerji değer zincirinde tekel oluşturma durumu siyasi hedeflere ulaşmak için koz olarak istifade edilebilecek bir husustur. Bu durum, enerji güvenliğinin hem ithalatçı hem de ihracatçı devletler için ekonomik değil, siyasi bir mesele olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Aynı doğal gaz anlaşmalarının uzun vadeli olması (genellikle 25-30 yıl), gaz akışında bir aksaklık yaşandığında depolama olanağının bulunmaması durumunda, alternatif kaynaklara hızlı bir şekilde geçiş yapmanın zorluğunu ortaya çıkarmaktadır. Ek olarak boru hatlarıyla gerçekleştirilen doğal gaz ticaretinde akışın aksaması sırasında, bir ülkenin Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG) altyapısının bulunmaması, kesintinin etkisinin daha fazla artmasına sebep olmaktadır (Bağraç, 2010).

Gücün en önemli kollarından olan ekonomik güç kavramı ise bu noktada büyük önem arz etmektedir. Politika yapımında politik-ekonomik kararların önemini vurgulayarak, uluslararası sistemdeki güç dengesine dikkat çeken neoklasik realizm teorisi, özellikle uluslararası ilişkilerde gücün ve çıkarların nasıl dağıldığına ilişkin kritik bir bakış sunmaktadır. AB de, ekonomik gücü kapsamında, politik ve dış politika çıkarlarına uygun hareket ederken, enerji güvenliğini sağlamaya yönelik çalışmalar yapmaktadır (Güneş ve Arslan, 2018, s. 43-44). Enerji sektörünün en önemli ayağını oluşturan

petrol ve doğal gaz arz güvenliğinin sağlanması, ülkeler açısından özellikle de gelişmiş sanayi ekonomileri ve askeri gücün ön planda olduğu ülkeler için ulusal çıkar meselesi olarak görülmüştür. Nitekim AB, doğal gaz ve petrol tedarik ettiği bölgelerde yaşanan enerji kaynak alanlarının ve aktarım hatlarının güvenliği açısından jeopolitik pozisyon değişikliklerine ve yaşanması muhtemel bir tehlikeye karşı duyarlı ve tedbirli olmak durumundadır (Alkan, 2015, s. 221). Bu sebeple AB, enerji güvenliği hususunu dış politikasına sistemli bir düzen içinde dâhil etmesi gerektiğinin farkına varmış ve artan enerji ihtiyacı doğrultusunda kaynak çeşitlendirme arayışına girmiştir. Öyle ki Birlik enerji güvenliği noktasında kilit ülke olarak gördüğü Rusya'ya yönelik enerji politikalarında bu konuyla alakalı çeşitli düzenlemelere başvurmuştur (Siddi, 2018, s. 7).

Tüm uluslararası aktörlerde olduğu gibi enerji konusu Rusya ekonomisinin de en önemli kalemlerindendir (Bremmer, 2009, s. 44). Öyle ki Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin yönetiminin Rusya'yı uluslararası alanda bölgesel bir güç ve enerji liderliğine taşıma çabaları, Rusya'nın stratejik kültürünün önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Putin'in dış politikadaki en önemli hedeflerinden biri, eski Sovyet sahasında Moskova'nın rolünü yeniden tesis etmektir. Dolayısıyla Rusya'nın dış politika hedefleri ve odak noktalarına bakıldığında, ülkenin başat güç olma emelinin sürdürüldüğü açıkça görülmektedir. Bu hedefler doğrultusunda şekillenen dış politika konsepti, Rusya'nın bölgesel ve küresel anlamda çok taraflı iş birliklerine ve devletler arası bağlantılara önem verdiğini göstermektedir. Bu noktada, liderlik imajının güçlendirilmesi, Rus stratejik kültüründe yer alan büyük güç olma arzusunun bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Rusya, dış politikasında Batı'ya karşı konumunu güçlendirmek için somut güç kaynaklarına, özellikle askeri araçların kullanımına vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, taşıdığı potansiyelin kullanılmasına olanak sağlayacak devlet-toplum ilişkisi ile liderlik kavramına ihtiyaç duymaktadır. Rus dış politikasında liderin baskın rolü, ülkenin toplumsal yapısıyla ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda, otoriter liderlik biçiminin hâkim olduğu bir ülkede, neoklasik realizmin etkili bir şekilde uygulanması daha olasıdır. Bu perspektifle, neoklasik realizm teorisiyle dış politika analizi yapılırken, dış politikanın nasıl ve kim tarafından yürütüldüğü, analize dâhil edilmesi gereken temel değişkenler arasında yer almaktadır (Ripsman ve Taliaferro, 2016, s. 123).

Günümüzde enerjinin kullanımı, dünya genelindeki enerji üreticisi ve tüketicisi ülkeler arasında çeşitli enerji transfer yöntemleriyle karmaşık bir ilişki ağı oluşturmaktadır. Ülkeler arası enerji akışını sağlamak için kullanılan bu bağlantılar, doğal kaynak açısından zengin olan üretici ülkeler ile tüketici ülkeler arasında bulunan ve coğrafi konumlarını transit ülke olarak kullanarak jeoekonomik bir avantaja dönüştüren ülkeler aracılığıyla gerçekleşmektedir (Özev, 2017, s. 99). Ukrayna'nın enerji alanında bölgesel bir transit ülkesi olması, ülkeye enerji bağlamında bazı fırsatlar sunarken, aynı zamanda çeşitli sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. AB ve Rusya'nın Ukrayna ile olan ekonomik ilişkileri ve enerji alışverişleri, üç ülke arasındaki dış politikanın belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ukrayna, coğrafi konumu ve enerji hatlarının geçiş güzergâhındaki stratejik konumu nedeniyle hem Rusya hem de AB için büyük öneme sahiptir. Ancak Ukrayna'nın stratejik önemi, AB'nin son dönemdeki enerji krizlerinin başlıca nedenlerinden biri olmuştur; çünkü Rusya ile yaşanan siyasi gerilimler, Ukrayna'nın enerji nakil hatları aracılığıyla Avrupa'ya enerji sağlanmasında güvenlik sorunları oluşturmaktadır. Neoklasik realizm, uluslararası ilişkilerde devletlerin uluslararası stratejilerini algılama ve anlatma amacı güden bir dış politika teorisi olarak nitelendirilmektedir. Bu sebeple çalışmada bu teoriden faydalanılacaktır. Enerji diplomasisi çerçevesinde hareket eden Rusya'nın diğer devletler önündeki yaptırım kapasitesi karşısında AB'nin enerji politikalarına daha fazla önem vermesi, günümüzde önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Erkan, 2014, s. 90).

Tüm bu bilgilerden hareketle ilerleyen bölümde Rusya ve Ukrayna arasında 2006, 2009 ve 2014 ve 2022 yıllarında siyasi gerilimlerle başlayan diplomatik krizlerin enerji (özellikle doğal gaz) krizlerine dönüşme süreci ve AB enerji güvenliğine etkisi incelenecektir.

4.1.1 2006 Doğal Gaz Krizi ve AB Enerji Güvenliği Üzerindeki Etkisi

İçinde bulunduğumuz dönemin şartları gereği anahtar bir kaynak haline gelen doğal gazın ülkelere sağladığı faydaların yanı sıra beraberinde getirdiği tehlikeler, bu kaynağın çok fazla tartışılmasına ve güncelliğini korumasına neden olmuştur. Çalışmanın temelini oluşturan neoklasik realizmde uluslararası ilişkiler müttefikleri

büyük strateji tercihlerini oluştururken, sistem içerisinde yer alan risklerin de dikkate alınması gerektiğini belirterek, politikalarını bu yönde oluşturmaları gerektiğini öne sürer (Brawley, 2010, s. 4-5). Ayrıca stratejik kaynak arzında olası kesintilerin, petrolün aksine doğal gaz üzerinde çok daha büyük etkilere yol açabileceği gerçeği, 21. yüzyılın enerji güvenliği tartışmalarının giderek doğal gaz odaklı hale gelmesine sebep olmuştur (Doukas, Flamos ve Psarras, 2011, s. 415).

Sınırlı bir kaynak olan ancak dünya genelinde tüketimi artan ve tarihî çağlardan beri kullanılan bir enerji kaynağı olan doğal gaz, eski Yunan ve Mısır toplumlarında yanan gaz veya kutsal ateş olarak nitelendirilmiştir (Doğanay, Özdemir ve Şahin, 2011, s. 296-297). İçinde bulunduğumuz çağda doğal gazın 21. yüzyılın yakıtı olarak kabul edilmesi nedeniyle bu yüzyıla “doğal gazın altın çağ” adı verilmektedir. Kanıtlanmış rezervlerinin dağılımı kritik öneme sahip olan bu kaynağın önemi özellikle Çernobil faciası sonrasında artmış, yaşanan faciada kullanılan nükleer enerjinin insanoğluna ve çevreye verdiği zararlar devletlerin elektrik üretiminde doğal gazın önemini kavramalarına ve doğal gaz talebi konusunda büyük bir artış yaşanmasına sebep olmuştur. Bu olayın da etkisiyle uluslararası aktörlerin temiz çevre bilinci edinmesi doğal gaz kullanımındaki artışı tetiklemiştir. Bahsi geçen sebeplerin yanı sıra doğal gazın ticari alanda hızla yayılmasının temel nedeni ise kullanımının son derece kolay olmasıdır. Aynı zamanda bu kaynak sıvılaştırılarak tanklarda, gaz halinde basınçlı çelik depolarda veya yeraltında bulunan boşluklar ve süngerimsi tabakalarda basınç altında depolanabilmektedir. Ek olarak doğal gaz iletim sisteminin karmaşık veya alternatifli bir sistem olmamasının yanı sıra en verimli ve en ucuz taşıma yöntemi olan boru hatları aracılığıyla taşınması da ülkelerin bu enerji kaynağına yönelmesinin diğer bir sebebidir (Okşak ve Sarıtaş, 2022, s. 2). Doğal gaz kaynaklarının bulunduğu bölgelerde gaz boru hatlarıyla taşınırken, kaynakların bulunmadığı yerlerde sıvılaştırılarak nakledilmektedir. Bu nakil ve doğal gazın uzun vadeli alım-satım işlemleri devletler arası anlaşmalar çerçevesinde yapılmaktadır (Ediger, 2008, s. 3). Doğal gazın uzun vadeli anlaşmalarla ticari olarak alınıp satılması ve gaz kesintilerine hızlı çözüm bulunmasının zorluğu, alıcı ve satıcı ülkeler arasında daha derin bir bağımlılık ilişkisinin oluşmasına yol açmaktadır. Realistlere göre, karşılıklı bağımlılık eşitliği değil, asimetric bir bağımlılık ilişkisini ifade eder ve bağımlı taraf, özellikle daha güçlü olan tarafın tercihlerine göre hareket etmek zorundadır. Bu nedenle

devletler bu doğrultuda enerji politikaları geliştirmek zorundadır. Özetle doğal gazın temiz bir enerji kaynağı olarak tanımlanması ve dünya genelindeki dengesiz dağılımı ile taşınma ihtiyacı, artan talebe bağlı olarak uluslararası aktörler tarafından diplomatik yaptırım aracı olarak kullanılmasına neden olmaktadır. (Erkan, 2014, s. 90). Enerji kaynaklarının eşitsiz dağılımı, bazı ülkelerin enerji üreticisi, diğerlerinin ise tüketicisi konumunda olmasına bağlı olarak stratejik öneme sahip enerji koridorları oluşturmakta ve bu durum, uluslararası sistemde enerji politikalarının önemini artırmaktadır. Politika bağlamında değerlendirildiğinde enerji güvenliğinin sağlanması yalnızca güçlü enerji politikaları aracılığıyla, üretici ve tüketici arasında kurulabilecektir. Tarihsel olarak bakıldığında ilk kez 1973 yılında yaşanan petrol krizinin enerji kaynakları konusunda yarattığı güvensizlik ortamı, 1980’li yılların ortalarında petrol fiyatlarını düşürmüş, kriz sonucu enerji güvenliği kavramı ortaya çıkmış ve enerji politikalarının vazgeçilmez unsurunun enerji arzının çeşitlendirilerek enerji güvenliğinin sağlanması olduğu uluslararası aktörler tarafından kabul edilmiştir (Uğurlu, 2009, s. 108).

Enerji kaynaklarının dünya genelinde eşitsiz dağılımı sonucunda, enerji arz eden ve talep eden ülkeler ile enerji akışını sağlayan transit ülkeler açasından dış politikanın şekillenmesinde enerji güvenliği önemli bir faktör haline gelmiştir. Bu perspektiften güvenli bir enerji nakil rotasına sahip olarak, özellikle boru hatları için güvenli bir güzergâh sağlayabilecek uygun coğrafi konuma sahip ülkelerin enerji koridoru rolünde üstünlük kazandığı görölmektedir (Telli, 2015, s. 370). Doğal gazın enerji arzı ve tüketimi dengesi üzerindeki bahsedilen kritik rolü, ülkeler arasında diplomatik yaptırımların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır. Bu durum, küresel ölçekte krizlerin ortaya çıkmasına neden olmakta ve dolayısıyla devletleri bir dizi güvenlik tedbirlerine dayalı politika geliştirmeye ve uygulamaya mecbur bırakmaktadır. Bu bağlamda yeterli rezerve sahip olmaması sebebiyle kaynağa bağımlı olan AB ile başta doğal gaz olmak üzere birçok enerji kaynağına sahip olan ve bunu bir güç unsuru olarak kullanan Rusya arasında yaşanan sıkıntılar örnek olarak gösterilebilmektedir (Erkan, 2014, s. 91). Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz krizlerinin AB üzerinde yarattığı etki bu durumun örneklerindedir. Ukrayna’nın Batı yönelimli dış politikasının yanı sıra Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Ukrayna’nın bağımsızlığını ilan etmesiyle başlayan süreç, Kırım’ın Rusya tarafından ilhak

edilmesiyle birlikte gerilimli hale gelmiş ve Rusya ile Ukrayna arasındaki ilişkileri derinleştirmiştir. SSCB'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan siyasi boşluğu doldurmak isteyen AB, genişleme politikaları kapsamında eski Sovyet ülkelerini içine dâhil etmeye başlamıştır. Bu süreçte stratejik bir geçiş noktasında bulunan Ukrayna, Rusya ile AB arasında 2000'lerden sonra önemli bir çatışma alanı haline gelmiştir. (Erdil, 2021, s. 48). Ukrayna'nın coğrafi konumu, ülkenin iç siyasetinde ve dış ilişkilerinde önemli bir etken olarak görülmüştür. Batı ve Rusya yanlısı eğilimler arasındaki bölünme, ülkenin siyasi dinamiklerini belirlemede kritik bir rol oynamaktadır. Bu durum, Ukrayna'nın Rusya ve Batı ile olan ilişkilerinde karmaşık bir dinamizm oluşmasına neden olmuştur. Öyle ki tarihsel hedefler, tarihsel süreçler ve jeopolitik çıkarlar, bu ilişkilerin temel belirleyicileri olarak öne çıkmaktadır. Rusya'nın dünyanın en büyük enerji rezervlerine sahip olması ve özellikle Avrupa başta olmak üzere büyük tüketicilerin ana tedarikçisi olması, 1990'lı yıllardan itibaren enerji güvenliği analizlerinde jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemli bir konumda yer almasına yol açmıştır. Bu bağlamda, doğal gazın artan önemi ve Rusya'nın ana doğal gaz ihracatçısı konumu, enerji arz güvenliği açısından bir tehdit olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Çelikkpala, 2014, s. 82).

Rusya enerji kaynaklarının ihracat ekonomisinde yüksek bir pay oluşturması etkisiyle oluşturulan ve Rusya'nın bütün ve resmi olarak tanımladığı "Dış Enerji Politikası" Rusya'nın enerjiye verdiği önemi ortaya koymaktadır. Rusya, enerji politikasını geliştirirken öncelikle jeopolitik konumunu dikkate almaktadır. AB gibi dünyanın en büyük enerji pazarlarından biriyle komşu olan Rusya, diğer taraftan enerji arz eden Hazar ve Orta Asya ülkeleri ile de komşudur. Bu sebeple Rusya, Avrupa pazarındaki hâkimiyetini korumak için kendi kaynaklarına alternatif olabilecek enerji projelerini engelleyerek, Avrupa enerji piyasasındaki etkinliğini artırmayı, aynı zamanda Hazar Havzası yer altı kaynaklarının dünya pazarına sunulmasındaki merkezi konumunu sürdürerek, eski Sovyet ülkelerini kendi etki alanı içinde tutmayı amaçlamaktadır. Rusya, dış politika hedeflerine ulaşmak için enerjiyi sıkça kullanmayı tercih ederek, enerji süper gücü olma yolunda ilerlemektedir. SSCB döneminin etkileri, Rusya'nın enerji diplomasisinin şekillenmesinde belirgin bir rol oynamaktadır. Öyle ki Soğuk Savaş sonrası, Rusya ciddi bir siyasi ve ekonomik dönüşüm yaşarken, SSCB'nin oluşturduğu merkezi sistemden kaynaklanan bağımlılık ilişkisi, Doğu Bloku

ülkelerinin Rusya ile enerji bağlarını sürdürmesinde belirleyici olmuştur (Rosner, 2006, s. 4-5). SSCB döneminde inşa edilen boru hatlarıyla, Doğu Bloku ülkeleri düşük fiyatlarla enerji ihtiyaçlarını karşılamış ve Rusya ile olan enerji ticareti Soğuk Savaş sonrası dönemde de devam etmiştir. Rusya genel olarak bu ülkelere daha uygun fiyatlarla enerji ihraç etmiş olsa da zaman zaman çıkar çatışmaları yaşanmış ve Ukrayna ile Beyaz Rusya gibi ülkelere yönelik enerji birim fiyatlarında ciddi artışlar veya enerji akışının durdurulması gibi yaptırımlara başvurulmuştur (Telli, 2015, s. 333-334). Bu anlamda Rusya'nın boru hatları politikası, bölgesel transfer rotasının kontrol edilmesi aracılığıyla ülkenin enerji alanında süper güç olma hedefini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya, Kafkasya ve Orta Asya politikalarında enerji odaklı bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu süreçte, bağımsızlıklarını ilan eden Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkilerinde enerji ve enerji bağımlılığı gibi konular, Rusya tarafından dış politikada önemli bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır (Balmaceda, 2008, s. 5). Zira siyasi arenada güçlü olmak ve öne çıkmak isteyen devletler için enerji oldukça etkili bir unsurdur (Kaya, 2013, s. 284). 2000 yılında Rusya'nın başkanlık seçiminde Putin'in göreve gelmesi, ülkenin aktif bir şekilde dış politika oluşturması ve enerji stratejisini belirlemesi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Zira Putin'e göre, Rusya eğer ekonomik ve sosyal açıdan gelişmez ise tekrar bir süper güç olma olasılığı ortadan kalkacak ve dünya tarihinde varlığını sürdüremeyecek duruma gelecektir (Orban, 2008, s. 11). Karar vericilerin dış politikaya etkisini analiz etmeyi hedefleyen neoklasik realistler, liderlerin inançlarının davranışlarını nasıl etkilediğini açıklamaya çalışmaktadır. Bu yüzden de uluslararası sistemde meydana gelen olayları açıklamak adına siyasi elitlerin algılarına odaklanmaktadır (Devlen ve Özdamar, 2009, s. 138). 2000 yılında Putin'in Rusya Başkanı olmasıyla birlikte, enerji sektörü öncelikli ekonomik sektör statüsüne yükseltilmiş ve bu kararın Rusya'nın tekrar süper güç olmasına en büyük katkıyı sağlayacağı kabul edilmiştir. Ancak Rusya'nın bünyesinde bulunan zengin hidrokarbon rezervleri, ekonomisini petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı kırılgan hale getirmektedir. Bu nedenle, Rusya'nın yüksek doğal gaz gelirlerini sağlamak için alıcı ülkelerle uzun vadeli anlaşmalar yapması, yeni boru hatları inşa etmesi ve etkili bir LNG sektörü oluşturması gerekmektedir.

Mevcut durumda ise Avrupa pazarının Rusya'nın doğal gaz üretimine büyük ölçüde bağımlı olduğu ve ilişkilerin daha da güçlendirilmesi için yeni boru hattı projelerinin inşa edildiği gözlemlenmektedir. Fakat bu durum Avrupa'nın Rusya'ya olan bağımlılığını gösterirken, aynı zamanda Rusya'yı da Avrupa pazarına bağımlı hale getirmiştir. (Varol, 2014a, s. 88). Bu nedenle, Putin, Rus dış politikasını ve enerji politikasını birbiriyle iç içe geçirerek, Rus ulusal çıkarları doğrultusunda enerjiyi stratejik bir araç olarak kullanmaya başlamıştır (Hill, 2004, s. 57). Yaşanan krizlerin sonucunda Rusya'nın tutumu bu kanıyı doğrular niteliktedir. Rusya ve Ukrayna, enerji konusunda SSCB döneminden bu yana birbirlerine bağımlı olmuş, Rusya, Avrupa'ya enerjiyi Ukrayna üzerinden sağlamış, Ukrayna ise bu enerjinin bir bölümünden yararlanmıştır. Enerji güzergâhı olarak Ukrayna'ya bağımlı olan Rusya, Ukrayna'ya enerji sağlamıştır. Yaşanan bu bağımlılık süreci zaman zaman sıkıntıları hatta krizleri de beraberinde getirmiştir. Ekonomik parametrelerle açıklanması yetersiz kalacak olan Rusya ve Ukrayna arasındaki kriz çok geniş ve karmaşık bir bağlamda yer almaktadır (Erbil, 2010, s. 158) Öyle ki krizin arkasında yatan ana sebeplerden biri de Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan siyasal sorunlardır. 2004 yılında yapılan Ukrayna Cumhurbaşkanlığı seçimi, 2006 yılında ilk büyük doğal gaz krizinin yaşanmasına sebep olmuştur. Ukrayna'nın iç bütünlüğü ve ekonomik gelişimi açısından kritik bir dönem olan 1991'den 2004 Kasım ayına kadar olan süreçte, Rusya-Ukrayna ilişkileri inişli çıkışlı bir grafik izlemiştir. Bu süreçte, Ukrayna'nın Rusya ile yaşadığı gerginlikler arasında, özellikle 'Turuncu Devrim' dönemi önemli bir yer tutmaktadır. Zira Turuncu Devrim, Rusya'nın Ukrayna üzerindeki etkisinin azalmaya başladığı bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Bağımsızlığını kazandıktan sonra yarı-başkanlık sistemiyle yönetilen Ukrayna'da, Rusya yanlısı söylemleriyle bilinen aday Viktor Yanukoviç'in, 2004 Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanması, muhalefet ve sivil toplum kuruluşları tarafından reddedilmiş, sandık çıkış anketleriyle uyuşmayan sonuçlar üzerine büyük kitlesel protestolar meydana gelmiştir. Bu protestolar sonucunda Ukrayna'nın çeşitli bölgelerinde halk sokaklara dökülmüştür. Yine bu noktada da öne çıkan neoklasik realizmin ara değişken olarak kabul ettiği faktörlerden biri de devlet ile toplum arasındaki ilişkidir. Toplum içerisindeki baskın grupların veya çıkar gruplarının karar alıcılar üzerinde ne derece etkili oldukları, bu etkilerin niteliği ve kapsamı, ülke içindeki siyasi ve sosyal uyum düzeyi ile dış politika ve ulusal güvenlik hedefleri bağlamında halkın desteği gibi unsurları içeren kapsamlı analizler

gerçekleştirilebilmektedir (Taliaferro ve diğeri 2016, s. 71). Protestocuların Batı yanlısı seçim adayı Viktor Yuşçenko'nun partisinin rengi olan turuncu rengi tercih etmesi ve seçim sonuçlarına tepkilerin devrim niteliği kazanması, hareketin Ukrayna tarihinde "Turuncu Devrim" olarak adlandırılmasına yol açmıştır (Saygın, 2016, s. 4). Yapılan seçim sonrasında AB ve Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı (NATO) yanlısı Viktor Yushchenko'nun Ukrayna Cumhurbaşkanlığına ve yine aynı özelliklere sahip olan Yulia Timoschenko'nun Ukrayna Başbakanlığına gelmesiyle Ukrayna'nın Rusya ile olan ilişkisi durma noktasına gelmiş ve Batı Dünyasına yakınlaşmıştır (Tüysüzoğlu, 2011, s. 62). Turuncu Devrim'in etkileri, Ukrayna'nın sadece Karadeniz havzasıyla sınırlı kalmayacak şekilde bölgesel ve hatta uluslararası düzeyde politik etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, Ukrayna'nın özel jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır. Her seçim döneminde ortaya çıkan gerginliklerin temelinde, ülkenin etnik ve siyasi olarak bölünmüş yapısı bulunmaktadır. Neoklasik realizm bu durumun sebebi olarak devlet bünyesindeki dinamikleri ve siyasi seçkinleri arasındaki anlaşmazlıkları, devletin dış politikasının kalitesini etkileyen faktörlere bağlayarak ortaya koymuştur (Sarıkaya, 2010, s. 1). Turuncu Devrim sürecinde yaşananlardan sonra eski Sovyet dönemlerinden kalan bir alışkanlıkla büyük ağabey konumunu hatırlatmak isteyen Rusya, bu algıyı doğal gaz gibi güçlü bir alan üzerinden yeniden vurgulamaya yönelmiş, krizin derinleşmesi ile 2006 yılında Rusya ve Ukrayna arasında enerji krizi yaşanmasına neden olmuştur. Bu doğal gaz sorunu sadece Ukrayna'yı değil, aynı zamanda Avrupa ülkelerini de etkilemiş ve enerji arz güvenliğinin ne kadar hayati önem taşıdığını bir kez daha ortaya çıkarmıştır (Erbil., 2010, s. 157).

Rusya, Ukrayna'ya tedarik ettiği doğal gaz akışını ilk önce sınırlandırmış daha sonra da Ukrayna'yı doğal gaz akışını tamamen kesmekle tehdit etmiştir. Doğal gaz akışındaki kesintinin olumsuz etkileri yalnızca Ukrayna ile sınırlı kalmamış, Ukrayna üzerinden doğal gaz temin eden AB ülkelerini de olumsuz etkilemiştir. Bu kriz, özellikle Macaristan, Avusturya ve Polonya'da belirgin ölçüde hissedilmiştir (Erbil, 2010, s. 158). Kesintinin başlamasıyla birlikte, Macaristan'a ulaşan doğal gaz akışında başlangıçta yaklaşık %10'luk bir düşüş görülmüş, bu oran daha sonra %25'in üzerine çıkmıştır (Parfitt, 2006). Yaşanan olaylarla birlikte Almanya'nın önde gelen enerji dağıtım şirketi müşterilerine doğal gaz kesinti riski konusunda uyarıda bulunmuş,

Almanya'da enerji krizi de bu öngörünün doğruluğunu gözler önüne sermiştir (The Guardian, 2006). Krizin doğal gaz tüketiminin en yüksek olduğu kış aylarına denk gelmesi ve aynı zamanda büyük ölçüde Rus doğal gazını kullanan Macaristan ve Polonya gibi ülkelerin kısa sürede alternatif tedarikçi ülkelere erişim olanağının kısıtlı olması, AB'nin enerji arz güvenliği tehlikesine yönelik endişelerini artırmış ve üye ülkeler arasında Rusya'nın güvenilir bir tedarikçi olmadığı düşüncesini pekiştirmiştir. Bu krizle birlikte AB, Rusya'ya olan yüksek bağımlılığının son derece riskli olduğunu anlamış ve alternatif tedarikçiler ile transit ülkeler arayışına yönelmiştir (Yorkan, 2009, s. 33). Ek olarak Birliğe üye ülkelerin doğal gaz ithalat miktarının ve maliyetinin her geçen gün artması, enerji arz güvenliği konusunu Avrupa gündeminin merkezine taşımıştır (Kaya ve Karagöl, 2014, s. 7). Bu sebeplerden dolayı Birlik, çevresinde yaşanan ve enerji güvenliğini tehlikeye sokan durumlara karşı tedbirli olmak ve bu doğrultuda politikalar geliştirmek durumunda kalmıştır. Bu krizden sonra Avrupa Komisyonu, yayımladığı raporlarda enerji politikasını yeniden şekillendirmeye çalışmış ve Birliğin enerji arz güvenliğinin ciddi tehdit altında olduğunu belirtmiştir. Bu sorunu çözmek amacıyla da stratejiler geliştirmeye yönelmiştir (Yorkan, 2009, s. 27). Fakat AB'nin, enerji alanında ortak bir politika benimsememesi atılan adımları yavaşlatmıştır. Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz krizi, Rus gazına bağımlılık ve farklı enerji güvenliği yaklaşımları nedeniyle Avrupa'nın bu alandaki Birlik eksikliğini bir kez daha ortaya koymuştur (Koçaslan, 2011, s. 246)

Görüldüğü üzere; daha derine inildiğinde Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz krizlerinin sadece bir enerji ya da ekonomi krizi değil aynı zamanda küresel bir siyasi kriz olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, AB-Rusya arasındaki enerji diyalogunu sekteye uğratan siyasi sorunlar, tarafların “enerji güvenliği” kavramına farklı yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. AB, enerji güvenliğini jeopolitik unsurlardan bağımsız olarak, enerji kaynaklarına makul fiyatlarla erişim şeklinde tanımlarken, Rusya ise enerji güvenliğini, ödeme kapasitesine sahip pazarlara erişim sağlama, bu pazarlardaki riskleri minimize etme ve tüketici ülkelere uzun vadeli yatırım güvenceleri elde etme olarak görmektedir (Musaoğlu ve Özgöker, 2008, s. 92). 2009 yılındaki doğal gaz krizi bu öngörülerini doğrular niteliktedir.

4.1.2 2009 Doğal Gaz Krizi ve AB Enerji Güvenliği Üzerindeki Etkisi

Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan siyasi problemler 2009 yılında yeniden bir enerji krizinin yaşanmasına neden olmuştur. (Sevim, 2014, s. 6). Özellikle 2008 yılında Rusya ve Gürcistan'ın taraf olduğu çatışmada Ukrayna'nın Gürcistan'a destek vermesi, Rusya ve Ukrayna arasında yaşanacak yeni enerji krizi için tetikleyici bir etken olmuştur. Rusya'nın Gürcistan'ı işgalinin sebeplerden biri olan Gürcistan'ın NATO üyesi olma isteği Rusya'yı harekete geçirmiş (Paul, 2014), bu durum Ukrayna'nın güvenliği açısından tehlike unsuru olarak görülmüştür. Letonya ve Estonya'nın NATO üyesi olmasının ardından Ukrayna ve Gürcistan'ın da NATO'ya üye olmak istemesi, Rusya tarafından bölgesel güvenliği tehdit eden bir durum olarak algılanmıştır (Kuzio, 2009, s. 350). Çalışmamıza yön veren neoklasik realizm, sistem içerisinde yer alan tehditleri önemseyerek, uluslararası ilişkilerdeki müttefikliklerin aktörlerin strateji seçiminde büyük rol oynadığını öne sürmektedir (Brawley, 2010, s. 4-5). Aynı zamanda NATO'nun bu ülkelerde askeri üs kurma hakkına sahip olabilmesi Rusya açısından güvenlik riski olarak kabul edilmektedir. Neoklasik realizm de dış politikayı öncelikli olarak güvenlik temelli ele almaktadır. Dolayısıyla, Rusya-Ukrayna ilişkilerini analiz ederken bu noktaya odaklanmak önemli olacaktır (Abdik, 2022, s. 81). Ek olarak Azerbaycan enerji kaynaklarının Batıya yeni boru hatlarıyla ihraç edilebilmesine olanak sağlayan Bakü Tiflis Ceyhan Boru Hattı (BTC)⁹ ve Bakü Tiflis Erzurum Boru Hattı (BTE)¹⁰ projelerinin gerçekleşmesi durumu enerji kaynaklarını her zaman politik baskı aracı olarak kullanan Rusya'nın etkisinin azaltılmasında son derece önemli adımlar olarak görülmüştür. Zira bu projelerin hayata geçirilmesiyle Gürcistan'ın Rusya'ya enerji bağımlılığı önemli ölçüde azalmıştır (Ağacan, 2006, s. 24). Enerjide Rusya'ya bağımlılığı azalan Gürcistan'a karşı yaptırım gücü kalmayan Rusya, bu gelişmelerin üzerine ülkeye askeri müdahalede bulunmuştur. Öte yandan Ukrayna liderleri; Cumhurbaşkanı Viktor Yuşçenko, Başbakan Yulia Timoşenko ve Parlamento Başkanı Arseniy Yatsenyuk'un

⁹ Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC), Azerbaycan ve Hazar Bölgesi'nde üretilen petrolü emniyetli, ekonomik ve çevresel açıdan uygun bir şekilde taşımak amacıyla Azerbaycan üzerinden Gürcistan'a ve oradan da Ceyhan'a ulaştırmak için inşa edilmiş bir boru hattıdır. Bu hat, petrolü buradan da tankerlerle dünya pazarlarına sevk etmek için kullanılmaktadır (BOTAŞ, t.y.).

¹⁰ Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE), Azerbaycan'ın Güney Hazar Denizi'nde bulunan Şah Deniz sahasında üretilen doğal gazın Türkiye'ye arzını sağlamak amacıyla inşa edilmiştir. Bu proje, Türkiye ile Azerbaycan arasında 12 Mart 2001 tarihinde imzalanan hükümetler arası anlaşma çerçevesinde hayata geçirilmiştir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, t.y.).

Rusya'nın itirazlarına rağmen AB'nin Bükreş Zirvesi'ne katılmaları Rusya'ya endişelendiren bir durum olmuştur (Unian Information Agency, 2008). Yaşanan çatışmada Ukrayna'nın Gürcistan'ı desteklemesinin ardından Rusya, doğal gaz ithalat fiyatlarını artırarak, Ukrayna'yı cezalandırmış, yeni bir fiyat tarifesine geçilmemesi durumunda 2009 yılının sonuna kadar doğal gaz akışını durduracağını bildirmiştir. Neoklasik realistler de devletlerin kapasitelerini artırarak daha büyük hedefleri gerçekleştirebileceğini ileri sürerek, her devletin küresel sistemdeki faaliyetlerini artırmak için çabaladığını ve bunu da sadece kapasiteleri oranınca yapabileceklerini kabul ederler (Rose, 1998, s. 152). Rusya da dünyanın en büyük rezervlerinin sahibi konumunu kullanarak kapasitesi kapsamında hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Rusya'nın bu girişimi karşısında Ukrayna fiyat artışını reddetmiş ve aksine doğal gaz geçiş ücretini artırmıştır. Bu girişimin ardından kriz daha da derinleşmiş; Rusya, kış soğuklarının en çok hissedildiği dönemde doğal gaz fiyatlarını 250 dolardan 450 dolara yükselterek, doğal gaz akışını kesmiştir. Krizin ilk belirtilerinden biri, Gazprom'un CEO'su Aleksandr Miller'ın Naftogaz Ukrayna Şirketi Başkanı Oleg Dubina ile yaptığı 24 Aralık görüşmesinin ardından ortaya çıkmıştır. Bu görüşme sonrasında Ukrayna, Rusya'ya olan doğal gaz borcunu 2008 yılı sonuna kadar ödeyemeyeceğini açıklamış ve her iki ülke arasında karşılıklı suçlamalar başlamıştır (Oğan, 2009). Rusya, Ukrayna'dan talep ettiği 2 milyar dolarlık alacağının Ukrayna tarafından ödenmediğini belirterek, Kiev yönetimini suçlamış ve ayrıca kriz süresince günlük ortalama 120 milyon dolar zarara uğradığını ifade etmiştir. Ukrayna ise o an için bu miktarı ödeyemeyeceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Rusya, Ukrayna'ya indirimli fiyattan doğal gaz sağlama politikasından vazgeçerek, yeni fiyatı 418 dolara yükseltmiştir. Bu karara Ukrayna'nın tepkisi, Avrupa'ya olan gaz sevkiyatını durdurduğunu açıklamasıyla olmuştur. Avrupa'ya giden boru hatlarının kapatılmasının ardından Rusya da Ukrayna'nın gaz çaldığını iddia ederek, Ukrayna'ya gaz sevkiyatını durdurmuştur (Erbil, 2010, s. 160). Kriz bu şekilde uzun süre devam etmiştir. Ardından, Ukrayna hattı aracılığıyla gerçekleştirilen doğal gaz akışının denetlenmesi için uluslararası bir kontrol mekanizmasının kurulmasını sağlayan protokol, 10 Ocak 2009'da Rusya ve Ukrayna arasında imzalanmıştır. Ancak bu protokol, taraflar arasındaki sorunları çözmede yetersiz kalmıştır. Ukrayna, Rusya'ya hiçbir borcu olmadığını belirtirken, Rusya Ukrayna'ya 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren aldığı gazın karşılığı olan 614 milyon dolarlık borcunu ödemediğini açıklamıştır.

Taraflar arasındaki anlaşmazlıklar derinleştikçe Ukrayna, AB ülkelerinin de taraf olduğu yeni bir protokolün imzalanmasını talep etmiştir. Bu süreçte Türkiye, görüşmelerde arabuluculuk yaparak sorunun çözümüne katkıda bulunmuştur (Hürriyet, Tarihi Anlaşma İmzalandı, 2013).

Krizin uzun süre devam etmesi üzerine Avrupa ülkelerinin vatandaşları geleneksel ısınma yollarını kullanmak durumunda kalmışlardır. Özellikle Doğu Avrupa’da yaşanan sorunlar yüzünden sanayi durma noktasına gelmiş, çetin kış koşullarında insanlar neredeyse donma tehlikesi geçirmiştir (Samedov, 2022, s. 67). Krizin getirdiği zorlu koşullar, stoktaki alternatif yakıtın, yerel kaynakların, depoların ve alternatif arz yollarının önemini ortaya koymuştur. Bu durum, Hırvatistan gibi ülkelerin krizden daha az etkilenmesini sağlayan alternatif yakıt kaynaklarını kullanılabilir kılmıştır. Benzer şekilde, Romanya yerli gaz üretimini artırma ve doğal gazı yeraltı depolarından çekme yöntemini kullanarak, krizi diğer Güneydoğu Avrupa ülkelerinden daha iyi yönetebilmiştir (Kovacevic, 2009, s. 11). Zorlu koşullarda 19 gün boyunca devam eden enerji krizi 19 Ocak 2009 tarihinde Rusya’nın doğal gaz alım fiyatlarında %20 indirime gideceğini açıklaması ve Ukrayna’nın geçiş ücretini indireceğini bildirmesiyle sona ermiş olsa da Kırım’ın ilhakı yeni bir krizin habercisi olmuştur (Karagöl ve Kaya, 2014, s. 15).

2008 yılında yaşanan Rusya ile Gürcistan arasındaki çatışmalar, 2009 yılının AB ülkeleri için kötü başlamasına sebep olmuş, AB ülkeleri çatışmalardan sonra %40’ları aşan oranda doğal gazda bağımlı oldukları Rusya ile olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye mecbur kalmışlardır (Narin, 2012, s. 10). Avrupa ülkeleri tarafından Rusya’nın güvenilir bir ülke olduğu tekrar görülmüştür. Bu durum neoklasik realizmin kanısını doğrular niteliktedir. Öyle ki teori uluslararası sistemin anarşik yapısını kabul ederek, bu anarşik ortamda devletlerin uzun ve kısa vadede varlıklarını devam ettirebilmeleri için yalnızca kendi kaynaklarına güvenmeleri gerektiğini ileri sürer. Dış politika yapımında uygulayıcı olan kurum, devleti ötekine karşı yabancılaştırma vurgulayarak “güvenlik teolojisi” üzerinden hareket eder. Dolayısıyla da dış politika yabancıdan gelebilecek tehditlere karşı geliştirilen hareketler bütünü olarak kabul edilirken, güvenliği sağlamayı amaç edinir. Dış politikanın kapsamı söz konusu tehditler nedeniyle yaşanabilecek güvenlik risklerini de hesaba katarak

devletlerin stratejik planlamalarından oluşur (Çakırca, 2021, s. 232). Bu noktada AB ülkeleri enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılıklarını göz önünde bulundurarak alternatif kaynak arayışlarını hızlandırmak zorunda olduklarını ve enerji iletimi konusunda Rusya'ya güvenmemeleri gerektiğini kavramışlardır. Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan kriz sonrasında AB, güvenlik risklerini hesaba katarak hareket etmek durumundadır. Doğal gazın Ukrayna'ya karşı politik bir silah olarak kullanılması AB enerji güvenliği algısının değişmesinde etkili olmuştur. AB'nin enerji tedarikçisi durumunda olan ülke ve bölgelerin orta veya yüksek siyasi risk içermesi, AB'nin enerji güvenliği algısını değiştirmiştir. Bu durum, AB'nin, Ukrayna gibi ülkelerle yaşanan doğal gaz krizi gibi olaylar sonrasında bir “Pan-Avrupa Enerji Topluluğu”¹¹ oluşturma çabalarını artırmıştır. Bu kriz aynı zamanda AB'nin Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Hazar Bölgeleri gibi bölgelerle ilişkilerini gözden geçirmesine ve AB'yi yeni doğal gaz boru hattı projeleriyle besleme çabalarını hızlandırmasına neden olmuştur (Özer, 2013, s. 69).

Görüldüğü üzere, Rusya ile Ukrayna arasındaki doğal gaz krizleri, yalnızca enerji veya ekonomik bir kriz olarak değerlendirilemez. Bu krizler, daha derinlemesine incelendiğinde, Rusya'nın küresel siyasi nedenlerle Ukrayna ile yaşadığı krizler olarak da görülebilir. Rusya, Batı ile olan siyasi güç mücadelesini belirli bir süre için Ukrayna üzerinden sürdürmüştür. Yaşanan doğal gaz krizleri, Avrupa ülkelerinin kendilerini enerji alanında yeniden değerlendirmelerine yol açmış özellikle enerji arz güvenliği konusunu AB gündeminin en üst sıralarına taşımıştır. 2006 ve 2009 doğal gaz krizlerinden etkilenen ülkeler, sistemde güvenlik riski olduğunu anlamışlardır. Yine bu krizler, Rusya'nın enerji kaynaklarını diplomatik bir baskı aracı olarak kullanarak sonuç elde edebileceğini göstermiş; Rusya'nın Kırım'ı ilhakı gibi adımlarla devam eden süreçte, enerji konusunun önemini bir kez daha vurgulanmıştır.

4.1.3 2014 Rusya'nın Kırım İlhakı ve AB'nin Kırım'ın İlhakına Yönelik Politikasının AB Enerji Güvenliği Üzerindeki Etkisi

¹¹ AB, 2004 yılında gerçekleşen genişleme sonrasında, enerjide dışa bağımlı olduğu ülkeler ve enerji taşımacılığı açısından önem taşıyan çevre ülkelerle arasında bölgesel enerji piyasası oluşturmayı amaçlayan bir girişim başlatmıştır. Bu girişim, “Pan-Avrupa Enerji Bölgesi” adı altında hayata geçirilmiş ve AB'nin enerji güvenliğini artırmayı hedeflemiştir (Güneş, 2015, s. 6)

Daha önceki bölümlerde belirttiğimiz üzere Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan krizler her ne kadar enerji krizi ya da doğal gaz kaynaklı kriz olarak anılsa da aslında daha çok siyasi temellidir. Öyle ki Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Ukrayna'nın diğer Sovyet Cumhuriyetleri gibi bağımsızlığını kazanmasıyla başlayan süreçte, iki ülke arasındaki gerilimli ilişkiler, Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesiyle daha da tırmanmış; bu durum, bölgedeki jeopolitik dinamiklerin karmaşıklığını ve enerji kaynaklarının stratejik önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Jeopolitik konumu nedeniyle hem Batı hem de Rusya için stratejik bir öneme sahip olan Ukrayna ile ilişkilerinde sık sık sert güç unsurlarını kullanan Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, Ukrayna ile olan ilişkilerinde hayati öneme sahip olan bu bölgenin kontrolünü sağlama çabalarının bir sonucudur. Öyle ki iki ülke arasındaki çatışmaların temel sebebi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından kalan askeri mirasın tasfiyesi olarak kabul edilen Sivastopol'deki Karadeniz Filosu'nun paylaşımı ve buna bağlı olarak Kırım yarımadasının aidiyeti konusundaki anlaşmazlıklardır (Bilener, 2007, s. 122).

Şekil 15: Kırım'ın Konumu



Kaynak: (Hürriyet, 2022)

Ukrayna kelimesi, Türkçe kökenli olup 'sınır bölgesi' anlamına gelmektedir. Bu tanımda yer alan bölgenin, Polonya Krallığı'nın iç bölgeleriyle Kırım Türkleri'nin yaşadığı bozkırlar arasındaki bölgeyi (Allen, 1940, s. 64) ya da Hristiyan dünyanın sınır bölgesini temsil ettiği kabul edilmektedir (Hrushevsky, 1941, s. 151). Bu bakımdan Kırım, Ukrayna açısından coğrafi bir değere sahiptir. Aynı zamanda Kırım yarımadası, tarih açısından jeopolitik ve jeostratejik öneme sahip bir toprak parçası

olmakla birlikte yaklaşık 700 yıllık bir tarihi ile Karadeniz'in kilidi konumundadır (Geopolitical Myth on Crimea, 2019). Dolayısıyla bölge tarih boyunca büyük güçlerin hâkimiyet kurmak için çeşitli girişimlerde bulunduğu kilit bir bölgedir. Çalışmamız açısından öne çıkan güç ise Rusya'dır. Devletlerin dış politikalarını şekillendiren yapısal faktörler arasında, ülkenin coğrafi konumu, büyüklüğü, iklimi, nüfus yapısı, kültürel ve tarihi geçmişi yer almaktadır. Neoklasik realizm de dış politika davranışlarının şekillenmesinde bu etkenlerin önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, devletlerin bu bölgeye yönelmesinde ve bu bölge üzerinden politikalar geliştirmesinde bu faktörler oldukça etkilidir. Rusya'nın Kırım'a yönelik politikalarını anlamak adına ilk olarak Rus dış politikası sisteminin kaynağına bakmak oldukça faydalı olacaktır. Öyle ki çalışmamızda neoklasik realizm teorisini kullanmamızın temel sebebi budur. Zira teori, uluslararası sistemde devletlerin tutum ve davranışlarının sebebini belirlemeye çalışan bir dış politika teorisidir. Bu doğrultuda, Rus dış politikası; Rusya'nın stratejik kültüründen, tarihinden, coğrafyasından, rejiminden, sahip olduğu elit inançlarının yanı sıra bünyesinde bulunan diğer unsurlardan beslenmektedir. Yine neoklasik realizme göre devlet içindeki yapılar, dış politika oluşumunda kritik bir etkiye sahiptir. Kırım'a olan ilginin bir diğer sebebi de stratejik kültür olgusudur. Devletlerin kendi iç yapısından kaynaklanan yerel unsurlardan biri olarak değerlendirilen stratejik kültür, kurumsal yapı ve ideoloji gibi faktörleri içeren ara değişkenleri oluşturmakla birlikte dış politika yapımında oldukça etkilidir (Erol, 2020, s. 21). Rusya olağanüstü coğrafya büyüklüğü ve asırlar boyu izlediği siyaseti ile dünya kamuoyunun ilgilendiği son derece önemli bir ülkedir. Savunulması güç coğrafi sınırları, ülkenin yaptığı ya da yapacağı işgalleri tetiklemiştir. Ruslar kendilerini korumak için sınırlarını tampon devletlerle çevrelemeyi hedeflemiştir. Kırım'ın ilhaki da bu hedef doğrultusunda gerçekleşmiş bir olaydır.

Tarihsel olarak baktığımızda bölgenin 1954 yılında Sovyet lider Nikita Sergeyeviç Kruşçev tarafından Ukrayna topraklarına dâhil edilmesi, iki ülke arasındaki siyasi gerginliğin fitilini ateşleyen ilk olay olmuştur. Kırım, özerk bölge statüsündeyken Sovyet yönetimi, 1654 yılında imzalanan ve Ukrayna'yı Rus Çarlığı'na bağlayan Pereyeslav Antlaşması'nın 300. yıl dönümü nedeniyle 1954 yılında Kırım'ı Ukrayna'ya verme kararı almıştır (Kenez, 2006, s. 229). Kırım'ın Ukrayna'ya verilmesi kararıyla Ukrayna'yı daha az Ukraynalılaştırarak, Kırım'daki yoğun Rus

nüfusunu Ukrayna'ya geçirmek ve Ukrayna'nın demografisini Ruslar için bir avantaj haline getirmek amaçlanmıştır. Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasından sonraki süreçte Sivastopol'daki stratejik öneme sahip Karadeniz Filosu'nun varlığı, Rusya ve Ukrayna'yı birçok kez karşı karşıya getirmiş; 2014'teki ilhak, çatışmaların doruk noktasını oluşturmuştur (Şener ve Buyar, 2023, s. 288).

İlhakın oluşum aşamasına bakıldığında, Ukrayna Devlet Başkanı Yanukoviç'in AB ile Ortaklık ve Serbest Ticaret Anlaşması'nı imzalamayacağını açıklamasıyla başlayan eylemler, Kiev'deki Bağımsızlık Meydanı'nda cereyan etmiş bu durum sonucunda Rusya, Ukrayna'ya müdahalede bulunmuştur. Bu noktada, Kasım 2013'te Kiev'de baş gösteren ilhak sürecini tetikleyen kritik bir itici güç işlevi görmüştür. Söz konusu olayların ardından Ukrayna yönetimi, dış politikada tercihini belirleyerek, Batı ile olan ilişkilerini dondurmuş ve Rusya'ya yakın bir politika izlemiştir. Yanukoviç yönetiminin AB ile başlattığı yeni süreçte derinleşme beklenirken, Rusya'nın araya girmesi ve yakın çevre politikasının önemli bir aracı olarak kullandığı "Gümrük Birliği" projesini kabul ettirmesiyle birlikte ilişkiler iyice gerilmiştir (Erol, 2014, s. 4). Kiev'de başlayan protestolar Ukrayna'da bir iç kriz yaşanmasına neden olmuş, Yanukoviç hükümetinin AB ile müzakereleri askıya almasına tepki gösteren Ukrayna halkı Ukrayna'nın AB üyeliğinden vazgeçtiğine inandırılmış ve halk ayaklanmıştır. 18 Şubat 2014 tarihinde başlayan 23 Şubat 2014 tarihinde biten ayaklanmalar (Euromeydan olayları) sonucu iktidar değişmiş ve yaşanan duruma "Onur Devrim" adı verilmiştir. Olaylar sonrasında Rusya'ya yakınlığı ile bilinen Cumhurbaşkanı Yanukoviç, Rusya'ya kaçmış ve aynı gün parlamento tarafından da azledilmiştir (Varoğlu, 2022, s. 46). Parlamantonun azletme kararının ardından, Batı yanlısı Petro Poroşenko iktidara gelmiştir. Poroşenko'nun askıya alınan Ortaklık Anlaşması'nı imzalamasıyla Putin, Doğu Ukrayna ve Kırım'da Rusya yanlılarını desteklemiş ve bu durum çatışmalara yol açmıştır. Kriz, Ukrayna'nın bölünmüş toplumsal ve siyasal yapısının da etkisiyle kısa bir sürede Kırım'a kadar ulaşmış ve Kırım'ın ilhaki ile sonuçlanmıştır (Taşdemir ve Özer, 2015, s. 43). İlhak sonucunda Ukrayna'ya bağlı özerk cumhuriyet Kırım Parlamentosu 11 Mart'ta bağımsızlığını ilan etmiştir. Daha sonra bünyesinde önemli derecede Rus nüfusu barındıran Kırım yarımadasında bulunan halk, 2014 yılı 16 Mart'ta yapılan referandum sonucunda Rusya'ya katılmayı onaylamış ve bölgenin 60 yıl sonra tekrar Rus yönetimine geçmesi bölgede tansiyonu

yükseltmiştir (Konak, 2019, s. 82). Zira AB ve ABD için stratejik öneme sahip olan bölgenin Rus yönetimine geçmesi, Rusya'nın, yakın çevresinde güvenliğini sağlaması, tekrar süper bir güç olması, sıcak denizlere inme hedefinin gerçekleşmesi gibi konularda diğer aktörlerden bir adım öne geçmesini sağlamıştır (Keskin., 2015, s. 52). Yani süreç sadece ilhak eden ve ilhaka uğrayan devleti etkilememiş, Kırım'ın ilhakı jeopolitik ve jeostratejik yapısı nedeniyle uluslararası bir kriz olarak görülmüş ve dünya siyasetinde uzun süre konuşulmuştur.

Rusya, Ukrayna'yı zayıflatmak amacıyla Kırım'ın yanı sıra çevresindeki gaz sahalarını da askeri yöntemlerle kontrol altına alarak, diğer Avrupa ülkelerini Ukrayna'dan gaz tedarikinde bulunmaktan vazgeçirmeye çalışmış ve gaz kesintileri ve gaz fiyatları üzerindeki baskı yoluyla Ukrayna üzerinde ekonomik baskı uygulamıştır. Bu şekilde Rusya, stratejik hedeflerine ulaşmak için alışılmadık yöntemleri kullanarak, enerjinin ne kadar kritik bir faktör olduğunu göstermiş ve geleneksel olmayan savaş stratejilerinin etkili olabileceğini kanıtlamıştır. Bu bakımdan 2014 Ukrayna krizi, boru hatlarının hem ekonomik hem de stratejik önemini göstererek, enerji güvenliği konusunun önemini vurgulamış ve enerji güvenliğinin ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçası olduğunu dünya siyasetine tekrar hatırlatmıştır (Gündoğdu ve Çakır Gündoğdu, 2023, s. 142-143). Rusya ayrıca, Avrupa'nın enerji güvenliğindeki önemli rolünü vurgulayarak ve AB'nin Ukrayna'yı desteklemesi durumunda ortaya çıkabilecek risklere dikkat çekerek, rakiplerine gözdağı vermiştir (Grubliauskas ve Rühle, 2015, s. 2) Önemli bir enerji tüketicisi konumunda olması sebebiyle Birlik bu konuyu ve bölgeyi yakın takibe almıştır. Bu bölge üzerinden yaşanan gelişmeler Birliği etkilemiş öyle ki Rusya'nın, Ukrayna'nın doğal gaz borcunu ödemediği gerekçesiyle doğal gaz akışını durdurması, AB için ciddi bir sorun oluşturmuştur. Nitekim ilhak sonrasında NATO'nun Ukrayna konusunu görüşmek üzere liderleri bir araya toplamasının yanı sıra Brüksel'de "savaş kapımızda" seslerinin yükselmesi konunun sadece Ukrayna-Rusya değil, Avrupa-Rusya politik çıkmazına doğru yol aldığına işaret etmiştir. AB Komisyonu 2014 Ukrayna krizini; enerji güvenliği açısından önemli derecede bir sorun olarak görmüş ve 1979 petrol krizinden sonra enerji arz güvenliği ve enerji çeşitliliği politikaları geliştirilmesinde bir dönüm noktası olarak değerlendirmiştir. Aynı zamanda Soğuk Savaşın bitmesinden sonra AB-Rusya arasında yaşanan en ciddi kriz olarak kabul edilen Kırım krizi (Ahmadli, 2020, s. 125)

Rusya'nın AB'nin en büyük ticaret ortağı olması sebebiyle AB dış politikasının en zorlu sınavı olmuştur. AB süreci yönetirken hem Rusya'yla olan ilişkilerini zarara uğratmamaya özen göstermiş hem de Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ve bölgenin güvenliğini korumaya çalışmıştır (Aras, 2017, s. 35).

AB tepkilerini yaptığı yaptırımlarla göstermiş, Rusya'nın tavrını sürdürmesi durumunda da yaptırımları genişletileceğini belirtmiştir. Rus dev enerji şirketlerinin içinde yer aldığı, enerji sektörü özelinde birçok yaptırımın bulunduğu ve bankacılık ve savunma sektörlerinin de dâhil edildiği liste Rusya'ya sunulmuş, ek olarak yüksek enerji teknolojilerinin Rusya'ya satışının kısıtlanması gibi bir madde de bu listede yer almıştır (Ahmadli, 2020, s. 137). Yaptırımlar, Rusya'nın Arktik bölgesindeki petrol ve doğal gaz aramaları kapsamında yapacağı enerji hamleleri açısından, özellikle çalışmalarında kullanacağı Batının ileri teknolojisine olan ihtiyacı da hesaba katıldığında ciddi bir problem yaratmıştır. Bu durum ile Ukrayna'nın enerji faturasını ödeyecek maddi yeterliliğe sahip olmaması birleştiğinde ortaya karşılıklı zararın bulunduğu bir tablo çıkmıştır (Yorkan, 2015, s. 1). Enerji kaynaklarının dış politikadaki yerinin açıklanmasında materyal gücün önemli olduğunu vurgulayan neoklasik realist teori bu unsurlar kapsamında farklı devletlerin dış politikalarında enerji kaynaklarını siyasi bir araç olarak kullanabileceğini ileri sürmektedir (Özan, 2020, s. 51). Ukrayna krizi süresince, Rusya'nın AB üyesi ülkelere karşı doğal gaz arzını baskı aracı olarak kullanması, AB'nin enerji güvenliği sorununu derinlemesine ele almasını sağlamıştır. AB, ana doğal gaz tedarikçisi olan Rusya'nın gaz arzındaki potansiyel tehditlerini ekonomik ve siyasi açıdan ciddi bir risk olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle "Enerji Birliği" kavramı ortaya atılmıştır (Tagliapietra ve Zachmann, 2015, s. 2). Söz konusu hususa çalışmanın önceki bölümlerinde ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Ukrayna'nın Avrasya koridorunda jeostratejik bir konuma sahip olması ve AB ile Rusya arasındaki enerji nakli noktasında kritik bir pozisyon üstlenmesi göz önüne alındığında, AB ile Rusya arasındaki karşılıklı enerji bağımlılığının temel noktasını Ukrayna oluşturmaktadır. AB ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler ve karşılıklı bağımlılık, uluslararası ilişkilerde belirleyici bir temel unsur olarak öne çıkmaktadır. Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerin Rusya ile yüksek ticaret hacmi bulunurken,

Polonya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya ve Estonya gibi ülkelerin kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkileri Ukrayna krizi ile bir kez daha sorgulanmıştır (Alkan, 2015, s. 224). Rusya'nın o süre zarfında doğal gaz arz ettiği ülkelere alternatif seçenek yaratamaması ve benzer şekilde AB ülkelerinin enerji tedarik ettiği ülkeleri çeşitlendirememesi, Rusya ile AB üyesi ülkeler arasındaki enerji odaklı bağımlılığın derecesini ortaya koymaktadır. Enerji tüketiminde üst sıralarda yer alan bir ekonominin, sanayi ve yaşam için temel gerekli unsur olan enerjiye bağımlılığı ve bu bağımlılığın her geçen yıl artması, önemli bir zayıflık noktası oluşturmaktadır. Özellikle doğal gaz bağımlılığının yüksek seviyelerde olması önemli bir sorun iken, bu bağımlılığın tek bir tedarikçiye, yani Rusya'ya bağlı olması, zayıflık noktasının daha da belirgin hale gelmesine neden olmaktadır. Ayrıca, yakın çevrenin ve tüm kıtanın sınırlı sayıdaki Rus gazı tedarikçisine olan bağımlılığı, zayıflık noktasının etkisizliğe doğru ilerlemesini hızlandırmaktadır (Erkan, 2014, s. 103). Bağımlılığı daha da karmaşık hale getiren bir başka husus ise, söz konusu enerji ithalatlarının jeopolitik ve siyasi açıdan riskli bölgelerden sağlanmasıdır (Bareiss, 2011, s. 20). Örneğin, Rusya'dan ithal edilen doğal gaz ve petrolün taşındığı boru hatlarının transit geçiş noktası olan Beyaz Rusya (2004'te gaz, 2007'de petrol) ve Ukrayna'nın (2006'da gaz, 2007/2008'de gaz, 2010'da gaz/petrol) Rusya ile yaşadığı anlaşmazlıkların enerji akışını sekteye uğratması, AB'ye zarar vermiştir (Schmidt-Felzmann, 2011, s. 575). Dolayısıyla, kriz dönemlerinde Rusya ve AB üyesi ülkelerin karşılıklı olarak uyguladığı yaptırımların şiddeti; ekonomik ve ticari ilişkileri kesintiye uğratmayacak seviyede olmuştur (Al ve Ayvacı, 2017, s. 239). Enerji faktörünün AB'yi Rusya'ya bağımlı kılmasının yanı sıra Rusya'nın ihracat açısından güvenilir ve istikrarlı Avrupa pazarına oldukça ihtiyaç duyması, taraflar arasında enerji temelli karşılıklı bağımlılığın ortaya çıktığının bir göstergesidir (Hamzaoğlu, 2021, s. 281-282).

AB'nin Ukrayna krizine sert bir şekilde müdahale etmemesi ve etkili kararlar almamasının arkasındaki bir diğer neden de dış politikasıdır. Zira, AB'nin dış politika konularında karar alabilmesi için tüm üyelerin aynı konuda anlaşmaya varması gerekmektedir (Bayraklı, 2014, s. 3). Fakat Ukrayna krizinde görüldüğü üzere bazı konularda AB içindeki ülkelerin enerji ve ticari konulardaki Rusya ile olan ikili ilişkilerindeki farklılıklar, ortak karar almayı engelleyerek, AB karar verme

mekanizmalarını yavaşlatmış ve daha etkili yaptırımların uygulanmasını önlemiştir (Semercioğlu, 2016, s. 198-199). Devletlerin dış politikaları, genellikle uluslararası sistemin yapısından etkilenmektedir. Bunun yanında anlaşmazlık ve kriz durumlarında iç faktörler ve karar alıcıların düşünce yapıları ve hassasiyetleri gibi iç dinamikler de dikkate alınmalıdır (Akçadağ ve İsmayılov, 2016, s. 96). Bu noktada altı çizilmesi gereken husus, AB ülkelerinin bölgesel değil ulusal çapta yürüttüğü politikalarıdır. Çalışmamızın ana hattını oluşturan neoklasik realist model, devletlerin potansiyel dış tehditler karşısında aldığı karar ve önlemlerin ulusal çıkarlar kapsamında olduğunu iddia eder (Dueck, 2009, s. 145-146). Bu nedenle kriz sürecinde AB üyeleri arasında görüş farklılıklarını oldukça doğal karşılamamız gerekmektedir (Ultan ve Saygın, 2022, s. 108). Bu koşullar altında AB üye ülkelerinin Rusya'ya karşı olan öncelikleri ve çıkarları farklılaşmıştır. Genel olarak, AB ülkeleri Rusya ile ilişkilerinin olumsuz etkilenmesini istemezken, diğer yandan da kriz sırasında Ukrayna'yı da yalnız bırakmamaya çalışmaktadır. Bu nedenle Ukrayna krizi boyunca AB ülkeleri sadece diplomatik destek sağlayarak, Ukrayna'nın yanında olduğunu ifade etmekle yetinmiştir (Alkan, 2015, s. 224).

4.1.4 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı ve AB Enerji Güvenliği Üzerindeki Etkisi

İnişli çıkışlı bir grafik sergileyen Rusya-Ukrayna ilişkileri 2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesiyle içinden çıkılmaz bir hal almış, bu süreç çatışmaların savaşa evrilmesine yol açmıştır (Buyar ve Şener, 2022, s. 145). Kırım'ın ilhakından sonra, 2015 yılının şubat ayına kadar Ukrayna güçleri ile ayrılıkçı gruplar arasında çatışmalar devam etmiş, Kırım'ın Rusya'ya katılmasının hemen ardından, Donetsk ve Luhansk eyaletlerinde (Donbas bölgesi) Rus yanlısı protestolar başlamıştır. Bu eyaletler kısa bir süre sonra Ukrayna'dan ayrılarak, Donetsk Halk Cumhuriyeti (7 Nisan 2014) ve Luhansk Halk Cumhuriyeti (27 Nisan 2014) olarak bağımsızlıklarını ilan etmiştir (Korovkin ve Makarin, 2021, s. 8). Şubat 2015'te çatışmaları durdurmak ve ateşkes ilan etmek amacıyla Belarus'un başkenti Minsk'te Fransa ve Almanya'nın arabuluculuk girişimiyle Ukrayna, Rusya ve Donetsk Halk Cumhuriyeti ile Luhansk Halk Cumhuriyeti temsilcileri arasında Minsk Anlaşması imzalanmıştır. Uzlaşmayı sağlayan antlaşmaya taraflarca uyulmamış, Ukrayna resmi makamlarının Batı yanlısı politikaları, 2017 yılında Ukrayna ile AB arasında

imzalanan Ortaklık Antlaşması ve özellikle yeni Ukrayna Devlet Başkanı Volodimir Zelenski'nin Rusya'ya karşı takındığı tutum, Rusya ile gerilimin yeniden artmasına neden olmuştur (Halhallı, 2022, s. 446). Zelenski'nin 2020'de NATO ile iş birliği ve Kırım'ın Rus işgalinden kurtarılmasına ilişkin kararnameyi imzalaması, Rusya tarafından bir güvenlik tehdidi olarak değerlendirilmiş, Rusya tarafından Ukrayna'da yaşayan Rus nüfusunun güvenliğinin sağlanacağına dair taahhütlerde bulunulmuştur (Çalışkan, 2022, s. 40-41). Endişeleri üzerine Rusya, Ukrayna'nın Minsk Anlaşması'nı ihlal ettiğini belirtmiş, Ukrayna'nın doğusundaki ayrılıkçı hareketleri desteklemeye devam ederek gerginliğin fitilini ateşlemiştir. Daha sonraki süreçte ise Rusya'nın yaklaşık 180 bin askerini Ukrayna sınırına konuşlandırması ve NATO'nun bölgeye asker ve silah sevkiyatını artırması, krizi giderek daha da derinleştirmiştir. Krizin çözümüne yönelik gerçekleştirilen diplomatik çabalar da işe yaramamış aksine ülkenin doğusunda yaşanan çatışmaların yeniden yükselişe geçmesine neden olmuştur (Çelik, 2022, s. 527-528). Batı-Rusya ilişkilerinde kırılmalıkların yaşandığı ve Ukrayna'da siyasi iktidarsızlığın yaşandığı bu olumsuz dönemde Rusya Devlet Başkanı Putin'in Ukrayna'da yer alan ayrılıkçı Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetlerini bağımsız devletler olarak tanınması ilişkileri iyice çıkmaza sokmuştur (Euronews, 2022a). Ek olarak aynı dönemde Rus Parlamentosu'nun ordunun kullanımı konusunda hükümete yetki vermiş olması Rusya ile Batı arasında yaşanacak yeni bir Soğuk Savaş'ın habercisi olmuştur. Putin, 22 Şubat 2022'de yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında 2015'te imzalanan Minsk Anlaşması'nın artık geçerliliğini yitirdiğini ve Donbas bölgesinde askeri operasyon başlatıldığını açıklamıştır. Yaşanan olayın bir işgal olmadığını altını çizen Putin, Ukrayna'ya yönelik başlatılan operasyonun "özel askeri operasyon" olduğunu belirtmiştir (Barlas, 2023, s. 204). Açıklamaların ardından, 24 Şubat 2022'de Ukrayna'ya giren Rusya, önceden belirlediği hedeflere hava ve füze saldırıları düzenleyerek sıcak savaşın fiilen başladığını ilan etmiştir (Battır ve Yiğittepe, 2023, s. 558). Bu süreçte kolektif meşru müdafaa çağrısında bulunmuş, NATO'dan fiili ve askeri yardım talep etmiş, ancak NATO savaşa dâhil olmak istememiştir. Ek olarak Ukrayna'nın savaş zamanında AB'ye üyelik başvurusu reddedilmiş, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden topraklarının koruma altına alınması için harekete geçilmesi talebi de Rusya'nın vetosu sebebiyle gerçekleşmemiştir (Acer, 2022, s. 8)

Ukrayna topraklarına savaş açma konusunda Rusya'yı teşvik eden etkenlerden biri 2014 yılında kendi kamuoyunun da desteğini alarak Kırım'ı ilhak etmesi sonucunda Batının yeterli tepkiyi verememesi olmuştur (Karasoy, 2022, s. 45). Rusya'yı cesaretlendiren etkenlerden bir diğeri de Ukrayna savaşı öncesi Batının içerisinde yaşanan olumsuz olaylar olmuştur. 2019 yılında Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un Sovyet tehdidine karşı kurulan NATO'nun "beyin ölümünün gerçekleştiğini" ifade etmesi Rusya'yı harekete geçirmiştir (BBC NEWS, 2019). 2020 yılının Ocak ayında ise İngiltere'nin AB'den ayrılması Rusya'yı cesaretlendiren gelişmelerden bir diğeridir. Bu gelişmelere ek olarak 2021'in ağustos ayında ABD'nin, Afganistan'daki başarısızlığını kabul edip geri çekilme kararı alması Rusya'da, Batının kendi iç problemleri ile uğraştığı ve kendisine karşı etkin bir direniş gösteremeyeceği şeklinde bir kanı oluşturmuştur (Karasoy, 2022, s. 45). Ancak ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere Rusya beklediği tablo ile karşılaşamayacaktır. Batı dünyasının askeri, ekonomik, teknolojik, sanayi ve üretim kapasitesi gibi alanlarda sunduğu destekle güçlenen Ukrayna gibi bir ülkenin, kendi özgürlüklerini korumak için verdiği ölüm kalım mücadelesi, Rusya'nın sınırlı kaynak ve devlet imkânlarıyla Ukrayna'yı yenmesini zorlaştıracaktır (Kasım, 2022, s. 742).

Rusya-Ukrayna Savaşı; bölgesel sınırların yeniden tanımlanması, ulusal egemenlikleri ve siyasi bağlantıları yeniden kurarak, stratejik dengeyi değiştirmesinin yanı sıra enerji kaynaklarına bağımlılığın enerji arz güvenliği üzerindeki önemli etkilerini ortaya koyması bakımından oldukça mühim bir olaydır. Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan çatışma ve krizler özellikle doğal gaz tedarik zincirini etkileyerek, bölge ve dünya genelinde enerji krizlerine neden olmuştur. 21. yüzyılda uluslararası ilişkileri ve küresel güç dinamiklerini yeniden şekillendiren bu savaşın sonuçlarından en çok etkilenen aktörlerden biri AB'dir. Ukrayna Krizi'nin 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı'na dönüşmesiyle birlikte Avrupa güvenliği tartışmasının tüm içeriği değişmiş; artık Rusya, genelde Batı bloğu özelde ise AB için Avrupa güvenliğini tehdit eden aktör haline gelmiştir (Çelik, 2022, s. 529). AB, Ukrayna saldırısını yalnızca egemen devlete karşı yapılmış bir işgal ve uluslararası hukuka meydan okuma olarak değil, aynı zamanda AB'nin güvenliği ve demokrasisi için bir tehdit olarak da nitelendirmiştir. O dönemin Almanya Başbakanı Olaf Scholz ise bu olayı "dönüm noktası" olarak nitelendirmiştir (Little, 2022). Avrupa Komisyonu Başkanı Roberta Metsola verdiği demeçte Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırganlığını yalnızca Ukrayna'ya yönelmiş

bir eylem olarak değil aynı zamanda Avrupa'nın güvenliği ve barışına yönelik bir eylem olarak nitelendirerek, bu konunun ciddiyetine dikkat çekmiştir. Nitekim Avrupa Parlamentosu üyeleri de Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik tehditlerini Avrupa için bir uyandırma çağrısı olarak değerlendirmiştir (European Parliament, 2022).

Avrupa ülkeleri arasında Rusya'nın işgaline karşı tepkilerin derecesi ve tutumlarında bazı farklılıklar olsa da genel olarak Rusya'nın bu tavrının ciddi bir endişe ve kınama ile karşılandığı görülmektedir. Avrupa, açık bir duruş sergileyebilmek adına hem halkın desteğini kazanmak hem de farklı üye ülkeler arasında uzlaşma sağlamak için büyük bir çaba göstermiştir. Ayrıca Rusya, medyası ve propaganda araçlarının yanı sıra gıda ve enerji kaynaklarını Avrupa ülkelerine karşı bir baskı unsuru olarak kullanarak, Avrupa ülkelerinin savaştaki tutumunu değiştirmeye çalışmış, ancak bu tehditler beklenmedik bir şekilde ters etki göstermiş ve Avrupa ülkeleri, tehditlere karşı az rastlanan bir şekilde birlik ve dayanışma içinde hareket etmiştir. Öyle ki savaşın başlaması ile Almanya'nın Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla yürüttüğü "Ostpolitik"¹² olarak da bilinen Doğu Politikası iflas etmiş, böylelikle genellikle yumuşak güç kullanımından yana olan Almanya'nın dış politika ve güvenlik anlayışının da önemli ölçüde değiştiği görülmüştür (Dempsey, 2022). Neoklasik realizm, farklı devletlerin, benzer dışsal sınırlamalara karşı neden farklı tepkiler verdiğini açıklamayı hedeflemiştir (Marsh, 2014, s. 121) Ek olarak, ülke içerisindeki iç aktörler, politik başarı elde etmek amacıyla uluslararası koşulları kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayıp şekillendirmişlerdir (Ripsman., 2009, s. 185-188). Bu noktada Almanya'nın tutumu değişen güvenlik algısı sebebiyle yön değiştirmiştir. Ancak Almanya'nın Ukrayna savaşı sürecinde sergilediği tutum birçok aktör tarafından eleştirilmiş özellikle Almanya'nın Ukrayna'ya Ruslara karşı kendilerini savunmaları için 5000 askeri kask göndereceğine ilişkin açıklamaları Ukrayna yönetimi ve halkı arasında büyük bir hayal kırıklığı ve öfke ile karşılanmıştır. Tartışmasız Almanya'nın tavrını etkileyen en önemli faktörün doğal gaz ve petrolde Rusya'ya olan bağımlılığıdır (Çelikaşlan, 2022, s. 58).

¹² Doğu'ya Açılım Politikası olarak bilinen Ostpolitik doktrini, Almanya'nın Doğu Avrupa'daki ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmek ve Rusya ile çeşitli konularda iş birliği yaparak AB'nin Rusya ile ilişkilerinde yeni bir yol açmayı amaçlar. Bu politika doğrultusunda, Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmektedir (Şahin ve Aksu, 2021, s. 240)

Ukrayna'nın Rusya'nın etkisi altında kalması, Moskova'nın gücünü artırarak AB'nin çıkarları ve güvenliği için bir tehdit oluşturacaktır. AB bu sebepten, Rusya'ya enerji açısından bağımlı olmasına ve ekonomik olarak olumsuz etkilenmesine rağmen Ukrayna'yı desteklemeyi ve Rusya'ya sert yaptırımlar uygulamayı tercih etmiştir. Askerî açıdan yetersizlik, üyeler arasındaki fikir farklılıkları ve çalışmamız kapsamında enerji açısından Rusya'ya bağımlılığı noktasında kısa vadede alternatif kaynak bulabilmelerinin zorluğu gibi nedenlerle Ukrayna'ya verdiği destek ve Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar kısıtlı olsa da savaşın seyrinin değişmesinde AB'nin önemli bir payı bulunmaktadır (Kasım, 2022, s. 743).

Rusya'nın doğal gaz ihracatının büyük bölümünün Avrupa'ya Ukrayna üzerinden taşınması sebebiyle yaşanan krizler doğal gazın transit geçişini sorunlu hale getirmiş ve Avrupa'nın doğal gaz arzını etkileyerek, enerji krizi yaşanmasına sebep olmuştur (Kaya ve Ercan, 2023, s. 75). Rusya ve Ukrayna çatışmalarının süreklilik kazanması ve Rusya'nın enerjiyi bir dış politika enstrümanı olarak kullanması AB ülkelerini tedirgin etmektedir. Özellikle Kırım'ın ilhakıyla patlak veren Ukrayna Krizi, SSCB'nin çöküşünden bu yana, Avrupa güvenliğini doğrudan tehdit eden en önemli gelişme olması sebebiyle kriz sonrası AB'nin Rusya'ya yönelik izlediği dış politikanın temelini caydırıcılık ve iş birliği oluşturmaktadır (Vitkus, 2015, s. 14-17). AB kriz sonrası iki nükleer güç arasında (ABD-Rusya) yeni bir soğuk savaşın patlak verebilmesi ihtimalini göz önünde bulundurarak, Rusya'ya karşı ekonomik caydırıcılığın yanında diplomasi kartını da kullanmıştır (Chivvis, 2015, s. 41). Öyle ki Avrupalı liderler, Rusya'yı Avrupa'nın istikrar ve güvenliği için bir ortak olarak gördüklerine dair açıklamalarda bulunarak, diplomasi kartlarını etkin bir şekilde kullanmışlardır. Ancak diplomatik birçok çalışmanın yürütülmesine rağmen savaşın kaçınılmaz olması, devletler arası ilişkilerin güç odaklı bir yöne doğru evrildiği algısı, diplomasinin önemini yitirdiği şeklinde bir görüş oluşmasına neden olmuştur. Bu durum, uluslararası politikalarda realist düşüncenin haklılığını ortaya koyması bakımından son derece önemlidir. Zira bu savaşla devletler arası ilişkilerde gücün hala en etkili silah olduğu açıkça gözlemlenmiştir. Neoklasik realistler uluslararası sistemdeki güç dağılımını, devletlerin dış politikalarını belirleyen en temel unsur olarak görürler (Rose, 1998, s. 151-152). Rusya, dış politikasında geçmişte kullandığı gücün en önemli göstergelerinden olan enerji kartını yeniden kullanmış, bu durum kendisine bağımlı olan aktörlerin yeterli ve gerekli tepki verebilmesini engellemiştir.

Ukrayna kriziyle birlikte enerji politikalarını gözden geçirmesi gerektiğini fark eden AB, hem Rusya'ya yönelik çeşitli yaptırımları gündemine almış hem de Rus fosil yakıtlarına olan bağımlılığını azaltmaya yönelik eylem planları açıklamıştır. Bununla birlikte, 2022 Ukrayna krizi enerji fiyatlarını önemli ölçüde artırarak, AB coğrafyasındaki yaşam maliyetlerini yükseltmiştir (Gündoğdu ve Çakır Gündoğdu, 2023, s. 146). Prag'da 70 bin kişi yükselen enerji fiyatlarını protesto etmek için ayaklanmıştır (Arslan, 2022).

Rusya'nın enerji ödemelerinde euro ve dolar yerine ruble talebinde bulunması, AB ülkelerini zor durumda bırakmıştır. Özellikle daha önce ruble talebini reddeden Bulgaristan, Danimarka, Finlandiya, Hollanda ve Polonya'ya doğal gaz akışını keserek, enerjiyi şantaj aracı olarak kullanan Rusya, bu hareketiyle AB ülkelerinin kış öncesi enerji depolarını doldurmasını zorlaştırmayı hedeflemiştir (BBC NEWS, 2022). Böylece enerji çıkmazına giren AB'nin enerji tedarikinde ithalata olan bağımlılığı enerji politikalarını yeniden şekillendirmiş, AB ülkeleri çeşitli önlemler ve kararları uygulamaya koymuşlardır. Ulusal tedbirlerin yanı sıra AB çapında ortak adımlar da atılmıştır. AB Komisyonu, 8 Mart 2022 tarihinde Avrupa'nın 2030'da Rus gazına olan bağımlılığını azaltmayı hedefleyen "Avrupa'nın Hesaplı, Güvenli ve Sürdürülebilir Ortak Hareket Planı'nı (REPowerEU: Joint European Action for Affordable, Secure and Sustainable Energy)" yayımlamıştır (Borchardt ve Jones, 2022). Hazırlanan plan, enerji tasarrufu, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve fosil yakıtların evlerde, endüstride ve enerji üretiminde yenilenebilir enerjiyle ikame edilmesini hızlandırmayı içeren başlıkları kapsamaktadır (Özsoy, 2022, s. 562). Alternatif güzergâhların ve enerji kaynaklarının gelişimi, Rusya'nın nüfuzunu olumsuz yönde etkileyebileceğinden, Rusya, AB ülkelerine enerji transferindeki tekeli koruma amacındadır (Klare, 2006, s. 176-177).

Savaş sonrasında enerji konusunun kritik önemi sebebiyle Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik konum kaynak ve rota bağlamında AB'nin enerji güvenliğinin önemli bir parçası olarak öne çıkmıştır (Özsoy, 2023, s. 54). Savaşın başlaması ile enerji üssü olma yolunda büyük emek harcayan Türkiye'nin stratejik önemi daha da artmıştır. Rusya'ya yönelik ambargonun etkisiyle Avrupa'ya giden Rus gazında yaşanan düşüşe rağmen, Sırbistan, Hırvatistan, Bosna ve Kuzey Makedonya gibi ülkeler, büyük ölçüde Türk-Akım üzerinden gaz tedarik etmeye devam etmiştir (Kaya, 2022).

4.2 Rusya-Ukrayna Krizlerinin Etkisiyle Şekillenen AB-Rusya Enerji İlişkisi ve AB Enerji Hamleleri

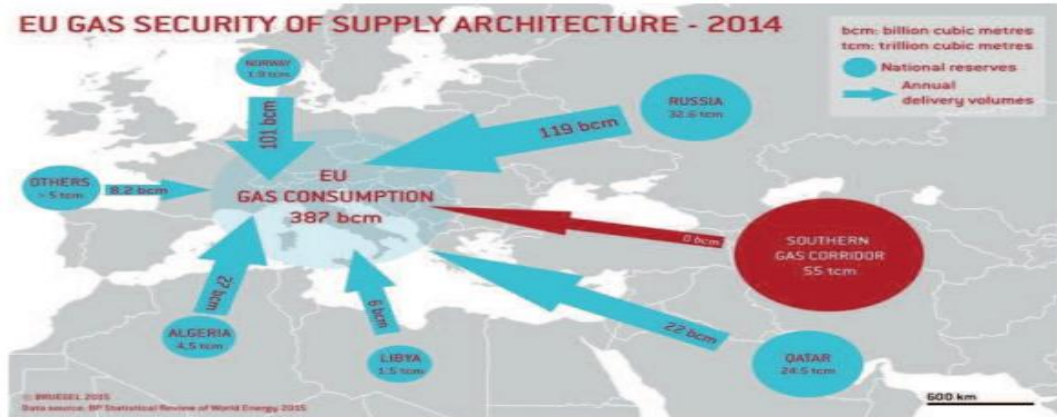
Günümüz politik ve ekonomik sistemi gereği uluslararası aktörler diğer aktörlerden bağımsız hareket etmeyi, diğer aktörleri karşısına almayı ve diğer aktörler ile olan ilişkilerini noktalamayı göze alamamaktadır. Zira sistem içerisinde yer alan dinamikler buna izin vermemektedir. Ancak bazı durumlarda ülkelerin farklılık gösteren çıkarları, politik krizlerin doğmasına ve bu krizlerin içerisinde enerjinin de yer aldığı farklı alanlara sıçramasına sebebiyet verebilmektedir (Yenişehirlioğlu, Salha ve Şahin, 2016, s. 74). Enerjinin medeniyetlerin varlığını sürdürmesi için elzem bir faktör haline gelmesi sebebiyle enerji konusu uluslararası aktörlerin gündeminin en üst sıralarına taşınmıştır. Zira değişen uluslararası sistem içerisinde devletlerin enerjiye olan ihtiyaçlarının sürekli arttığı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla artan talebin aksine sınırlı olan enerji kaynakları enerji krizlerinin yaşanmasına ve ülkelerin bu konuları her daim gündemde tutmalarına neden olmuştur (Yurtsever, 2019, s. 40). Nitekim Rusya-Ukrayna arasında yaşanan siyasi temelli krizler enerji krizine dönüşmüş ve enerjinin küresel bir ihtiyaç olması sebebi ile bu durum diğer uluslararası aktörleri de etkilemiştir. Söz konusu aktörlerden biri de çalışmamız kapsamında öne çıkan AB'dir. AB, enerjiye olan ihtiyacı nedeniyle krizler sonrasında enerji güvenliği konusunda yaşanacak olumsuz bir durumdan endişe duymuştur.

Ukrayna'nın stratejik konumu, daha önce de vurguladığımız üzere yüksek düzeyde enerji tüketicisi pozisyonunda olan AB'nin her dönem dikkatini çekmiştir. Bu sebeple Birlik Rusya'yı bölgede saf dışı bırakmayı amaçlayan farklı politikalar izlemiş ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine ekonomik refah vaadiyle yaklaşarak bu ülkeleri Rusya'nın denetiminden kurtarmayı amaç edinmiştir (Ercan., 2015, s. 96). Ukrayna, Avrupa'ya açılan doğal gaz kapısı olmanın yanı sıra Rus enerji kaynaklarına bağımlılığıyla da öne çıkan bir ülkedir. Bu nedenle, Rusya, enerjiyi dış politikada bir koz olarak kullanarak, zaman zaman Ukrayna'ya yönelik enerji politikasını ceza ve ödül yöntemleriyle belirlemektedir. Enerji odaklı bu yaklaşımdan Ukrayna'nın yanı sıra Avrupa da etkilenmektedir (Özel, 2015, s. 80-81). Dolayısıyla küresel ölçekte yankı bulan ve siyasi alanda başlayarak enerji krizine evrilen krizlerle AB yakından ilgilenmiştir.

Birliğe üye ülkelerin Rusya ile olan birebir finansal ve siyasi menfaatleri ve AB'nin Rusya doğal gazına olan bağımlılığı nedeniyle yaşanan krizler sonrasında AB enerji alanında kendisini güvensiz hissetmiş, bu ortam Birliğin enerji arz güvenliği sorunun ne kadar ciddi olduğunu anlamasına sebep olmuştur. Bu sorunu çözmek için AB, Rusya'ya olan ithalat bağımlılığını azaltmak ve Rusya'nın yerine geçebilecek potansiyel tedarikçi ülkelere ulaşmak için daha etkin bir enerji politikası oluşturmayı hedeflemektedir (Yorkan, 2009, s. 33). Birliğin yaşanan krizlerden çıkardığı ilk ders doğal gaza yönelik enerji politikalarına öncelik vermek olmuştur. Zira doğal gaz üzerinden yaşanan siyasi hesaplaşmaların ardından Ukrayna'nın güvenilir bir transit ülke imajı zedelenirken, Rusya'nın güvenilir bir doğal gaz tedarikçisi olarak değerlendirilen ülke imajı da zarar görmüştür (Oğan, 2009). Yaşanan kriz anlarında etkilenmeyi en aza indirmek için AB'nin enerji politikaları, çeşitli önlemleri içermektedir. Bu doğrultuda, enerji güvenliği kapsamında doğal gaz odaklı geliştirilen enerji politikalarının temel hedefleri arasında, enerji arz güvenliğinin sağlanması, rekabetçi bir enerji piyasasının oluşturulması ve çevrenin korunmasıyla sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi yer almaktadır (T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı, 2014, s. 3). Avrupa ülkeleri enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla tedarikçi ülkelere ulaşmak için petrol ve doğal gaz anlaşmaları yaparak, dünya pazarına giriş yapmaya başlamış, bu süreçte boru hatlarının önemi artmıştır (Erşen ve Çelikpala, 2019, s. 584). Zira günümüzde boru hatları, sadece üreticiyi pazara bağlamakla kalmayıp aynı zamanda devletler arası ilişkilerde siyasi amaçlar için kullanılabilir. Boru hatları, aktörler arasında güç politikasının bir aracı olarak da sıkça kullanılmaktadır. Boru hatları projelerinde yer alan bütün paydaşlar (uluslararası şirketler ve devletler) o dönemin siyasi ve ekonomik dinamiklerinden etkilenirken, aynı zamanda bu ilişkilerin seyrini belirlemede önemli bir rol üstlenmektedir (Doğan, 2017, s. 29). Bu bağlamda, enerji piyasasında sadece enerji kaynaklarının değil, bu kaynakların tüketiciye ulaştırılmasını sağlayan yolların ve boru hatlarının geçtiği güzergâhların güvenliği de tüketiciler için büyük bir gereklilik arz etmektedir (Pamir, 2006, s. 24). Bu sebeple, enerji kaynaklarının kontrolünün günümüzdeki önemi göz önüne alındığında, Rusya'nın doğal gaz iletim ve dağıtım hatları aracılığıyla kendi ve komşu coğrafyasındaki etkin konumu, AB'nin farklı gaz kaynaklarına erişme çabalarını hızlandırmıştır (Özdemir., 2014, s. 257). Bu durum, AB'nin enerji güvenliğini güçlendirmek amacıyla doğal gaz ithalatında kaynak çeşitliliğine yönelik olarak

Rusya'ya olan bağımlılığını azaltacak şekilde, Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Hazar Bölgeleri'nden AB'nin merkezine yeni doğal gaz boru hattı projelerini daha ciddi bir şekilde enerji politikası gündemine taşımalarını sağlamıştır (AB Yeşil Kitap, 2006, s. 15). Doğu-Batı doğrultusundaki enerji arz ve talebi dengesi, Orta Asya ve Kafkasya'daki enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılmasında yaşanan rekabeti artırmıştır. Rusya'nın kontrolündeki boru hatlarıyla etkili olduğu uluslararası sahnede, Avrupa için en önemli alternatif güzergâhların belirlenmesi girişimlerin merkezine yerleşmiştir. Bu anlamda AB bu güzergâhtan faydalanabilmek adına bahsi geçen bölgelerde yapılan projelere büyük önem vermektedir. Birlik bu bölgelerden doğal gaz tedarik etmek ve enerji arz güvenliği noktasında daha özgür ve serbestçe hareket etmek için projeler geliştirmiş ve yatırımlar yapmıştır. Çalışmalar sonucu AB Komisyonu stratejik inisiyatifiyle, ilgili kaynakları bölgesine aktarmak ve kendi komşu coğrafyasındaki dış etkileri dengelemek için 2008 yılında yayımladığı eylem planı ile en iyi rota olarak Güney Gaz Koridoru (GGK) projesini tespit etmiştir (Commission of the European Communities, 2008, s. 4).

Şekil 16: Güney Gaz Koridoru'nun AB'nin Doğal Gaz Arz Güvenliğine Katkısı (bcm-Milyar, tcm-Trilyon Metreküp)



Kaynak: (Tagliapietra ve Zachmann, 2015, s. 3).

Gelişen koşullar ve ortaya çıkan gereklilikler doğrultusunda AB, doğal gaz tedarik kaynaklarını çeşitlendirme çabasıyla, Rusya dışındaki Hazar Bölgesi ve Ortadoğu'dan gelen gazı da bünyesine dâhil etmeyi hedeflemiştir; bu doğrultuda, mevcut üç güzergâhın (Norveç'ten gelen Kuzey Koridoru, Kuzey Afrika'dan gelen Batı Koridoru ve Rusya'dan gelen Doğu Koridoru) yanı sıra dördüncü bir güzergâh olarak Güney Gaz Koridoru'nu açarak doğal gaz arz güvenliğini güçlendirmeye çalışmıştır. (Linke ve

Vietör, 2010, s. 3). Söz konusu koridor Azerbaycan'ın Hazar Denizi'nde bulunan Şah Deniz II sahasından çıkarılan gazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya nakledilmesini sağlamak üzere oluşturulmuş bir projedir. Hazar Havzası'ndan Avrupa'ya uzanan bu koridor, AB ülkelerinin gaz güvenliğini yeniden sağlama amacıyla büyük önem taşımaktadır. Bu proje, Azerbaycan ve AB arasında 13 Ocak 2011 tarihinde imzalanan “Güney Gaz Koridoru Beyanatı” ile gündeme gelmiştir (Yazar, 2011, s. 43). Bu proje, Avrupa'nın Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılığını azaltmasının ve rekabeti teşvik etmesinin yanı sıra AB'nin enerji arz güvenliğini artırması ve doğal gaz tedarik kaynaklarını çeşitlendirmesi açısından son derece büyük bir adımdır. Proje kapsamında Orta Asya, Avrupa için en önemli doğal gaz tedarikçilerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu bölgeden Avrupa'ya doğal gaz ve petrol ihracatını gerçekleştirebilmek için, güvenlik risklerinin en aza indirilmesi büyük önem taşımaktadır. Türkiye, bu süreçte stratejik bir konuma sahiptir ve Orta Asya'dan Avrupa'ya enerji taşıma konusunda önemli bir geçiş ülkesi rolünü üstlenmektedir (Ayhan, 2009, s. 156). Bu sebeple, Türkiye'nin enerji politikaları ve gündemi hem kuzey hem de güneyinde devam eden enerji projeleriyle önemli ölçüde şekillenmektedir (İlter ve Kınık, 2016, s. 185). Aynı zamanda Güney Gaz Koridoru, Türkiye ve Avrupa için arz ve güzergâh çeşitliliği yaratarak, bölgenin enerji arz güvenliğine katkı sağladığı gibi, Azerbaycan'ı da Avrupa'nın önemli gaz tedarikçilerinden biri konumuna getirmiştir. Ayrıca, gazın gazla yarıştığı bir piyasa çeşitliliği oluşmasına da destek olmuştur (Kakışım, 2017, s. 19).

Şekil 17: Güney Gaz Koridoru ve Bileşenleri



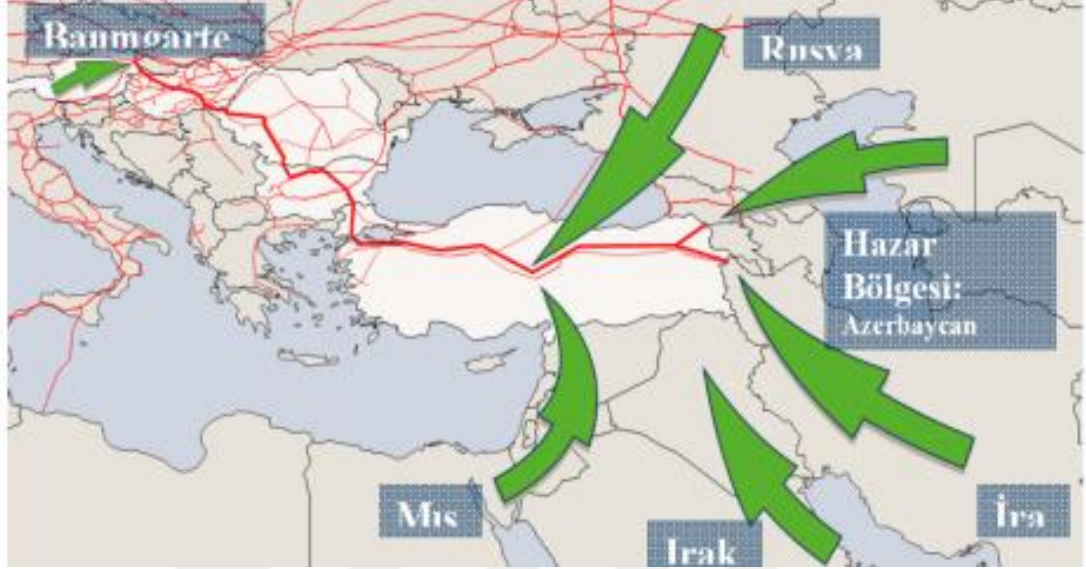
Kaynak: (Erdoğan, 2017, s. 12)

Güney Gaz Koridoru'nun ilk ayağını oluşturan Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP), Hazar Denizi'nden çıkarılan doğal gazı Azerbaycan'ın Bakü şehrine yaklaşık 30 kilometre uzaklıktaki Sangachal terminalinden başlayarak, daha önce inşa edilmiş olan Bakü-Tiflis-Ceyhan-3 (BTC-3) petrol boru hattı güzergâhını izleyerek, Gürcistan üzerinden Türkiye'ye taşımak için tasarlanmış bir projedir. Güney Kafkasya Boru Hattı, toplamda 641 kilometre uzunluğundadır ve bu hattın 443 kilometrelik bir kısmı Azerbaycan topraklarından geçerken, 248 kilometrelik bir bölümü ise Gürcistan toprakları üzerinden geçmektedir (Erturgut ve Seven, 2021, s. 40).

Yine bu koridor kapsamında oluşturulan Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğal Gaz Boru Hattı projesi, Orta Doğu ve Hazar Bölgesi'ndeki doğal gaz rezervlerini Avrupa pazarlarına bağlamayı hedeflemektedir. Bu projenin ilk aşamasında, güzergâh üzerindeki ülkelerin doğal gaz ihtiyacının karşılanması amaçlanmaktadır. Takip eden yıllarda ise Avusturya'nın Avrupa'da önemli bir doğal gaz dağıtım merkezi olma konumundan yararlanılarak, diğer ülkelerin doğal gaz taleplerine bağlı olarak Batı Avrupa'ya doğal gaz taşınması planlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, AB ve ABD'nin desteğiyle 2009 yılında Nabucco projesinin temeli atılmıştır. Bu proje, Avrupa'yı Hazar Denizi'ndeki enerji kaynaklarına bağlayarak,

Avrupa'nın enerji tedarikinde çeşitlilik sağlamayı hedefleyen önemli bir girişim olarak öne çıkmıştır (Erbaş, 2017, s. 22).

Şekil 18: Nabucco Doğal Gaz Projesi



Kaynak: (Mitschek, 2009)

Nabucco projesi, Ortadoğu ve Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden geçerek, Bulgaristan'a, ardından Romanya ve Macaristan topraklarından geçerek Avusturya'ya taşınması amacıyla geliştirilmiş bir projedir (Erdoğan, 2017, s. 14). AB Enerji Komiseri Andris Piebalgs, 2006 yılında yaptığı bir açıklamada, Nabucco Projesi'ni "Avrupa için hayati öneme sahip proje" ve "AB'nin en kritik doğa l gaz tedarik projesi" olarak tanımlamıştır (Özdemir, 2009, s. 94-95). Öyle ki Nabucco projesi doğal gaz temini yüksek oranda Rusya'ya bağımlı olan AB için stratejik değere sahiptir. Rusya'yı etkisiz hale getirerek, doğal gaz arzına önemli ölçüde destek sağlayacak olan bu hattın önemi Rusya ile Ukrayna arasında vuku bulan enerji krizinin ardından daha da artmıştır. AB, krizlerin ardından Rusya'nın enerjiyi politik bir silah kullanma tehlikesine karşı gaz temini ve tedarikçilerini çeşitlendirmek ve Rusya'ya olan bağımlılığını kırmak için Nabucco projesini tasarlamıştır. Özellikle bu proje kapsamında taşınacak gazın Avrupa'nın %7'lik ihtiyacını karşılayacak olması AB için büyük önem arz etmiştir. Ancak, AB'nin izlediği yanlış politikalar ve Rusya'nın akılcı hamleleriyle gerçekleşemeyen bu proje AB'yi Rus bağımlılığını

kırmak bir yana Rusya'ya daha da bağımlı hale getirmiştir (Önder ve Maden, 2023, s. 51).

Nabucco Projesi'nin işletmeye alınması durumunda yıllık 25,5 ila 31 milyar m³ arasında doğal gaz taşınması planlanmıştır. Bu miktardaki bir doğal gazın sağlanabileceği potansiyel kaynak ülkeler arasında ise Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, İran, Irak ve Mısır yer almıştır. Bu ülkelerden gelecek doğal gaz, Nabucco Boru Hattı aracılığıyla Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınacaktır (Nabucco DGBH Projesi, 2009). Nabucco Projesi için arz kaynağı olarak planlanan ülkelerden İran, Kazakistan ve Türkmenistan'ın, çeşitli nedenlerle projeye katılmalarının mümkün olmayacağı öngörülmüştür. Bu ülkelerin projeye katılımı üzerinde etkili olan faktörler arasında siyasi, ekonomik ve jeopolitik nedenler oldukça etkili olmuştur. İran'ın uluslararası yaptırımlar nedeniyle projeye katılma olasılığının düşük olması, Kazakistan ve Türkmenistan'ın ise kendi enerji politikaları doğrultusunda farklı taşıma yollarını tercih etme ihtimalleri, Nabucco Projesi'nin arz kaynakları açısından bazı zorluklarla karşılaşabileceğini göstermektedir. Özellikle dünyanın en büyük ikinci rezervlerini elinde bulunduran ve projenin ana tedarikçisi olması beklenen İran'ın ABD engeline takılması projeye katılımını güçleştirmiştir (Zweiri ve Staffell, 2009, s. 67). Arz kaynağının sağlanmasının ötesinde projede ilerlemeyi engelleyen, başka engeller de bulunmaktadır. Bunlar:

- a) Küresel mali krizin ve belirsizliklerin, iş ve yatırım ortamına olumsuz etkileri;
- b) AB'nin enerji politikasında ortak bir yol belirleyememesi ve üye ülkeler arasındaki enerji konusundaki çıkar çatışmaları;
- c) Transit boru hatları projelerinde potansiyel arz kaynağı olabilecek ülkeler üzerindeki politik baskılar ve bu baskıların üretici ülkelerin yatırım kararlarını etkilemesi;
- d) Boru ve boru hattı ekipmanlarının uzun teslim süreleri;
- e) Üretim ve transit taşımacılık için gereken malzemelerin teslim sürelerinin uzunluğu gibi engeller projenin ilerlemesini zorlaştıran faktörler arasındadır (Düzyol, 2009).

Mevcut durumu değerlendirirken, projenin gerçekleşmesi için gerekli doğal gaz arzının sağlanmasında yaşanan zorlukların yanı sıra Rusya'nın çıkarlarına ters düşen bölgelerdeki ülkelerin projeye karşı tutumları da dikkate alındığında projenin neden faaliyete geçemediği açıkça görülmektedir. Hazar Bölgesi'ndeki nüfuzunu korumak ve AB'nin en büyük tedarikçisi konumunu sürdürmek amacıyla Nabucco Projesi'nin hayata geçmemesi kararı alınmıştır (Özdemir, 2009, s. 99). 28 Temmuz 2013 tarihinde proje sonlandırılmış (Almammadov, 2019, s. 47) ve Azeri gazının Avrupa'ya Trans Anatolia Natural Gas Pipeline (TANAP) projesi ile taşınması kararı alınmıştır (Erdoğan, 2017, s. 14).

Şekil 19: TANAP'ın Geçiş Güzergahı



Kaynak: (Önce ve Paksoy, 2015, s. 741)

TANAP, Güney Gaz Koridoru'nun temel unsurlarından biridir ve Azerbaycan ile Türkiye arasındaki stratejik iş birliği projesi olarak geliştirilmiştir. Bu proje, Azerbaycan'ın Hazar Denizi'nde bulunan Şah Deniz II gaz sahasından çıkan doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını hedeflemektedir (Erdoğan, 2017, s. 10). Azerbaycan gazının Avrupa'ya TANAP projesi aracılığıyla taşınma kararında, Azerbaycan ve Türk hükümetlerinin doğrudan girişimleri, siyasi iradeleri ve görüşleri oldukça belirleyici olmuştur (Yazar, 2011, s. 64). Türkiye ile Azerbaycan arasında geliştirilen ortaklık ilişkileri neticesinde, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Türkiye'nin 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün katılımıyla 7 Haziran 2010 tarihinde imzalanan gaz satış ve taşıma sözleşmesi, Türkiye adına Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAŞ) ile Şah Deniz Konsorsiyumu (Shah Deniz Consortium)

adına Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) arasında gerçekleşmiştir. Bu sözleşme aynı zamanda Azerbaycan'ın Şah Deniz II sahasından çıkarılacak gazın Avrupa pazarlarına iletimi için de bir "Prensip Anlaşması" niteliği taşımaktadır (Dikkaya ve Tıǧlı, 2015, s. 109). TANAP, Türkiye ve Avrupa'ya uygun fiyatlarla doğal gaz sağlayarak, arz güvenliğini artırırken aynı zamanda Azerbaycan'ın doğal gaz kaynaklarını yeni pazarlara ulaştırmasına destek sağlamaktadır (TANAP, t.y.).

Güney Gaz Koridorunun diğeri bir parçası olan Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP), enerji piyasasında 2010'lardan itibaren önemli bir alternatif rotayı temsil etmektedir. TAP Projesi AB'nin enerji arzında kritik bir rol oynayacak şekilde, 2005 yılında AB tarafından Trans Avrupa Enerji Altyapısı çerçevesinde Ortak Çıkar Projesi olarak kabul edilmiştir (Erbaş, 2017, s. 25)

Şekil 20:Trans-Adriyatik Boru Hattı Haritası



Kaynak: (Enerji Gazetesi, 2015)

Türkiye-Yunanistan sınırında TANAP ile birleşecek olan TAP projesi, doğal gazın Yunanistan'ın kuzeyinden geçerek, Arnavutluk ve Adriyatik Denizi üzerinden Güney İtalya'ya ulaşmasını hedeflemektedir. Bu proje tamamlandığında, Hazar Denizi'nden Avrupa'ya uzanan 3500 km'lik bir boru hattı ile Avrupa'nın enerji gereksinimlerinin büyük bir bölümünü karşılayacak ve Avrupa'daki enerji sektöründe önemli bir konuma sahip olacaktır. Bu nedenle, bu boru hattı Avrupa'nın enerji güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır (Mirzaliyeva, 2016, s. 6). Zira Rus gazına olan bağımlılığın ortadan kalkması hedeflenmiştir (Sak ve Zengin, 2015, s. 8). Azerbaycan'ın enerji

kaynaklarına olan ihtiyacıyla birlikte bölgesel bir aktör olmak isteyen AB, Doğu Ortaklığı programı ve politikalarına daha fazla önem vermeye başlamıştır. Bu sayede, güvenlik tehditlerine karşı önlemler alınırken, AB aynı zamanda sahip olduğu değerleri komşu ülkelere ihraç etme stratejisini de uygulamaya çalışmıştır (Merdan, 2019, s. 347).

Birliğin alternatif çözüm arayışı noktasında önem verdiği projelerden biri de Kuzey Akım boru hattı projesidir. Projede belirlenen rota ile Rusya'nın en büyük doğal gaz rotası olan Nadym-Pur-Taz üretim alanından başlayarak, Kuzey Akım ikiz boru hattı üzerinden Rusya doğrudan Almanya'ya gaz taşımayı hedeflemektedir (Mirova, 2014, s. 17). Hat kapsamında; Rusya'nın Vyborg kıyısından başlanarak, Baltık Denizi'nin altından Almanya'nın Greifswald kıyısına uzanan bir rota planlanmıştır (Adomeit, 2016).

Şekil 21: Kuzey Akım ve Kuzey Akım-2 Boru Hatları



Kaynak: (Euronews, 2021).

2 Ocak 2006 tarihinde Rusya'nın uyguladığı gaz politikaları sonucunda Avrupa'da yaşanan gaz krizi, Almanya'nın, Rusya'dan Baltık Denizi üzerinden gaz alımını sağlayacak Kuzey Akım projesini desteklemesine yol açmıştır (Kramer, 2006).(sayfa numarası ver) Hat kapsamında hedef alınan pazarların Almanya, Hollanda, Fransa ve Danimarka olmasının yanı sıra bu hattın direkt Avrupa pazarına girmesi önemini daha

da artırmıştır (Nord Stream, t.y.). Ek olarak söz konusu hatları içeren projenin hayata geçirilmesiyle Ukrayna, Belarus ve Polonya gibi transit ülkelere olan bağımlılığı azaltmak hedeflenmiştir. Ancak Rus gazına olan bağımlılığın kurtulmak isteyen AB için Kuzey Akım doğal gaz boru hattının faaliyete geçmesi sorun teşkil etmiş zira bu hat ile Almanya ve Rusya'nın birbirine olan bağımlılığı artmıştır. Bu sebeple Ukrayna krizi sürecinde en çok etkilenen aktör, Rusya ile ekonomik ilişkileri en yoğun ülke konumundaki Almanya olmuştur (Özalp, 2015, s. 110). Kuzey Akım projesiyle ikiz proje olarak anılan ve Kuzey Akım Anonim Şirketi (Nord Stream AG) tarafından yürütülen Kuzey Akım 2 projesi kapsamında gaz, Leningrad'daki Ust-Luga bölgesinden başlayarak, Baltık Denizi'ni geçip Almanya'nın Greifswald bölgesine taşınmaktadır (Gazprom, 2021). Fakat bazı uluslararası aktörler belli gerekçeleri öne sürerek buna tepki göstermiştir. Siyasetin ekonomiyi ve enerjiyi yönlendirmeye çalıştığı uluslararası sistemde, ABD'nin enerji sektöründe Rusya'ya yönelik uyguladığı yaptırımlar sistemin yapısını açıkça göstermektedir. ABD, kendi sıvılaştırılmış doğal gazını (LNG) AB pazarında satmak amacıyla Rus gazını uzaklaştırmayı hedeflemekte, ancak kaya gazı çıkarımı sürecinde çevreye ciddi zararlar vermektedir. Bu duruma rağmen, ABD, çevresel etkileri nedeniyle Kuzey Akım 2 projesine karşı çıkmıştır (Белов, 2020). ABD, 2016 yılında gerçekleştirdiği kaya gazı devrimiyle enerji devi olmayı hedefleyerek, sıvılaştırılmış doğal gazını (LNG) AB pazarında daha fazla güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda, ucuz Rus gazını AB pazarından uzaklaştırmaya yönelik çabalarını sürdürmektedir. Amerika, 2017 yılında oluşturduğu CAATSA Yasası'nda Kuzey Akım 2 Projesi'ni AB'nin enerji güvenliği için bir tehdit unsuru olarak nitelendirmiştir. Bu yasa çerçevesinde, Amerikan şirketlerinin Rusya ile iş birliği yapmaları yasaklanırken, projede yer alan diğer ülkelere ait şirketlerin de sınır ötesi yaptırımlara maruz kalabileceği vurgulanmıştır (Белов, 2020). Kuzey Akım 2 karşıtı ülkelere biri olan ve transit gelirlerini kaybetme tehlikesi yaşayan Ukrayna, bu projenin Rusya'nın gazı politik bir silah olarak kullanma ihtimalinin AB'nin enerji güvenliğine zarar vereceğini ve boru hatlarının çevreye zarar vereceğini iddia etmiştir (Burkova, 2018). Ayrıca bu hattın oluşturulması halinde Ukrayna'nın transit gelirlerinin yıllık yaklaşık 3 milyar dolar azalacağı ve bu durumun, Ukrayna hükümetini mali olarak destekleyen AB, ABD ve Uluslararası Para Fonu (IMF) için olumsuz sonuçlar doğuracağı ifade edilmiştir (Andreis, 2017, s. 1-11).

2013 yılında Ukrayna'da patlak veren iç savaşın ardından Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, Batı dünyası ile Rusya arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiş, bu ilhak sonrası Soğuk Savaş dönemindeki bloklaşma eğilimleri yeniden ortaya çıkmıştır. Yaşanan krizin ardından ABD ve AB gibi aktörlerin ambargo kararlarının sonucunda ekonomik külfete uğrayan Rusya'nın sahip olduğu enerji kozunu kullanması krizin daha da derinleşeceğine işaret etmiş öyle ki Ukrayna krizi sonrasında, Rusya'nın doğal gazını Karadeniz üzerinden Avrupa'ya taşımayı planlayan Güney Akım projesi sonlandırılmıştır. Bu projenin iptali, Avrupa'nın enerji arz güvenliği ve enerji politikaları üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Enerjinin uluslararası ilişkileri şekillendirdiği böyle bir süreçte Putin'in 2014 yılı Türkiye ziyaretinde Güney Akım projesi ile aynı görevi üstlenecek olan ve Türk Akımı olarak nitelendirilen yeni bir projenin sinyallerini vermesi AB basınında gündem olmuştur. Bu durum da Birlik için umut vadetmiştir (Karagöl ve Kızılkaya, 2015, s. 2). AB'ye üye olmak istemesi ve NATO hayali kurması sebebiyle renkli devrimler yaşayan Ukrayna, Rusya'nın güvenini kaybederek, ekonomisini zayıflatmıştır. Gelişmelerle birlikte Ukrayna'nın AB'ye daha da yaklaşması ve Rusya'yı karşısına alması sonucunda Rusya yeniden enerji kozunu kullanarak, Türk Akımı'nın faaliyete geçtiğini duyurmuş ve Ukrayna transit gelirlerini kaybederek, Türkiye'ye bırakmıştır (Varoğlu, 2022, s. 55).

Şekil 22: Türk Akımı ve Bağlantıları



Kaynak: (Tuğrul, 2020, s. 139).

63 milyar metreküp doğal gazın taşınması hedeflenen Türk Akımı projesinde, 48 milyar metreküp gazın Yunanistan'da, 15 milyar metreküp gazın ise Türkiye'de depolanması planlanmıştır. Bu gazın, Türkiye üzerinden Yunanistan'a ve Yunanistan üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması öngörülmüştür. Birliğe üye ülkelerin enerji arz

güvenliğinin oluşturulmasını hedefleyen proje aynı zamanda Rusya ve Türkiye ilişkilerine de olumlu yansımış, proje ile iki ülke arasındaki stratejik iş birliği artmıştır. Bu durum bölgesel istikrarın da desteklenmesini sağlamıştır (BP Statistical Review of World Energy, 2015). Enerjinin dış politikada stratejik bir araç olarak kullanılması, sadece ekonomik katkı sağlamakla kalmayıp aynı zamanda uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde belirleyici bir faktör haline gelmiştir. Enerji kaynaklarına erişim ve kontrol, ülkeler arasındaki diplomatik ilişkilerin ve stratejilerin temel taşlarından biri haline gelmiştir. Bu durum, enerji kaynaklarının güvenliğini ve arzını sağlama amacıyla yapılan anlaşmaların, uluslararası sözleşmelerin ve enerji politikalarının önemini artırmaktadır. Bu noktada, AB ülkelerine enerji tedarikinde çeşitlilik ve güvenlik sağlayacak olan projenin ekonomik avantajları, projenin uygulanmasında önemli bir etken olmuştur. Ayrıca Türk Akımı projesi Rusya ve Türkiye'nin enerji ihrac rotalarını çeşitlendirmesini sağlayacak ve enerji arz güvenliğinin sağlanmasına büyük katkı sağlayacaktır. Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı siyasi ve ticari sorunları gerekçe göstererek doğal gaz sevkiyatını kesme tehdidi karşısında Türk Akımı projesi hem enerji arz güvenliği açısından önemli bir adım olacak hem de maliyetleri düşürerek ekonomik açıdan tasarruf sağlayacaktır (Karagöl ve Kızılkaya, 2015, s. 2). Dolayısıyla projenin faaliyete geçmesiyle birlikte Avrupa'ya aktarılan gaz miktarında artış sağlanması durumu bölgesel enerji ticareti ve Avrupa'nın enerji güvenliği için büyük bir gelişme olarak görülmüştür (Korkmaz, 2023, s. 191). Özellikle 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı'nın ardından, Türk Akımı Boru Hattı AB'nin enerji güvenliği açısından daha stratejik bir öneme sahip hale gelmiştir. Bu durum, AB'nin doğal gaz arzının çeşitlendirilmesi ve enerji güvenliğinin artırılması amacıyla alternatif güzergâhlar arayışını hızlandırmıştır.

24 Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısının ardından yapılan toplantıda AB liderleri, enerji bağımlılığını azaltarak, 2050 yılına kadar iklim nötrlüğüne ulaşma hedefini içeren Versay Deklarasyonu'nu kabul etmişlerdir. Bu hamle ile AB'nin enerji üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarına ve sürdürülebilir teknolojilere daha fazla yatırım yapması ve fosil yakıtlara olan bağımlılığını azaltması amaçlanmaktadır. Gaz gibi fosil yakıtların tüketiminin sınırlandırılmasını ve alternatif enerji kaynaklarının kullanımını öneren Versay Deklarasyonu, AB'nin enerji güvenliğini sağlamak için çeşitlendirme politikalarına vurgu yapmaktadır. Ayrıca, farklı tedarikçilerden gaz

alımını teşvik ederek Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmayı amaçlayan önemli bir adımdır (Şeker ve Tuğrul , 2022). Avrupa Komisyonu, Mayıs 2022'de kabul ettiği REPowerEU planıyla enerji tasarrufu, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve temiz enerjiye geçişin hızlandırılmasını amaçlamaktadır (European Commission, 2022). Kısa ve orta vadeli politikalar içeren REPowerEU planının amacı; Rusya-Ukrayna Savaşı ile ortaya çıkan enerji krizi ile mücadele ederek, Rus enerjisine olan bağımlılığı kırmak ve yenilenebilir enerjiye geçişi hızlandırmaktır (Özsoy, 2023, s. 51). Bu planın bir parçası olarak, enerji ithalatını çeşitlendirme stratejisi kapsamında Azerbaycan ve Orta Asya ülkeleriyle enerji diplomasisi genişletilmiş ve AB ile Azerbaycan arasında anlaşmalar imzalanmıştır (Kardaş, 2023). Ayrıca, Birlik, enerji arzını uygun fiyatlarla güvence altına almak ve Rus gazına olan bağımlılığı azaltmak amacıyla Nisan 2022'de oluşturduğu AB Enerji Platformu üzerinden güvenilir ortaklardan uygun fiyatlı enerji tedariki sağlama çabalarını sürdürmektedir (Dinçer, 2023, s. 420). Ukrayna Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte, Moskova'nın AB'ye doğal gaz tedarikinde bulunduğu boru hattı aracılığıyla sağladığı gaz miktarı büyük ölçüde düşmüştür. Rus enerjisine yüksek derecede bağımlı olan Estonya, Finlandiya, Letonya ve Litvanya'ya yönelik boru hattıyla gerçekleştirilen gaz akışları önemli ölçüde azaltılmış veya tamamen durdurulmuştur. Öyle ki Ekim 2022 itibarıyla elde edilen verilere göre, Rusya'dan yapılan boru hattı ithalatı önceki yıla göre %80 oranında azalmıştır (EIA, 2022). Son olarak haziran ayında sunulan yeni yaptırım paketinde mevcut yaptırımların genişletilmesi öngörülmüştür.

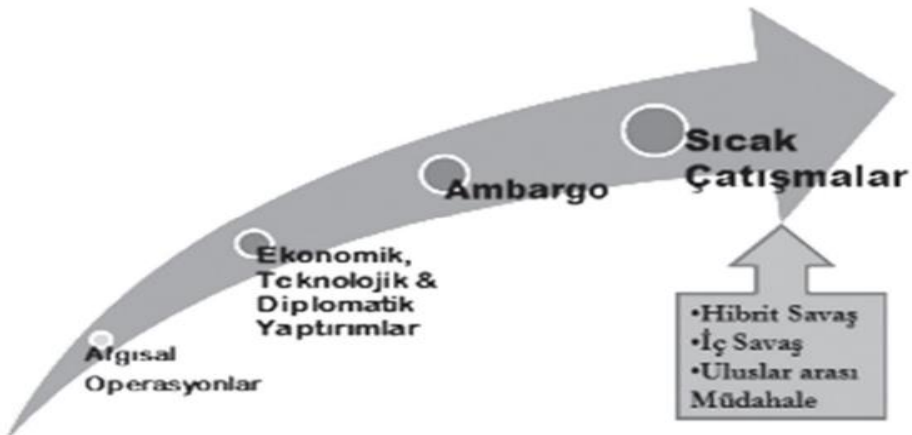
Rusya ile Ukrayna arasındaki enerji krizleri, ülkelerin enerji güvenliği ve enerji arzı konularını yaşamsal bir çıkar haline getirmiştir. Bu krizler, Moskova'nın dış politikasının odak noktasını enerji siyaseti veya enerji diplomasisi olarak belirlediğini açıkça göstermiştir (Karahasanoğlu, 2012, s. 126). Krizler, AB'nin enerji güvenliğini sağlama politikaları ve stratejilerini birincil öncelik haline getirmiştir. Çeşitlendirilmiş enerji kaynaklarına yönelik politikalar sıkça dile getirilse de vurgulanan bu hedeflerin gerçekleştirilmesi zaman alacaktır. Zira Rusya, AB'nin enerji alanındaki temel ortağı olduğundan, hedeflerin gerçekleştirilmesi için gerekli olan ortak irade aktörleri ekonomik olarak daha da yakınlaşmıştır (Hamzaoğlu, 2021, s. 281-282). Enerji faktörünün küresel çapta artan önemi, Rusya-Ukrayna krizlerinin AB ve Rusya'nın

yanı sıra küresel çapta etki yaratmasına neden olmuştur. Çalışmamızın ilerleyen bölümünde bu konuya değinilecektir.

4.3 Neoklasik Realizm Çerçevesinde Rusya-Ukrayna Krizlerinin Küresel Yansımaları

Bir ülkenin uluslararası alandaki etki gücünü askeri ve siyasi yönlerle destekleyip geliştirebilecek ekonomik kapasitesini artırma amacı doğrultusunda enerji stratejileri, devletlerin dış politika gündeminin merkezine yerleşmiştir (Toprak ve Tatar, 2011, s. 89). Zira enerji, sistemin ana aktörleri olan devletlerin tüm dinamikleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olması sebebiyle dikkatle ele alınması gereken stratejik bir konudur. Bu sebeple konu uluslararası toplantı gündemlerinde kendine ilk sıralarda yer bulmuştur. Uluslararası topluluğun konuya dair ilk kapsamlı yaklaşımı olan ve Temmuz 2006'da St. Petersburg'da gerçekleşen G-8 zirvesi, enerji güvenliğini temel bir gündem maddesi olarak belirlemiştir. Zirve, değişen koşulları göz önünde bulundurarak, enerji güvenliğine tanım ve içerik kazandırılması amacıyla yapılmıştır (Çelikpala, 2014, s. 84). Öte yandan, Dünya Enerji Konseyi'nin 2012'de yaptığı açıklamada Yeni yüzyılda (Milenyum) enerji güvenliğinden bağımsız hiçbir kalkınma hedefi düşünülemez" şeklindeki tespiti, enerji güvenliğinin gelişen kapsamına ve önemine vurgu yapmaktadır (Telli, 2015, s. 95).

Şekil 23: Enerji Güvenliğinin Bozulması Halinde Uluslararası Konjonktüre Etkisi



Kaynak: (Uzuner, 2023, s. 26)

Enerji ve politika tabiatları gereği birbirine bağımlıdır. Özellikle enerji kaynaklarının eşit olmayan dağılımı enerji arzı güvenliğinin uluslararası ilişkilerden etkilenmesine sebep olmaktadır. Zira bu kaynakların tedariki ve transferi süreci sadece ekonomik boyutta değerlendirecek bir husus değildir. Bu noktada hangi enerji kaynağının, hangi metotla, hangi güzergâhtan elde edileceği gibi hususlara karar verip, politika oluştururken ekonomik etkenlerin yanı sıra politik etkenleri de dikkate almak gerekmektedir. Öyle ki oluşturulan politika kapsamında tercih edilen mevcut enerji koridoru yahut yeni bir enerji koridoru açılma durumu uluslararası ve bölgesel dengeleri değiştirme noktasında oldukça etkilidir (Telli, 2015, s. 69).

Bu doğrultuda, ulusal amaçlara ulaşmak için enerji kaynaklarının etkin ve sürdürülebilir bir biçimde yönetilmesi anlamına gelen enerji politikası, daha çok enerji güvenliği olarak algılanmış olsa da bu alanda oluşturulan politikaların oluşturulması enerji güvenliğinin sağlanmasından daha fazlasıdır. Özellikle enerji politikasının, enerji kaynakları ile uluslararası ilişkiler arasındaki ilişkiyi incelediği uluslararası ilişkiler disiplinde enerji güvenliği ulusal ve küresel güvenliğin temel bir bileşeni olarak kabul edilen enerji politikasının tanımını kısıtlayarak, sadece ekonomik bazda ele almak yetersiz olacaktır. Doğal gaz ve petrolün küresel dağılımına bakıldığında, kaynak sağlayan ülkelerin çoğunlukla Doğu'da, talep eden ülkelerin ise genellikle Batı'da yoğunlaştığı görülmektedir. Öte yandan, özellikle enerji kaynakları açısından yoksul olan AB ülkelerine enerji ihraç eden en önemli ülkenin Rusya olduğu gözlemlenmektedir. Çalışmamızın önceki bölümlerinde belirtildiği gibi, Rusya, bu avantajlı konumunu ve kaynaklarını, özellikle Avrupa ve Batı ile olan ilişkilerinde zaman zaman bir araç olarak kullanma eğiliminde olmuştur. Bu durum, doğal gazı ve genel olarak enerji kaynaklarını, devletler arası ilişkilerde bir enstrüman haline getirmektedir (Çetinkaya ve Öztürk, 2019, s. 411).

İnsanoğlunun varlığını devam ettirebilmesi açısından en önemli unsurlardan biri olan enerji ve buna sahip olabilmek arzusu sebebiyle dünya tarihi birçok çatışma, kriz ve savaşa tanıklık etmiştir. Özellikle son dönemlerde enerji zengini devletlerin hâkim konumunu kullanıp, lider olabilmek isteklerinin uluslararası alanda enerji güvenliğini kesintiye uğratması uluslararası aktörlerin enerji güvenliği stratejileri oluşturmasını zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla içerisinde bulunduğumuz yüzyılda enerji güvenliğini

sağlamak ülke güvenliğini sağlamak anlamına gelmektedir. Bu yüzden yeni dönemde değişimi hisseden, bu değişime yön veren, bütün organlarıyla ortak hareket eden ve en önemlisi kendi menfaatleri doğrultusunda politikalar üretebilen ülkeler bu dönemden daha karlı çıkabilecektir (Karahasanoğlu, 2012, s. 20). Özellikle doğal gazın talebin her geçen gün arttığı günümüz sisteminde bu durumun devletler arasında bölgesel ve küresel anlamda krizlere neden olması aktörlerin bu doğrultuda politika oluşturmalarını gerekli kılmıştır.

Bu bilgiler ışığında, Rusya ve Ukrayna arasında enerji temelinde yaşanan krizlerin küreselleşmenin de etkisi ile bölgesel sorunlar veya ikili ülkeler arasında yaşanan krizler olmaktan çıkarak, bütün uluslararası aktörleri etkisi altına alan çok boyutlu krizlere dönüştüğü görülmektedir. Dolayısıyla iki ülke arasında yaşanması muhtemel krizlerin veya yaşanmakta olan diğer bölgesel problemlerin tüm dünyayı doğrudan etkilediği ve etkileyeceği ortadadır (Uzun, 2023, s. 197). Bu nedenlerle uluslararası ilişkilerdeki dengelerin değişmesine neden olan bu gelişmeler enerjinin güvenliği kavramının daha geniş bir perspektiften ele alınmasına yol açmıştır. Sonuç olarak, küresel düzeyde etki yaratan gelişmeler neticesinde birçok ülke enerji güvenliğine daha fazla önem vermiş ve bu durum uluslararası ilişkilerde yeni dinamikler oluşmasına sebep olmuştur. Özellikle 2008 yılında yaşanan doğal gaz krizi, enerji güvenliğinin ve enerji arzının sağlanmasının ülkeler için stratejik bir mesele haline geldiğini ortaya koymuştur. Bu krizle birlikte, Moskova'nın dış politikasının odağını enerji siyaseti ve enerji diplomasisi üzerine şekillendirdiği anlaşılmıştır (Erbil, 2010, s. 176-177). Öyle ki Putin, 24 Aralık 2008'de Moskova'da gerçekleşen Doğal Gaz İhraç Eden Ülkelerin 7. Toplantısı'nda, "ucuz doğal gaz devri artık sona erdi" diyerek doğal gazın Rus dış politikasında önemli bir araç olarak kalacağını sinyallerini vermiştir (Oğan, 2009). Neoklasik realizm, bir ülkenin dış politikasının öncelikle maddi gücü tarafından şekillendirildiğini savunmaktadır. Bu yaklaşım, gücün dış politika üzerindeki etkisine dikkat çekerken, uluslararası ilişkilerdeki sistemik baskıların yanı sıra karar alıcıların algıları ve devletin yapısı gibi ülke içi faktörlerin de dış politikayı şekillendiren önemli etmenler olduğunu kabul etmektedir (Taliaferro ve diğerleri 2009, s. 5). Enerjiyi dışardan temin eden devletlerin menfaat odaklı stratejileri ve rekabetinin yaşandığı süreçte Rusya-Ukrayna Savaşı'nın meydana gelmesi ise enerji güvenliği ve jeopolitiğine ilişkin sorunların küresel düzeyde yeniden

yankı bulmasını sağlamış, bu konuların uluslararası toplum gündeminin en üst sırasına oturmasına sebep olmuştur. Söz konusu savaşın başlamasıyla birlikte, son yıllarda küresel düzeyde yaşanan krizler daha da kritik hale gelmiş, geniş bir coğrafyayı etkileyen bir enerji krizine yol açmış ve uzun zamandır gündemde olan enerji güvenliği meselesinin ne denli hayati bir öneme sahip olduğu açıkça görülmüştür. İki ülke arasında yaşanan kriz enerji piyasalarında yaratmış olduğu arz sıkıntısı endişesi nedeni ile küresel enerji piyasalarında petrol, doğal gaz ve diğer enerji kaynaklarının fiyatlarında artışların yaşanmasına sebep olmuş, kriz sonrası dönemde petrol fiyatları ilk kez 2014 yılından beri en yüksek seviyelere çıktığı görülmüştür (Euronews, 2022b). Bu durum, AB üyeleri gibi enerjide dışa bağımlı olan ülkeler açısından enerjinin sürdürülebilirliği bakımından stratejik sorun teşkil etmiş, gelecekte yaşayacakları büyük ekonomik krizlerin habercisi olmuştur (Grajewski, 2022). Ek olarak küresel çapta öne çıkan Shell ve British Petroleum (BP) gibi enerji devlerinin Rus enerji şirketleri ile iş birliğine son vermesi ve teknolojik firmaların ve uluslararası lojistik şirketlerinin Rusya’da faaliyetlerini durdurması Rusya açısından sorun teşkil etmiştir (Eğilmez, 2022, s. 1-3).

Çalışmamız kapsamında Rusya ile Batı arasında yaşanan enerji kaynaklı gerilimlerin doğal gaz tedarik zincirini etkileyerek, başta Avrupa olmak üzere geniş bir coğrafyayı etkilediği ortaya çıkmıştır. Özellikle Ukrayna üzerinden yaşanan krizlerde bu durum oldukça açık bir şekilde görülmüştür. Zira Ukrayna meselesi, Rusya ve Ukrayna arasındaki nüfuz mücadelesi ve çıkar çatışmalarının ötesinde, Rusya’nın yeniden güçlenmesi ve büyük bir devlet olarak konumlanabilme potansiyeli açısından bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkmıştır (İbrahimoglu, 2017, s. 60). Aynı Ukrayna, coğrafi konumu gereği hem Rusya hem de Avrupa’nın ilgi alanına girdiği için AB, ABD ve Rusya’nın dikkatini çekerken, aynı zamanda enerji naklinde transit geçiş koridoru oluşturması ve Karadeniz’e açılan bir geçit görevi üstlenmesi sebebiyle bölgedeki diğer güçlerin yaşanan krizlerle daha yakından ilgilenmesi için itici güç olmuştur (Al ve Özdil, 2017, s. 158). Çalışmanın ilerleyen bölümünde yaşanan krizlerin küresel yansımalarına ve kriz sonrasında oluşturulan strateji ve uygulamalara değinilecektir.

ABD, AB'nin enerji ihtiyacının artmasının dışa bağımlılığı da artıracak gerçeğinden hareketle, AB ülkelerini bir pazar olarak görmüş ve cari açığını en aza indirmek

amacıyla bu ülkelere LNG ihraç etmeyi hedeflemiştir (Nesimoğlu, 2020, s. 237-238). Bu noktada AB ülkelerine yapılan LNG ihracatı, AB'nin enerji tedarikini çeşitlendirmesi noktasında önemli bir adım olarak Rusya gibi tek bir tedarikçiden bağımlılığı azaltabilme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle, Ukrayna krizinin çözümü için yaptırımların uygulanacağını ve diplomatik tedbirlerin ötesinde somut adımlar atılacağını üst düzey ve nitelikli liderler aracılığıyla dünyaya duyurmuştur (Erkan, 2014, s. 106). Japonya da özellikle bulunduğu stratejik konumu nedeniyle küresel değişim ve güç ilişkilerinin evriminden en çok etkilenen aktörlerden biri olması dolayısıyla küresel ölçekte etki yaratan krizlerle yakından ilgilenmiştir. Genel kapsamda bakıldığında hem enerji güvenliğini sağlamak hem de Çin'in artan nüfuzuna karşı denge oluşturmak adına Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesi söz konusu ülke için oldukça önemlidir. Zira Japonya 2011'de Fukuşima'da yaşanan nükleer reaktör kazası¹³ sonrasında nükleer enerji kullanımını sınırlayarak, enerji arzındaki açığı gidermek için Rusya'dan doğal gaz ithalatına yönelmiş, Rusya ise Çin'in ekonomik ve politik etkisini dengelemek amacıyla Doğu Asya'nın önemli aktörlerinden Japonya ile ilişkilerini güçlendirmek için atılımlarda bulunmuştur (Akçadağ ve İsmayilov, 2016, s. 106).

Ancak Japonya ile Rusya arasında karşılıklı hedefler ve beklentiler çerçevesinde şekillenen bu olumlu ilişki 2014 Ukrayna krizi sonrasında son bulmaya başlamış, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sonrasında Japonya Ukrayna'nın yanında yer almış; Ukrayna'ya mali ve askeri yardım yapmıştır (Ukraine Crisis Media Center, 2022). 2014'te başlayan Rusya-Ukrayna savaşı sırasında Rusya'ya yaptırım uygulayan tek Asya ülkesi olan Japonya, 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinde de benzer bir tutum sergilemiştir. Bu tutum, Japonya'nın, bölgesel ve küresel güvenlik perspektifinden Rusya'nın eylemlerine karşı kararlı ve tutarlı bir politika izlediğini ortaya koymaktadır (The Government of Japan, 2023, s. 1-4). Çin ve Hindistan gibi ülkeler ise Batı'nın karşısında Rusya'nın yanında yer aldıklarını göstermişlerdir. Bu durum, uluslararası ilişkilerdeki güç dengeleri ve stratejik tercihlerin karmaşıklığını yansıtmaktadır. Özellikle Çin'in, Rusya ile yakın ilişkiler kurarak, Batı'ya karşı güçlü bir duruş

¹³ 1 Mart 2011'deki deprem ve tsunami felaketi sonucu Fukuşima Nükleer Santrali'nde meydana gelen nükleer kazanın etkileri, olayın başından itibaren Japon hükümeti yetkilileri, ilgili resmi kurumlar ve uluslararası kuruluşlar tarafından dikkatle izlenmiştir. Bölge sakinlerinin radyasyona maruz kalma riskini azaltmak amacıyla eğitimler verilmiş ve çeşitli tedbirler alınmıştır (Duman, 2011).

sergilemesi, küresel siyasetteki dinamiklerin değişkenliğini ve çeşitliliğini vurgulamaktadır.

Hindistan, içinde bulundurduğu jeopolitik, demografik, ekonomik, askeri, teknolojik ve kültürel potansiyeline rağmen uluslararası siyasette etkin bir rol oynamakta, zorlanan ve sorumluluk almaktan kaçınan bir aktör olarak görülmektedir. Bu noktada öne çıkan neoklasik realizm, özellikle devletlerin uluslararası sistem içindeki konumlarının dış politikalarını şekillendiren en önemli faktör olduğunu savunur. Bu görüşe göre, sistem içindeki kısıtlamalar ve engeller, devletlerin hedeflerini ve dış politika amaçlarını belirlemede önemli birer rol oynar (Wiğclawski, 2017, s. 201). Sistemsel kısıtlamaların sonucunda oluşan Hindistan bu çekimsiz siyasetini Ukrayna hususunda da yürütmüş, Rusya Ukrayna krizlerinde tavrını net bir şekilde ortaya koyamamıştır. Rusya-Ukrayna kriz sürecinde Ukrayna için Rusya'yı kaybetmeyi de göze alamayan Çin ise başta taraf tutmaktan kaçınmış, Rusya'ya doğrudan destek vererek, Batı dünyasını da karşısına almak istememiştir. Ancak belli bir süre sonra tavrını belli etmek zorunda kalmıştır. Sınırsız iş birliği vaatleri ile Rusya'yı savaşa teşvik eden Çin, savaş sürecinde sözünde durmamış, aksine tarafların birbirleriyle çatışmasını izleyerek her iki tarafın da güç kaybetmesine seyirci kalmıştır. Çin, Amerika ile aralarında her an bir çatışma çıkabileceğini ve gelecekte savaşın kaçınılmaz bir jeopolitik zorunluluk haline gelebileceğini idrak etmiştir. Bu noktada neoklasik realistler, dış politika yapıcılarının temel bir rol oynadığını vurgulayarak asıl mesele olan tehditlerin önceden analiz edilmesi olduğunu savunurlar (Lobell, 2009, s. 56). Bu noktada Çin, uluslararası dengeyi değiştirmek için büyük bir çaba harcayarak, ekonomik açıdan önemli bir güç haline gelirken, Rusya ise askeri anlamda güçlü bir yarış içinde yer almaktadır. Bu durum, küresel güç dinamiklerinde değişim yaratan bir etki ortaya koymaktadır. Neoklasik realizm teorisine göre uluslararası sistem içindeki güç dengeleri, ülkelerin politikalarını ve davranışlarını belirleyen en önemli etkidir. Bu nedenle, bir ülkenin dış politika yapıcılarının olaylara karşı aldığı duruş, tutum ve olayları analiz yeteneği, bu güç dengeleri doğrultusunda şekillenir (Rose, 1998, s. 158). Söz konusu gerekçeyle, her iki ülke de Batılı güçler tarafından uygulanan yaptırımlar sonucunda uluslararası sistemin dışına itilmeye çalışılmıştır. Bu durumu bir tehdit olarak gören Çin, Batı ile ilişkilerini olumsuz etkilemeden, ekonomik ve bölgesel gelişimini sürdürmeyi hedefleyen bir strateji benimsemiştir.

Ayrıca, Avrupa ülkelerinde nüfuzunu artırmayı ve ekonomik gücünü politik zeminle bütünleştirmeyi amaçlamıştır (Tokatlı, 2022b, s. 67).

Özetle, enerji kaynaklarına erişim ve bu kaynakların kontrolü, uluslararası ilişkilerde güç dengelerini etkileyen kritik faktörlerdir. Bu bağlamda, Rusya'nın doğal gaz rezervleri ve ihracat kapasitesi dikkate alındığında, Rusya'nın politik veya ekonomik bir kriz yaşaması ya da enerji arzını kesmesi durumunda, diğer ülkelerin ekonomileri ve güvenlikleri bu durumdan olumsuz etkilenebilir. Krizlerin küresel etkilerine rağmen, Rusya ve Ukrayna'ya siyasi ve ekonomik olarak yüksek düzeyde bağımlı olan ülkelerin krizden daha fazla etkilendiği gözlemlenmiştir. Bu durum, AB başta olmak üzere dünyadaki tüm ülkeler için geçerli olmuş ve ulusal ile bölgesel çıkarlar bağlamında alınan kararlar ile uygulanan yaptırımların dozajı ilişkileri etkilemiştir. Özellikle enerjinin güçlü kıldığı, gücün ve nüfuzun önem kazandığı uluslararası ilişkiler sisteminde gücü elde etmek için yapılacak savaş hep kapıdadır. Sonuç olarak, uluslararası ilişkilerde önemli bir yere sahip olan enerji kaynaklarına olan bağımlılık veya kontrol arayışları politika belirlemeye ve ilişkileri etkilemeye devam edecektir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Enerji ve güvenliğin birbirinden ayrı düşünülemez iki kavram olduğu günümüz sisteminde, enerjinin modern toplumların işleyişinde temel bir gereksinim olması sebebiyle enerji kaynaklarına olan erişim ve bunların güvenliği büyük önem taşır. Zira enerji kaynaklarına yönelik herhangi bir kesinti veya sıkıntı durumu ekonomik istikrarı ve hatta ulusal güvenliği tehdit etme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle, enerji güvenliği, bir ülkenin veya bölgenin enerji ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve enerji kaynaklarına güvenli bir şekilde erişebilmek için aldığı önlemleri ifade eder. Bu bağlamda, enerji politikaları ve uluslararası ilişkilerde enerji kaynaklarının paylaşımı, güvenlik politikalarının temelini oluşturur. Özellikle doğal kaynak zengini bölgelerdeki enerji kaynaklarının, uluslararası ilişkilerde önemli birer stratejik koz haline gelebilme tehlikesi, enerji ve güvenlik kavramları arasındaki ilişkiyi günümüz uluslararası politikalarının temel taşlarından biri haline getirmiştir.

Küreselleşmenin önemli etkisiyle uluslararası aktörler arasındaki ilişkilerin giderek çok yönlü hale geldiği dünya siyasetinde özellikle Soğuk Savaş sonrası inşa edilmeye çalışılan güç eksenli küresel sistem, askeri-siyasi ve ekonomik açıdan adil olmayan bir rekabet ortamı oluşmasına sebep olmuştur. Uluslararası aktörlerin sadece kendi çıkarını gözettiği bu ortamda jeopolitik üstünlüğe sahip olan bölgeler üzerinden geçmişten beri yürütülen güç mücadelesinin ve bunlarla ilgili sorunların günümüzde de hala devam ettiği ortadadır. Belirtilen bölgelerde özellikle enerji temelinde oluşturulan ekonomik çıkar amaçlı politika sonuçlarının çekişme, çatışma ve krizlere neden olduğu görülmektedir.

Enerjinin uluslararası arenadaki kilit konumu her dönem değişen şartlara rağmen enerji kaynaklarının önemini korumasına sebep olmuş, bu kapsamda dünya tarihi geçmişten beri devletlerin ihtiyacı olan enerji kaynaklarındaki eksiklikten ve bağımlılıktan doğan savaflara tanıklık etmiştir. Bu anlamda 27 ülkeden oluşan uluslararası bir örgüt olan AB her alanda ülkesel ve örgütsel olarak çıkarlarını koruyacak enerji politikaları izlemeyi hedeflemekte ve bu politikaların temelinde enerjinin sürdürülebilir, kesintisiz ve ekonomik yollardan temin edilmesi yer almaktadır. Zira sahip olduğu yetersiz kaynaklar nedeniyle ihtiyacı olan enerjiyi

dışarıdan tedarik etmek durumunda olan AB'nin bu durumu sağlaması enerji güvenliğini sağlaması anlamına gelmektedir. Birlik bağımlılığı en aza indirmeyi ve ortak bir enerji politikası oluşturmayı hedefleyen bir yaklaşımla, eylem planları ve politika raporlarından oluşan bir dizi düzenleyici çerçeve geliştirerek, Enerji Birliği'ni hayata geçirmeyi amaçlamıştır. Buna ek olarak, AB'nin enerji politikalarını belirleyen diğer faktörler arasında, alternatif tedarikçi ülkelerden doğal gaz tedarik edilmesi ve mevcut enerji nakil güzergâhlarının çeşitlendirilmesi de yer almıştır.

Birliğin doğal gaz tedarikinde lider konumda olarak Rusya'nın Putin sonrası dönemde dünya siyasetinde kendisini daha görünür kılmak için doğal gazı dış ilişkilerde bir avantaj olarak kullanması, AB'nin enerji tedarik güvenliğini tehdit eden en önemli husustur. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra küresel güç konumunu yitiren Rusya, 2000'li yılların başlarında hızla toparlanmış ve Asya ile diğer bölgelerdeki hızlı gelişmelerden yararlanarak, dünya güç dengelerini Batı'nın aleyhine değiştirmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, Rusya ülke içinde milliyetçiliği güçlendirmiş ve eski Sovyet coğrafyasındaki etkinliğini artırarak nüfuzunu sürdürmeyi hedeflemiştir. Çıktığı yolda enerji kartını kullanmayı ihmal etmeyen Rusya'nın 2006, 2009, 2014 ve 2022 senelerinde Ukrayna ile arasında geçen sorunlar enerji krizlerinin de etkisiyle, AB ülkelerine ulaşan doğal gaz akışının kesintiye uğramasına sebep olmuş ve bu durum enerji arz güvenliği konusunu AB'nin enerji politikasının merkezine yerleştirmiştir. AB'ye enerji sağlanması noktasında transit geçiş yolu olarak önemli bir konumda olan Ukrayna, Birlik açısından enerji güvenliği kapsamında son derece kritik bir partnerdir. Ukrayna'nın doğal gaz ve petrol nakil hatlarına sahip olması, Avrasya'nın kesişme noktasında bulunması gibi avantajlara sahip olmasına karşın Rus enerji kaynaklarına olan bağımlılık ve Rusya ile Avrupa arasında bulunan müdahaleye açık pozisyonu Ukrayna'nın uluslararası ilişkilerde bu avantajlarını kullanabilmesi açısından engel teşkil etmiş, belirli bir istikrar yakalamasını zorlaştırmıştır. Hatta bu arada kalmışlık durumu geçmişten beri devam eden krizlerin Ukrayna-Rusya savaşına evrilme zeminini oluşturan en büyük etken olarak görülmüştür.

Dünya siyasetinde ve ekonomik iş birliklerinde belirli stratejiler eşliğinde hareket etmeyi ve bu ilişkileri bir bütün olarak ele almayı gerekli kılan enerji güvenliği hususu Ukrayna gibi enerji nakil hatlarının üzerinde bulunan ülkelerde yaşanan istikrarsızlık durumuyla daha da kritik hale gelmektedir. Bu anlamda nakil hatlarının üzerinde

bulunan ülkelerde yaşanan istikrarsızlıklar devletler için hem ulusal hem bölgesel güvenlik tehdidi anlamına gelmektedir. Rusya-Ukrayna arasındaki siyasi krizler, enerji krizlerinin ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu durum, Rusya'nın enerji nakil sürecindeki güvenli rotalarını riske sokmuştur. Bu süreçten en fazla etkilenen aktörlerin başında ise AB gelmiş, Rusya-Ukrayna krizi, AB'nin enerji güvenliği üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan neoklasik realizm, devletlerin uluslararası ilişkilerdeki davranışlarını içsel ve dışsal faktörlerin bir kombinasyonu olarak açıklar. Bu bağlamda, Rusya'nın enerji stratejileri ve Ukrayna üzerindeki etkileri, AB'nin enerji güvenliğini doğrudan etkilemiştir. Rusya'nın enerji arzı üzerindeki kontrolü, neoklasik realizmin vurguladığı gibi, devletlerin içsel dinamikleri ve stratejik hedefleri ile yakından ilişkilidir. Krizin başlangıcından itibaren, Rusya'nın enerji kaynaklarını bir stratejik araç olarak kullanması, AB'nin enerji güvenliğini tehdit etmiş ve bu durum, AB'nin enerji politikalarını yeniden şekillendirmeye yöneltmiştir. Neoklasik realizm çerçevesinde, bu tür stratejik manevralar, devletlerin uluslararası güç dengelerini koruma ve artırma çabalarının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, AB'nin enerji güvenliği üzerindeki etkiler, yalnızca Rusya'nın dış politikası ile değil, aynı zamanda içsel politik ve ekonomik faktörlerle de şekillenmiştir. Neoklasik realizmin bu krizi anlamamıza sağladığı katkı, devletlerin enerji güvenliği gibi stratejik konularda içsel dinamiklerin ve dışsal baskıların etkileşimini kapsamlı bir şekilde analiz etme gereğini ortaya koymaktadır.

Birlik Rusya'ya olan enerji bağımlılığına ve olumsuz ekonomik etkiye rağmen krizlerden sonraki süreçte Ukrayna'nın yanında olmayı ve Rusya'ya karşı durmayı seçmiş ve yaptırımlar uygulamıştır. Fakat yaptırımlardan sonra Rusya'nın enerjiyi kesmesi ve enerji fiyatını artırması krizi daha da derinleştirmiştir. Bu doğrultuda, AB enerji politikaları oluşturmuş ve Rusya'ya tedarikçi ülke ve Ukrayna'ya transit ülke olarak bağımlılığını azaltmayı hedeflemiştir. Bu politikalar kapsamında alternatif tedarikçi ülkelerden doğal gaz alımı ve mevcut enerji nakil güzergâhlarının çeşitlendirilmesi gibi adımlar atılmıştır. Bu aşamada, Hazar Bölgesi ülkeleri öne çıkmış ve bu ülkelerden doğal gazı Avrupa'ya taşıyacak Güney Gaz Koridoru (GGK) en değerli enerji taşıma rotası olarak saptanmıştır. Rusya'ya alternatif oluşturacak

enerji hatlarına da yatırımlar yapan AB'nin en çok destek verdiği projeler arasında Nabucco, TAP, TANAP, Kuzey Akım ve Türk Akımı projeleri yerini almıştır.

AB her ne kadar enerji güvenliğini sağlamak adına eylem planları ve strateji belgeleri oluşturarak ve alternatif enerji hatlarına yatırımlar yaparak ortak bir enerji politikası uygulamaya çalışsa da üye ülkelerin kendi menfaatlerini Birliğin menfaatlerinden önde tutmaları bunun önündeki en büyük engeller olmuştur. AB'nin enerji güvenliğini tam anlamıyla sağlaması üye ülkelerin ulus üstü kimliğinin bir parçası olan birlik olabilme kabiliyetine bağlıdır. Zira Birliğin kendi içinde oluşturduğu geleneksel askeri güvenlik anlayışının ötesine taşan güvenlik olgusunu tam anlamıyla uygulamaya geçirebilmesi için kendine özgü kurumsal kimliğini de dikkat alması gerekmektedir. Özellikle yaşanan enerji krizlerinde üye ülkelerin farklı tutumlar takınması sonucunda Birlik ortak bir politika geliştirememiş ve bunun sonucunda süreçten olumsuz etkilenmiştir. Ancak ilerleyen süreçte Almanya'nın Ukrayna'ya yönelik olumlu yönde değişen tutumu Birlik açısından umut vadecici olmuştur. Güvenlik kavramının sınır aşan etkisi ve hayati öneminin kavranmasını sağlayan savaş Almanya'nın tavrının değişmesinde oldukça yönlendirici olmuştur. İlerleyen süreçte bölgede bulunan kaynaklar ve enerji üretim teknolojilerinin gelişmesi bir ivme kazanmaz ise AB enerji bakımından dışa bağlı kalacak, bu husus da AB enerjisinin güvenliği açısından ciddi bir sorun teşkil edecektir. Rusya'nın Birlik üyesi ülkeler için en uygun enerji sağlayıcısı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, AB kendi çıkarları açısından geri adım atmak ve politika değişikliğine gitmek durumundadır. Birlik üyeleri enerji kaynaklarının farklılaştırmasına yönelik fikirler ortaya atsa da Birliğin kısa vadede bunu gerçekleştirmesi zordur. Rusya dışındaki ülkelere petrol ve doğal gaz ithalatını artırma, LNG ithalatına yönelme ve iç politika düzenlemeleri olarak kısıtlamalar veya fiyat tavanları gibi çözüm önerileri, Birliğin enerji bağımlılığını azaltma ve enerji güvenliğini sağlamada yetersiz kalabilir. Ancak uzun vadedeki planlarının içerisinde yer alan yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelme fikrinin hayata geçirilmesi fosil yakıtlar ve nükleer enerji karşısında Birliğin elini güçlendirebilir. Ayrıca söz konusu kaynakların yakıt gerektirmemesi ve doğa maliyeti açısından makul seviyesi Birlik açısından büyük bir avantaj sunacaktır. Özellikle AB'nin yakın zamanda duyurduğu "REPowerEU" isimli programı bu noktada oldukça önemlidir. Birlik ülkelerinin bu program minvalinde enerji güvenliğini destekleyici programlar başlatması ve bu

programlar sonucunda yenilenebilir enerjiye güvenin artırılması, enerji güvenliği için daha sağlam bir temel oluşturacaktır. Kısacası, AB'nin enerji güvenliğini sağlaması emeklemeye başladığı Kömür ve Çelik Topluluğu demokratik macerasından orta vadede bir “yenilenebilir enerji topluluğu”na dönüşebilme kararlılığına bağlıdır. Zira AB bu kaynaklar sayesinde enerjide dışa bağımlılığı azaltacak ve Rusya gibi ülkelerin enerjiiyi ekonomik ve siyasi bir araç olarak kullanmasını engelleyecektir.

Uluslararası ilişki ve iş birliklerinin değişim hızına ayak uydurabilenlerin kazandığı günümüz sisteminde, ülkelerin toplumsal refahı ve sürdürülebilir kalkınmaları için en gerekli unsur olan enerjinin stratejik konumu ülkeler arasında kıyasıya bir rekabet ortamı oluşturmuştur. Rekabetin savaşa dönüşebileceği bu siyasi konjonktür içerisinde siyaseti küresel aktörlerin izlediği enerji politikaları şekillendirmiş; enerji, devletlerin iç ve dış politika gündeminin başat aktörü haline getirmiştir. Modern savaşların, eski savaşların aksine sınır aşan yapısıyla, yaşanan savaştan sadece savaşa taraf aktörler değil birçok aktör etkilenebilmektedir. Hele ki bu savaş dünya ekonomisi ve güvenliği için önem arz ediyorsa tüm dünya ülkeleri bu savaşı yakın takibe almak ve tarafını belli etmek durumundadır. Bu kapsamda, Rusya'nın Ukrayna üzerindeki iktisadi ve siyasi baskılarının etkisiyle oluşan enerji krizleri dönemi, Ukrayna'nın uluslararası alanda üzerine çektiği dikkatleri artıran bir dönem olmuş zira enerji temelinde yaşanan Rusya kaynaklı krizlerden her devlet farklı açıdan etkilenmiştir.

Rusya'nın enerji kaynaklarını siyasi amaçlar doğrultusunda kullanması, uluslararası arenada enerji, gıda ve benzeri temel fiyatların artışına yol açarak, beraberinde enflasyon ve işsizlik gibi olumsuz sonuçları da getirmiştir. Yaşanan krizler küresel enerji piyasaları ve jeopolitik dengeler üzerinde önemli değişimlere sebep olmuş, doğal gaz arzı, fiyatları ve güvenliğini etkileyerek uluslararası ilişkilerde gerilimlere yol açmıştır. Enerji tedarik zincirlerindeki güvenilirlik ve istikrar konularını da gündeme getirerek, enerji piyasalarının ve fiyatlarının gelecekteki seyrini belirsiz hale getirmiştir. 2006 ve 2009 yıllarında meydana gelen doğal gaz krizlerinde Batı ülkeleri Rusya'nın suçlu olduğunu iddia etmiş, krizin bir an önce çözülmesi için devreye girmişlerdir. Özellikle 2009 yılında yaşanan enerji krizinin ardından, Rusya'nın dış politikasının merkezine enerji stratejisi yerleştirmiştir. Bu gelişme, enerji güvenliğinin devletler için stratejik bir öneme sahip olduğunu ve enerji kaynaklarının yönetiminin uluslararası ilişkilerde kritik bir rol oynadığını göstermiştir. Ayrıca, Rusya'nın enerji

ihracatı, enerji bağımlısı olan ülkeler için stratejik bir zayıflık yarattığı için Rusya'nın enerji arzındaki kritik rolünün siyasi ilişkilerde de belirleyici olduğu gözler önüne serilmiştir. Bu durum, Rusya'nın siyasi çıkarlarını enerji arzıyla birleştirmesi ve politikalarını güçlü bir şekilde şekillendirmesi anlamına gelmekte olup, Rusya-Ukrayna enerji krizlerinin küresel yansımaları, enerji politikalarının ve uluslararası ilişkilerin karmaşıklığını artırabilir. Bu noktada enerji arz güvenliğini artırmaya yönelik uluslararası çabaların önemi oldukça büyüktür. Ayrıca, Rusya'nın enerji kaynaklarını siyasi amaçlar doğrultusunda kullanma eğilimi, uluslararası ilişkilerdeki dengeyi değiştirebilir. Rusya'nın enerji politikaları, AB ve NATO gibi kuruluşlar için stratejik bir güvenlik meselesi haline gelmiştir.

Genel bir çerçeve çizildiğinde, NATO, ABD ve AB'nin uzun süredir Ukrayna'nın yanındayken, Rusya'nın enerji arzı üzerindeki baskılarının bu aktörler tarafından kabul edilmediği ancak yine de bu aktörler tarafından doğrudan askeri çatışmalara girilmediği görülmektedir. Bu durum, enerji güvenliği stratejilerinin uluslararası ilişkilerde ne denli belirleyici bir rol oynadığını ve büyük güçlerin stratejik tercihlerinin uluslararası çatışmalara yaklaşımı nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Zira Rusya'nın, dünyanın 3. petrol üreticisi ve 2. büyük doğal gaz imalatçısı konumunda olması devletlerin neden Rusya'yı karşısına almak istemediklerinin en büyük kanıtıdır. Öyle ki bu durum, enerji kaynaklarının jeopolitik kaldıraç olarak kullanılmasının uluslararası güvenliği nasıl etkilediğini göstermektedir. Enerjiye olan bağımlılığımızın arttığı bir dönemde, sınırlı enerji kaynaklarıyla başa çıkabilmek ve artan enerji ihtiyaçlarını karşılamak için doğru ve etkili bir enerji politikası uygulamak hayati önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdik, A. Ş. (2022). Çatışma Çözümü ve Neoklasik Realizm:Kırım'ın İlhakı ve Rusya-Ukrayna Çatışmasının Bir Analizi. *Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 72-92.
- Acar, D. Ş. (2009). Kafdağı'nın Ardında Saklı Kalan Komşuluk: Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 21-42.
- Acer, Y. (2022). *Ukrayna Savaşı, BM ve Barışın Korunması*. İstanbul: SETA Analiz.
- Açıkel, A. E. (2011). *Katar-Irak-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru hattı projesi mümkün mü? Uluslararası Enerji Politikalar ve Riskler*. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Adomeit, H. (2016). Germany , the EU , and Russia : The Conflict over Nord Stream. *Centre for European Studies Policy Brief* , 1-12.
- Ağacan, K. (2006). *Güney Kafkasya*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Ahmadli, K. (2020). Ukrayna Krizi Bağlamında Avrupa Birliği Tarafından Rusya'ya Uygulanan Yaptırımlar ve Etkileri. *Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 125-138.
- Akbaş, D. (2009a). Avrupa Birliği Sosyal Politikası. *[Yüksek Lisans Tezi]*. Trakya Üniversitesi
- Akbaş., Z. (2009b). Küresel Ekonomik Krizlerin Önemini Artırdığı Enerji Kaynakları Üzerinden Yaşanan Rekabetin Uluslararası İlişkilere Etkisi. *İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20-36.
- Akçadağ, E. ve İsmayilov, E. (2016). Ukrayna Krizinin Rusya ve Japonya Arasındaki Kuril Adaları Sorununa Etkisi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(48), 95-115.
- Akdoğan, Ö. (2008). Rusya'nın Enerji Politikasının Avrupa Birliği Enerji Güvenliğine Etkisi. *[Yayınlanmamış Yüksek Lisans]*. Trakya Üniversitesi.
- Andreis, C. (2017). « Kuzey Akım - 2 »: Avrupa'nın enerji çıkarlarının ikilemi. *İnternet Dergisi-Naukovedenie*, 1-11 .
- Al, A. ve Ayvacı, F. A. (2017). Uluslararası Politik Ekonomi: Bitmeyen Kırım Sorunu. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 13(26), 221-251.
- Al, A. ve Özdil, B. (2017). Karadeniz'in Uluslararası Politik Ekonomisi: Rusya ve Ukrayna İlişkilerininYeniden Analizi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 151-167.

- Alkan, M. N. (2015). Avrupa Birliği Enerji Güvenliği ve Ukrayna Meselesi. *Karadeniz Araştırmaları* , 215-227.
- Allen, W. E. (1940). *Ukraine*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Almammadov, V. (2019). Azerbaycan'ın Enerji Stratejisi. *Social Sciences Research Journal*, 40-53.
- Altıntaş, R. (2018). Avrupa Birliği Enerji Politikasının Türkiye Enerji Politikasına Etkileri. [*Yüksek Lisans Tezi*]. Bahçeşehir Üniversitesi
- Aras, B. ve Yorkan, A. (2005). *Avrupa Birliği ve Güvenliği: Siyaset, Ekonomi ve evre*. Ankara: Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Aras, F. . ve Kandemir, E. (2023). Enerji Güvenliği Bağlamında AB Enerji Politikaları ve AB-Orta Asya İlişkileri. *International Journal of Social Sciences*, 107-126.
- Aras., İ. (2017). Avrupa Birliği'nin Kırım'ın İlhakına Bakışı: Rusya'ya Yönelik Yaptırımlar. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 29-50.
- Arı, T. (2002). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arslan, M. (2022, 09 18). *Rusya-Ukrayna Savaşı Gölgesinde: Avrupa'nın Enerji Bağımlılığı*. [evrim-içi: <https://www.haberturk.com/rusya-ukrayna-savasi-golgesinde-avrupa-nin-enerji-bagimliliği-3519850>], Erişim Tarihi: 25.12.2023
- Atlığ, M. ve İren, A. A. (2022). Neo-Realist Perspektiften Doğu Akdeniz ve Enerji Güvenliği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 325-342.
- Aydın. (2014). *Enerji Ekonomisi ve Politikaları*. Seçkin Yayınlar.
- Aydın, F. A. (2004). EU's energy policy and Turkey. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 377-402.
- Ayhan, V. (2009). Avrupa'nın Enerji Arz Güvenliğinde Türkiye: Petrol, Doğal Gaz ve Entegrasyon. *Uluslararası İlişkiler*, 155-178.
- Aytre, S. (2013). Avrupa Birliğinin Enerji Politikasında Son Gelişmeler ve Türkiye'ye Yansımaları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35-51.
- Badalov, B. (2012). The European Union and Russian Federation Energy Relations: Petrification or Revival? [*Master Thesis*]. Lund University Department of Political Science.

- Bagdadioglu, N. (2009). Avrupa Birliği Enerji Sektöründe Rekabet Politikası . *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25-36.
- Baghdad, G. (2006). Europe's Energy Security: Challenges and Opportunities. *International Affairs*, 82(5), 961-975.
- Bağraç, N. (2010, 02 04). *Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye*. [Çevrim-içi: <http://www.avsam.org/tr/a1909.html/>], Erişim Tarihi: 20.05.2023
- Bakan, S. ve Şahin , S. (2018). Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 135-152.
- Bakır, A. (2016). Avrupa Birliği Enerji Arz Güvenliğinde Türkiye'nin Yeri ve Önemi. [*Yüksek Lisans Tezi*]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Balmaceda, M. M. (2008). *Energy Dependency, Politics and Corruption in the Former Soviet Union: Russia's Power, Oligarchs' Profits and Ukraine's Missing Energy Polic 1995-2006*. Newyork: Routledge.
- Bareiss, T. (2011). Enerji Platformu 2010 Avrupa'nın Enerji Güvenliğinde Türkiye'nin Rolü. *Enerji Güvenliği- İşbirliği ve Çeşitlendirme*, 19-25.
- Barlas, B. (2023). Çatışma Çözümünde Üçüncü Tarafların Zafiyeti: Rusya-Ukrayna Savaşı Örneği. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 11(2), 186-224.
- Batı, G. F. (2017). Küresel Enerji Politikasında Balkan Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği Paradigması. *Journal EMI Dergisi*, 19-28.
- Battır, O. ve Yiğittepe, L. (2023). Rusya-Ukrayna Savaşında Yaptırımlar ve Enerji Güvenliği; Karşılıklı Ekonomik Bağımlılıklar Perspektifinden Bir Değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi*, 549-573.
- Bayraç, H. N. ve Çemrek, F. (2022). Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Enerji Bağımlılığı Ve Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 742-762.
- Bayraklı, E. (2014). Avrupa Birliği'nin Ukrayna Krizi İle İmtihanı. *Seta Perspektif*, 1-5.
- BBC NEWS. (2019, 11 8). *Fransa Cumhurbaşkanı Macron: NATO'nun beyin ölümü gerçekleşti*. [Çevrim-içi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50342428>], Erişim Tarihi: 28.12.2023

- BBC NEWS. (2022, 07 22). *Ukrayna: Rusya, Avrupa'ya karşı gaz savaşı yürütüyor.* [Çevrim-içi: <https://www.bbc.com/turkce/articles/c72xx0n0v0po>], Erişim Tarihi: 01.03.2024
- Bekkari, A. (2023). Azerbaycan Enerji Güvenliği ve Avrupa Birliği İlişkileri. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 31-44.
- Belet, N. (2016). Avrupa Enerji Birliği (AEB) ve Türkiye'nin Bölgesel Enerji Hub'ı. *SESSION 2B: Bölgesel Çalışmalar*, 190-198.
- Bilener, T. (2007). Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar. *Karadeniz Araştırmaları*, 13(13), 115-132.
- Bireselioğlu, M. E. (2012). NATO'nun Değişen Enerji Güvenliği Algısı: Türkiye'nin Olası Konumu. *Uluslararası İlişkiler*, 227-252.
- Biscop, S. (2016). *The European Security Strategy: A Global Agenda For Positive Power*. London: Routledge.
- Borchardt , K.-D. ve Jones, C. (2022, 03 10). *REPowerEU: Joint European Action for More Affordable, Secure and Sustainable Energy*. [Çevrim-içi: <https://sanctionsnews.bakermckenzie.com/european-commission-introduces-repowereu-joint-european-action-for-more-affordable-secure-and-sustainable-energy/>], Erişim Tarihi: 09.12.2023
- BOTAŞ. (t.y.). *Ham Petrol*. [Çevrim-içi: [https://www.botas.gov.tr/Sayfa/ham-petrol/13#:~:text=Bak%C3%BC%2DTiflis%2DCeyhan%20\(BTC,in%C5%9Fa%20edilmi%C5%9F%20bir%20boru%20hatt%C4%B1d%C4%B1r.\)](https://www.botas.gov.tr/Sayfa/ham-petrol/13#:~:text=Bak%C3%BC%2DTiflis%2DCeyhan%20(BTC,in%C5%9Fa%20edilmi%C5%9F%20bir%20boru%20hatt%C4%B1d%C4%B1r.))], Erişim Tarihi: 10.10.2023
- BP. (2020). *Statistical Rewiew of World Energy*. Moskova: World Petroleum Congress.
- Brawley, M. R. (2010). *Political Economy and Grand Strategy: a Neoclassical Realist View*. New York: Routletge.
- Bremmer, I. (2009). State Capitalism Comes of Age: The End of Free Market? *Foreign Affairs*, 40-55.
- Britannica. (2024, 05 31). *Encyclopedia Britannica*. [Çevrim-içi: <https://www.britannica.com/place/Alsace-Lorraine>], Erişim Tarihi: 15.04.2024
- Burkova, E. (2018). Kuzey Akım –2, Baltık Devletleri ve Ukrayna: Çatışmanın Çevresel ve Siyasi Boyutu. 112-118. [Çevrim-içi: <https://doi.org/10.20542/2073-4786->], Erişim Tarihi: 19.11.2023

- Buyar, C. ve Şener, U. (2022). Tarihi Perspektiften, Sosyo-Ekonomik Değerler Açısından Rusya-Ukrayna Savaşı ve Orta Asya Ülkelerine Etkileri. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 136-149.
- Büyükmıhçı, M. K. (2003, Ekim 3-4). Yenilenebilir Enerji Kaynakları Avrupa Birliği Ülkelerindeki Uygulamalar ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Tarafından Hazırlanmakta Olan Kanun Tasarısı Taslağı Çerçevesinde Planlanan Önlemler. *Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu*. Kayseri: TMMOB.
- Cesnakas, G. (2010). Energy resources in foreign policy: A theoretical approach. *Baltic Journal of Law & Politics*, 3(1), 30-52.
- Chivvis, C. (2015). Deterrence in the New European Security Context. R. Alcaro (Ed.). *West-Russia Relations in Light of the Ukraine Crisis*. (s. 33-45). Roma: Edizioni Nuova Cultura.
- CNNTÜRK. (2022, 02 24). *Ukrayna şehirleri! Donetsk nerde? Luhansk neresi?* [Çevrim-içi: <https://www.cnnturk.com/dunya/ukrayna-sehirleri-donetsk-nerde-luhansk-neresi>], Erişim Tarihi: 25.12.2023
- Commission of the European Communities. (2008). *Second Strategic energy Review: An EU Energy Security and Solidarity Action Plan*. Brüksel: Commission of the European.
- Çakırca, B. (2021). Neoklasik Realizmin “Dış Politikayı” Açıklama Gücü. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 231–239.
- Çalışkan, F. (2022). Adım Adım Rusya Ukrayna Savaşı ve Üçüncü Tarafların Sürece Etkisi. *EURO Politika*, 35-47.
- Çelik, S. (2022). 2022 Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali: AB Entegrasyonu İçin Yeni Dönem. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 521-533.
- Çelikaslan, M. N. (2022). Ukrayna-Rusya Savaşı:Avrupalı Bir Milletın Yıkımı. *Türk Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 53-65.
- Çelikipala., M. (2014). Enerji Güvenliğı: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı. *Uluslararası İlişkiler*, 75-99.
- Çernitsina, S. (2015). *Rol Energeticheskoy Diplomatii v Formirovaniy Vneshney Politiki Rossii na Sovremennom Etape*. Moskova: MGİMO.
- Çetinkaya, Ş. ve Öztürk, A. (2019). Doğal Gaz Krizleri Sürecinde Türkiye'nin Güvenilir Güzergâh Tezinin Enerji Güvenliğı Bağlamında Değerlendirilmesi. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 401-415.

- Çifçi, O. (2019). Çin'in Enerji Jeopolitiğinde Artan Rolü ve ABD'nin Enerji Politikasının Yeniden Şekillenmesi. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 79-98.
- Çıtak, D. (2023). 2000'li Yıllarda Enerji Politikaları Çerçevesinde Avrupa Birliği-Rusya İlişkileri. [Doktora Tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Dağcı, K. ve Çaman, E. (2013). Enerji Politikaları ve Enerji Güvenliği Perspektifinden Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikası. *Journal of Central Asian & Caucasian Studies*, 21-48.
- Dağdemir, E. U. (2007). Avrupa Birliği'nde Enerji Arz Güvenliği İçin Dış Enerji Politikası Arayışları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 247-268.
- Demiray, M. ve İşcan, İ. H. (2008). Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 110-156.
- Dempsey, J. (2022, 02 25). *The End of the German Delusion*. Carnegie Europe: [Çevrim-içi: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/86525>], Erişim Tarihi: 02.03.2024
- Devlen, B. ve Özdamar, Ö. (2009). Neoclassical realism and foreign policy crises. *Rethinking realism in international relations*, 136-163.
- Dikkaya, M. ve Tıgılı, A. (2015). Güney Kafkasya Enerji Koridoru: Alternatif Projeler Kapsamında, "TANAP". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 99-117.
- Dinçer, M. (2023). Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık Çerçevesinde Avrupa Birliği-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi: Ukrayna – Rusya Savaşı'nın AB Enerji Politikası Üzerindeki Etkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 394-433.
- Diriöz, A. O. (2009). Nabucco Ortadoğu'ya Genişleyebilir mi. *Ortadoğu Analiz*, 101-106.
- Dışkaya, S. (2017). Türkiye'nin Enerji Güvenliğinde Yenilenebilir Enerji Etkisinin Politik Ekonomi Perspektifi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 129-150.
- Doğan, B. (2022). Yakın Dönem Çin-Kazakistan İlişkileri: Enerji Güvenliği Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi*, 23-34.
- Doğanay, H., Özdemir, Ü. ve Şahin, İ. (2011). *Genel Beşerî Ekonomik Coğrafya*. Ankara: Pegem Yayınları.

- Doğru, C. (2006). Elektrik Sektöründe Bölgesel Entegrasyon Örneği: Avrupa Elektrik İletimi Koordinasyon Birliği (Ucte) Ve Türkiye'nin Birliğe Entegrasyonu. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5).
- Donnelly, J. (2013). Realizm. M. Ağcan ve A. Aslan (Eds.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. 53-84). İstanbul : Küre Yayınları.
- Doukas, H., Flamos, A. ve Psarras, J. (2011). Risks on the Security of Oil and Gas Supply, Energy Sources. *Economics, Planning, and Policy*, 417-425.
- Dueck, C. (2009). Neoclassical Realism and the National Interest: Presidents, Domestic Politics, and Major Military Interventions: Neoclassical Realism, The State, And Foreign Policy. *Cambridge University Press*.
- Duman, V. (2011). *Fukushima Nükleer Santral Kazası:Kaza Hikayesi, Geline Son Durum*. Ankara: Mattek Matbaacılık .
- Durukal, T. Y. (2019). Avrupa Birliği Enerji Güvenliği Politikası:Rusya Federasyonu'nun Önemi. [*Yüksek Lisans Tezi*]. Beykent Üniversitesi.
- Düzgün, D. M. (2020). Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Evreleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 256-276.
- Düzyol, H. S. (2009, 03 25). *Nabucco Projesi ve Türkiye*. [Çevrim-içi: http://www.odtumd.org.tr/etkinlik/2009/03/NABUCCO_projesi/Nabucc], Erişim Tarihi: 15.02.2024
- Ediger, V. (2008). Yeni Yüzyılın Enerji Güvenliğinde Karşılıklı Bağımlılık Bir Zaruret. *Doğal Gaz Dergisi*(132), 59-62.
- Ediger, V. Ş. (2009, 05 18). Türkiye'nin Sürdürülebilir Enerji Gelişimi. *TÜBA-Günce*, 18-25.
- Efe, H. (2008). Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 66-78.
- Eğilmez, M. (2022). Ukrayna Savaşının Ekonomik Etkileri: Güncel Değerlendirme. *Kendime Yazılar*, 1-3.
- Elüstü, S. (2021). Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliği: Enerji İthalatı Bağımlılığı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *İstanbul İktisat Dergisi*, 71(1), 133-162.
- Enerji Etüt. (2020, 12 17). TEP Hesaplama Nasıl Yapılır?: [Çevrimiçi: <https://www.enerjietutraporu.com/tep-hesaplama.html>], Erişim Tarihi: 16.08.2023

- Enerji Gazetesi. (2015, 03 06). AB: “Rusya Trans-Adriyatik Boru Hattı’nı Kullanabilir! [Çevrim-içi: <https://www.enerjigazetesi.ist/ab-rusya-trans-adriyatik-boru-hattini-kullanabilir/>], Erişim Tarihi: 15.12.2023
- Erbach, G. (2015). Energy Union New Impetus For Coordination And Integration of Energy Policies in the EU. *European Parliamentary Research Service Briefing*, 1-8.
- Erbaş, D. G. (2017). Karadeniz Bölgesinde Boru Hatları Jeopolitiği. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 17-31.
- Erbil, Y. (2010). Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi ve Enerji Güvenliği. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kadir Has Üniversitesi .
- Ercan, M. (2011). Avrupa Birliği’nin Enerji Politikasında Türkiye’nin Önemi. *Akademik Bakış Dergisi*, 1-11.
- Ercan., M. (2015). Uluslararası Hukuk Normları Bağlamında Kırım Meselesi: Self Determinasyon Mu? İlhak Mı? *International Journal of Social Science*, (36), 95-113., 95-113.
- Erdal, L. ve Karakaya , E. (2012). Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Ekonomik, Siyasî ve Coğrafi Faktörler. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 107-136.
- Erdil, B. (2021). Rusya Federasyonu’nun Kırım’ı İşgaline Etki Eden Süreç ve Ukrayna Jeopolitiği. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 47-56.
- Erdoğan, N. (2017). TANAP Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 10-26.
- Ergüven, N. S. (2016). Uluslararası Hukuk Açısından Güvenlik Kavramının Teorik Temelleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*.
- Erkal, H. Y. (2018). Enerji Güvenliğine Yönelik Tehditler ve Enerji Güvenliği Politikalarındaki Değişim. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 63-78.
- Erkan, A. Ç. (2014). Küresel Doğalgaz Krizlerine Karşı Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması ve Enerji Arz Güvenliği İçin Kriz Yönetimi. *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 87-109.
- Erol, M. (2020). Neoklasik Realist Kuram Çerçevesinde Rusya ve İran'ın Hazar Denizi Anlaşmasına Yönelik Değişen Politikalarının Analizi. [Yüksek Lisans Tezi]. Kocaeli Üniversitesi.

- Erol., M. S. (2014). Ukrayna-Kırım Krizi Ya da İkinci Yalta Süreci. *Karadeniz Araştırmaları*, 1-14.
- Ersoy, E. (2015). Realizm. R. Gözen (Ed.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. 165-195). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ersoy, N. K. (2022). *Uluslararası İlişkilerde Teoriler ve Yaklaşımlar*. Ankara: Astana Yayınları.
- Erşen, E. ve Çelikpala, M. (2019). Turkey and The Changing Energy Geopolitics of Eurasia. *Energy Policy*, 584-592.
- Ertoý, B. (2019). Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm. *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 1-26.
- Erturgut, R. ve Seven, G. (2021). *Enerji Lojistiği Bağlamında AB ve Türkiye Doğalgaz Güvenliği Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme*. Rusya: Eurasian Conference on Language&Social Sciences.
- Euronews. (2021, 07 22). ABD ve Almanya Kuzey Akım 2 boru hattı projesinde anlaşta: [Çevrim-içi: <https://tr.euronews.com/2021/07/22/abd-ve-almanya-kuzey-ak-m-2-boru-hatt-projesinde-anlast>], Erişim Tarihi: 07.07.2024
- Euronews. (2022a, 02 21). Rusya'nın Ukrayna'daki Ayrılıkçı Bölgeleri Tanıması Ne Anlama Geliyor? [Çevrim-içi: <https://tr.euronews.com/2022/02/21/rusya-n-n-ukrayna-daki-ayr-1-kc-bolgeleri-tan-mas-ne-anlama-geliyor>], Erişim Tarihi: 13.09.2023
- Euronews. (2022b, 03 02). Rusya'nın Ukrayna işgali sonrası doğal gaz ve petrol fiyatları ne kadar oldu? [Çevrim-içi: <https://tr.euronews.com/2022/03/02/rusya-n-n-ukrayna-ısgali-sonras-dogal-gaz-ve-petrol-fiyatlar-ne-kadar-oldu>], Erişim Tarihi: 07.012.2023
- European Commission. (2010, 11 10). *Energy 2020 a strategy for competitive, sustainable and secure energy*. [Çevrim-içi: http://ec.europa.eu/energy/publications/doc/2011_energy2020_en.pdf], Erişim Tarihi: 12.02.2024
- European Commission. (2011, 06 08). *Final Evaluation of the Intelligent Energy-Europe II Programme within the Competitiveness and Innovation Framework Programme*. [Çevrim-içi: https://energy.ec.europa.eu/system/files/2021-07/final_evaluation_of_iee_ii_programme_-_final_report_v.2_0.pdf], Erişim Tarihi: 15.03.2024
- European Commission. (2014). *European Energy Security Strategy*. [Çevrim-içi: <https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/european-energy-security-strategy.pdf>], Erişim Tarihi: 16.02.2024

- European Commission. (2015, 02 25). *Energy Union Package*. [Çevrim-içi: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0001.03/DOC_1&format=PDF], Erişim Tarihi: 08.09.2023
- European Commission. (2020, 08). *EU Energy in Figures*. [Çevrim-içi: <file:///C:/Users/aali/Downloads/eu%20energy%20in%20figures-MJAB20001ENN.pdf>], Erişim Tarihi: 15.02.2024
- European Commission. (2021, 09). *EU Energy in Figures*. [Çevrim-içi: <file:///C:/Users/aali/Downloads/eu%20energy%20in%20figures-MJAB21001ENN.pdf>], Erişim Tarihi: 18.12.2023
- European Commission. (2022, 05 18). *REPowerEU at a glance* . [Çevrim-içi: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en], Erişim Tarihi: 01.03.2024
- European Parliament. (2022, 02 16). *Russia's threats against Ukraine are a wake-up call for Europe, MEPs say*. [Çevrim-içi: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220210IPR23007/russia-s-threats-against-ukraine-are-a-wake-up-call-for-europe-meps-say>], Erişim Tarihi: 17.04.2024
- European Union. (2016). *EU Reference Scenario 2016: Energy Transport and GHG Emissions - Trends to 2050, B*. Brussels: European Commission.
- Eurostat. (t.y.a). *What do we produce in the EU?* [Çevrim-içi: <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc2b.html?lang=en>], Erişim Tarihi: 05.03.2023
- Eurostat. (t.y.b). *Where does our energy come from?* [Çevrim-içi: <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc2a.html?lang=en>], Erişim Tarihi: 15.12.2023
- Favreau, D. (2010). *A Review of Major Natural Gas Projects: Gas Pipelines To Europe*. France: Cedigaz Insights.
- Feng, L. ve Ruizhuang, Z. (2006). The Typologies of Realism. *Chinese Journal of International Politics*, 104.
- Fujishima, K. (2009). *European Strategies on Gas Supply Security*. Japan: IEEJ.
- Gazprom. (2021). *North Stream 2 Gas Pipeline*. [Çevrim-içi: <https://www.gazprom.com/projects/nord-stream2/>], Erişim Tarihi: 12.12.2023

- Geopolitical Myth on Crimea. (2019). *Невидимая борьба крымских татар продолжается...* [Çevrim-içi: [http://www.cidct.org.ua/en/studi/4\(200\)/7.html](http://www.cidct.org.ua/en/studi/4(200)/7.html)], Erişim Tarihi: 15.03.2024
- Gholizade, Y. (2017). Avrupa Komşuluk Politikası Kapsamında Avrupa Birliği ve Azerbaycan İlişkileri: Enerji Bağlamında Bir Değerlendirme. *Türkiye – Almanya Araştırmaları Dergisi*, 43-75.
- Gök, G. O. (2018, 08 24). *Normlar, Uluslararası Örgütler ve Uluslararası İlişkiler*. [Çevrim-içi: <https://kureselcalismalar.com/normlar-uluslararasi-orgutler-ve-uluslararasi-iliskiler/>], Erişim Tarihi: 15.03.2024
- Grajewski, M. (2022, 04 06). *The Ukraine war and energy supply, What Think Tanks are Thinking 6 April 2022,*. [Çevrim-içi: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/729360/EPRS_BRI\(2022\)729360_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/729360/EPRS_BRI(2022)729360_EN.pdf)], Erişim Tarihi: 08.02.2024
- Grieco, M. (1998). Anarchy and the limits of cooperation: a realist critiques of the newest.
- Grubliauskas, J. ve Rühle, M. (2015). Energy as a Tool of Hybrid Warfare. *Research Paper*, 1-7.
- Guliyev, S. (2012). Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliği'nde Azerbaycan'ın Yeri ve Önemi. 107-111.
- Gündoğdu, E. ve Çakır Gündoğdu, B. (2023). Avrupa Birliği Enerji Güvenliği'nin 2022 Ukrayna Krizi Bağlamında Analizi. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 133-159.
- Güner, A. U. (2020). Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Enerji Kaynaklarının Güce Etkisi. *Sosyal Bilimler Perspektifinden Güç* (s. 175-195). içinde Gazi Kitabevi.
- Güneş, M. (2015). Avrupa Birliği'nin Çevre ve Enerji Politikalarında Doğu Akdeniz Gazının Tehdit ve İmkanları. *Academia*, 1-25.
- Güneş, M. ve Arslan, T. (2018). Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı. *Uluslararası Beşeri Bilimler Eğitim Dergisi*, 32-60.
- Gürdallı, F. (2009). Avrupa Birliği Dış Politikasında Enerji Faktörü. [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Gürsoy, S. İ. ve Seyaz, A. (2015). *Rusya'nın Enerji Politikaları: Dar Etkiden Geniş Etkiye Geçiş*. İstanbul: Beta Yayınları.

- Halhallı, O. E. (2022). Rusya Federasyonu ve Ukrayna Çatışmasının Uluslararası Hukuk Açısından Kısa Bir Analizi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*.
- Hamzaoğlu, H. (2020). Rus Dış Politikasında Realist Yaklaşım:Primakov Doktrini ve Yakın Çevre Kavramı. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 281 - 299.
- Hamzaoğlu, H. (2021). Rusya–Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Etkeni ve “Kuzey Akımı-2” Boru Hattı Projesinin Jeopolitik İçeriği. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 265-286.
- Hamzaoğlu, H. (2022). Avrasya Enerji Jeopolitiğinde Ukrayna’nın Konumu. *PROCEEDINGS BOOK*, 719-727.
- Hamzaoğlu, H. ve Hoşfikirer, E. S. (2022). Liberal Merkantilizm Çerçevesinde Avrupa Birliği’nin Rusya’ya Yönelik Enerji Politikası. *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 697-709.
- Haukkala, H. ve Medvedev, S. (2001). *The EU Common Strategy on Russia*. Finland: Ulkopoliittinen instituutti & Institut für Europäische Politik.
- Hill., F. (2004). Energy Empire: Oil, Gas and Russia’s Revival. *The Foreign Policy Centre*.
- Hıraman, S. (2023). Türkiye'nin Enerji Dağıtımında Merkez Ülke Olma Yolunda İzlediği Politikalar. *[Yüksek Lisans Tezi]*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Hosseini, S. E. (2022). Transition away from fossil fuels toward renewables: lessons from Russia-Ukraine crisis. *Future Energy*, 2-5.
- Hrushevsky, M. (1941). *A History of Ukraine*. Yale: Yale University Press.
- Hürriyet. (2013, 12 17). *Tarihi Anlaşma İmzalandı*. [Çevrim-içi: <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/25382807.asp>], Erişim Tarihi: 27.08.2023
- Hürriyet. (2022, 02 24). *Kırım ve Belarus'un dünya haritasındaki konumu: Kırım ve Belarus nerede?* [Çevrim-içi: <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-kirim-ve-belarus-nerede-iste-kirim-ve-belarusun-dunya-haritasindaki-konumu-42010289>], Erişim Tarihi: 15.02.2024
- Hüseynov, F. (2001). Avrupa Birliği-BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi: [Çevrim-içi: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/290/2638.pdf>], Erişim Tarihi: 14.01.2024
- Ibrahimoğlu, T. R. (2017). Çin'in Ukrayna Politikası:İşbirliği Mi Yoksa Denge Oyunu Mu? *International Congress on Afro - Eurasian Research II*, 58-74.

- 1ea50. (2022a, 03 03). *How Europe can cut natural gas imports from Russia significantly within a year*. [Çevrim-içi: <https://www.iea.org/news/how-europe-can-cut-natural-gas-imports-from-russia-significantly-within-a-year>], Erişim Tarihi: 12.08.2023
- 1ea50. (2022b, 03 21). *Energy Fact Sheet: Why does Russian oil and gas matter?* [Çevrim-içi: <https://www.iea.org/articles/energy-fact-sheet-why-does-russian-oil-and-gas-matter>], Erişim Tarihi: 24.11.2023
- İlter, E. ve Kımık, H. (2016). Türkiye'nin Enerji Denklemi:Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı ve Türk Akımı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 185-200.
- İncekara, Ç. Ö. (2019). Türkiye ve AB'nin Enerji Stratejileri ve Politikaları. *Journal of Turkish Operations Management*, 298-313.
- İren, A. A. ve Atlıg, M. (2022). Neo-Realist Perspektiften Doğu Akdeniz ve Enerji Güvenliği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 325-342.
- Ismayılova, S. (2022). Rusya İle İlişkiler Bağlamında Türkiye'nin Ukrayna Krizi'ne Yönelik Politikaları. [Yüksek Lisans Tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi .
- İşcan, İ. H. (2007). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceği Açısından Avrupa Birliği Enerji Güvenliği Sorunu. *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları Dergisi*, 1(2), 113-168.
- Jirušek, M. ve Kuchyňková, P. (2018). The Conduct of Gazprom in Central and Eastern Europe: A Tool of the Kremlin, or Just an Adaptable Player? 818-844.
- Kakışım, C. (2017). Avrupa'ya Uzanan Alternatif Enerji Nakil Hattı:Trans Anadolu Doğalgaz Boru Harttı Projesi. *Düşünce Dünyasında Türkiiz*, 13-30.
- Kakışım, C. (2019). Enerji Krizlerinin Etkisiyle Şekillenen Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 460-472.
- Kalkan, Y. B. (2017). Uluslararası İlişkiler Disiplininde Realist Teorinin Gelişimi. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi.
- Kalyoncuoğlu, K. S. ve Kalyoncuoğlu, S. (2022). Enerji Güvenliği Bağlamında Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler: Türkiye-Mısır ilişkileri. *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 19-29.
- Kan, K. ve Dede, G. (2022). Realist Güvenlik Anlayışının Yol Haritası: Offshore Dengeleme Çerçevesinde ABD'nin Afganistan'dan Çekilmesi. *Selçuk Üniversitesi*, 88-103.
- Kanbal, B. (2012, Mayıs 9). *Enerji Devi Rusya Federasyonu ve Rusya Türkiye İlişkilerinde Enerji*. Uluslararası Politika Akademisi: [Çevrim-içi:

<http://politikaakademisi.org/2012/05/09/enerji-devi-rusya-federasyonu-ve-rusya-turkiye-iliskilerinde-enerji/>, Erişim Tarihi: 25.09.2023

- Karagöl, E. ve Kızılkaya, M. (2015). Rusya-AB-Türkiye Üçgeninde Türk Akımı. *Seta Analiz*, 1-6.
- Karahasanoğlu, M. A. (2012). Rusya'nın Enerji Hatları Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi. [*Yüksek Lisans Tezi*]. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karasoy, H. A. (2022). Hibrit, Asimetrik ve Vekâlet Savaşları: 2022 Rusya Ukrayna Savaşını Üçlü Sacayağı Üzerinde Bir İnceleme. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi* , 44-56.
- Karataş, H. (2022). Enerji Güvenliğinin Arz, Talep ve Geçiş Güvenliği Bağlamında İncelenmesi. *SDE Akademi Dergisi*, 40-69.
- Kardaş, Ş. (2023, 05 24). *Keeping the lights on: The EU's energy relationships since Russia's invasion of Ukraine*. [Çevrim-içi: <https://ecfr.eu/wp-content/uploads/2023/05/Keeping-the-lights-on-The-EUs-energy-relationships-since-Russias-invasion-of-Ukraine-01.pdf>], Erişim Tarihi:13.04.2023
- Karimov, H. (2016). Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliği ve Güney Kafkasya. [*Yüksek Lisans Tezi*]. Sakarya Üniversitesi.
- Karpuzcu, T. (2022). Neo-Klasik Realizm Teorik Çerçevesinde İsmail Cem ve Türk Dış Politikasının Dönemsel Oluşumu. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, 1-26.
- Kartal, G. (2022). Enerji Güvenliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türk Dünyası Ülke Panelinden Kanıtlar. *bilig* , 163-192.
- Kasım, M. (2022). Rusya'nın 2022 Yılındaki Ukrayna İşgaline Karşı Büyük Güçlerin Tepkileri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5(3), 741-753.
- Kavaz, İ. (2020). Enerji Kaynakları ve Transfer Rotaları Bağlamında Doğu Akdeniz. *Anadolu Strateji Dergisi*, 1-13.
- Kaya, E. E. (2012). Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Tarihi. *Academia*.
- Kaya, İ. S. (2013). Uluslararası Enerji Politikalarına Bir Bakış: Türkiye Örneği. *Uluslararası Enerji Hukuku Sempozyumu* (s. 269-288). İstanbul: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Genel Müdürlüğü.
- Kaya, K. ve Ercan, M. (2023). Enerji Arz Güvenliği: Enerji Krizinin Batıya ve Türkiye'ye Etkileri. M. Ercan ve E. Gemici (Eds.). *Uluslararası Küresel Güvenlik Sorunları* (s. 65-). İstanbul: Efeakademi Yayınları.

- Kaya, N. E. (2023, 01 31). *AB elektrik üretiminde rüzgar ve güneş, ilk kez gazı geride bıraktı.* [Çevrim-içi: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/ab-elektrik-uretiminde-ruzgar-ve-gunes-ilk-kez-gazi-geride-birakti/2801981>], Erişim Tarihi: 17.02.2024
- Kaya, S. ve Karagöl, E. T. (2014). *Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Koridoru.* İstanbul: SETA.
- Kaya., E. E. (2012). Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Tarihi Süreci. *Academia*, 385-398.
- Kenez, P. (2006). *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Keskin, M. (2015b). Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Rus Dış Politikası: Ukrayna Müdahalesi. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 46-62.
- Keskin, Ş. (2015a). Ukrayna'daki Kriz ve AB-Rusya İlişkileri. [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Keskin., M. H. (2006). Stratejik Açından Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Uluslararası Güvenlik Sistemine Etkisi. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi
- Kiraz, S. (2018). Dış Politika Analizi Modeli Olarak Neoklasik Realizm: İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Analizi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 417-440.
- Kiraz, S. (2020). Bir Dış Politika Analizi Yaklaşımı Olarak Neoklasik Realizmin İncelenmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 665-686.
- Klare, M. (2006). *Kan ve Petrol: Amerika'nın Petrol Bağımlılığının Tehlikeli Sonuçları.* İstanbul: Marka Yayınları.
- Klare, M. T. (2017). *The Changing Geopolitics of Oil and Gas.* Lynee Rienner Publisher.
- Konak, A. (2019). Kırım'ın İlhakı İle Sonuçlanan Ukrayna Krizi ve Ekonomik Etkileri. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 80-93.
- Korhan, H. (2010). *Enerji Güvenliği ve Türkiye.* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Korkmaz, D. (2023). Türk Dış Politikası'nda "Merkez Ülke" Kavramı ve Enerji Politikası İlişkisi: TürkAkım1 Boru Hattı Örneği. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 185-199.

- Korovkin, V. ve Makarin, A. (2021, 06 18). *Conflict and Inter-Group Trade: Evidence from the 2014 Russia-Ukraine Crisis*. SSRN: [Çevrim-içi: <https://ssrn.com/abstract=3397276>], Erişim Tarihi: 16.01.2024
- Kovacevic, A. (2009). *The Impact of the Russia-Ukraine Gas Crises in South Eastern Europe*. Oxford : Oxford Institute for Energy Studies.
- Kozanhan, M. K. (2021). Enerji Politikaları ve Güvenlik Bağlamında Doğu Akdeniz. *Anadolu Strateji Dergisi*, 55-76.
- Köten, F. (2013). Boru Hattı Projelerinin Hazar Havzası Jeopolitik ve Jeoekonomisindeki Rolü. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 65-84.
- Kramer, A. E. (2006, 02 02). *Russia Cuts Off Gas to Ukraine in Cost Dispute*. [Çevrim-içi: <https://www.nytimes.com/2006/01/02/world/europe/russia-cuts-off-gas-to-ukraine-in-cost-dispute.html>], Erişim Tarihi: 17.02.2024
- Kurşun, A. M. ve Dal, E. P. (2017). Hazar Bölgesinde Rusya ve AB Ekonomi-Politik Çekişmesi ve “Ukrayna” Faktörü. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 17-31.
- Kuzio, T. (2009). Ukraine and the 2008 Russia- Georgia War. *The Journal of Post Soviet Democratization*, 350-372.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1980). Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35(1), 309-335.
- Lake, D., Mastanduno, M. ve Ikenbery, J. (1989). Toward a Realist Theory of State Action. *International Studies Quarterly*, 457-474.
- Lebow, R. N. (1994). The Long peace, the end of the cold war, and the failure of realism. *International Organisations*, 249-277.
- Lee, G. G. (2002). To Be Long or Not to Be Long-That Is the Question: The Contradiction of Time- Horizon in Offensive. *Security Studies*, 196-217.
- Lentis, J. S. (2015). *Strategic Cultures and Security Policies in the Asia-Pacific*. New York:Routledge, 166-186.
- Linke, K. ve Vietör, M. (2010). *Beyond Turkey: The EU’s Energy Policy and the Southern Corridor*. Almanya: German Council on Foreign Relations. [Çevrim-içi: http://www.fes.kiev.ua/Dokument/beyond_turkey.pdf], Erişim Tarihi: 12.09.2023
- Little, A. (2022, 03 21). *Putin'in Ukrayna'yı işgal etme kararıyla Soğuk Savaş sonrası dönemin bitmesi ne anlama geliyor?* [Çevrim-içi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya->

- Morgenthau, H. J. (1946). *Scientific man versus power politics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Musaoğlu, N. ve Özgöker, U. (2008). Rusya - AB İlişkilerinde Stratejik Ortaklıktan Stratejik Depresyona. *Journal of Security Strategies*, 73-98.
- Narin, M. (2012). Küresel Kriz Sürecinde Türkiye'nin Enerji Koridoru Olma Konumu: Güney Doğal Gaz Koridoru. E. Akbostancı ve O. Erdoğan (Eds.). *Küresel Bunalım ve Karadeniz Bölgesi Ekonomileri*. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu.
- Nesimoğlu, Ş. Ö. (2020). Avrupa Birliği Enerji Politikaları. C. Dinç (Ed.). *Avrupa Birliği Kurumlar ve Politikalar* (s. 213-246).
- Nord Stream. (t.y.). *The Pipeline*. [Çevrim-içi: <https://www.nord-stream.com/the-project/pipeline/>], Erişim Tarihi: 22.03.2024
- OECD. (2012). *World Energy Outlook*. Paris: IEA.
- Oğan, S. (2009, Şubat 04). Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi ve Çıkarılacak Dersler: [Çevrim-içi: <https://www.turksam.org/detay-rusya-ukrayna-dogalgaz-krizi-ve-cikarilacak-dersler>], Erişim Tarihi: 30.09.2023
- Okşak, Y. ve Sarıtaş, T. (2022). Petrol, Doğal gaz ve Ekonomik Büyüme: AB Örneği. *BEYDER*, 1-16.
- Orban, A. (2008). *Power, Energy and the New Russian Imperialism*. New York: Praeger Security International Press.
- Oruç, K. (2020). Neo-klasik Teori Bağlamında Almanya ve Rusya Arasındaki İlişkilerin AB Enerji Politikalarına Yansıması. [*Yüksek Lisans Tezi*]. Ahi Evran Üniversitesi.
- Öcal, A. (2022). Uluslararası İlişkilerde Değişen Güvenlik Anlayışı ve Türkiye'nin Siber Güvenlik Stratejileri. [*Yüksek Lisans Tezi*]. Trakya Üniversitesi .
- Önder, H. ve Maden, N. (2023). Avrupa Birliği'nin Kayıp Enerji Projeleri: Nabucco, Trans Hazar ve Güney Akım. *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 33-56.
- Özalp, M. (2015). Ukrayna Krizi Ekseninde Türkiye ve AB Enerji Güvenliği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 103-118.
- Özalp, M. (2019). Küresel Ölçekte Türkiye'nin Enerji Arz ve Talep Güvenliği. *Turkish Studies*, 537-552.

- Özan, Ö. (2020). Neoklasik Realizm Çerçevesinde ABD'nin Arktik Politikası: Ulusal Güvenlik ve Enerji Politikasının Analizi. *[Yüksek Lisans Tezi]*. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Özdemir, A. (2009). Doğalgazın Dünya AB ve Türkiye Açısından Önemi Bağlamında Nabucco Projesinin Değerlendirilmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 83-104.
- Özdemir, Ç. ve Örki , A. (2020). Türkiye'deki Suriyeliler Örneğinde Neoklasik Realizm ve Göç Politikaları. (s. 134-147). Ankara: Ankara II.Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi.
- Özdemir., V. (2014). Balkan Piyasalarını Hedef Alan Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri Arasında Rekabet: NABUCCO-Güney Akım ve Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) Projeleri Örneği. *Sosyoekonomi*, 254-272.
- Özel, M. S. (2015). Rus Dış Politikasında Ukrayna Krizi ve Türkiye'ye Etkileri. IV. *Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II*, (s. 73-86). Ankara.
- Özer, S. (2013). Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliği ve Savaşları. *Ortadoğu Analiz*, 68-79.
- Özev, M. H. (2017). *Küresel Denklemden Türkiye'nin Enerji Güvenliği*. SETA Rapor.
- Özsoy, B. (2022). Rusya-Ukrayna Savaşı ve Türk Devletleri Teşkilatı Ülkeleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 549-576.
- Özsoy, B. (2023). Rusya-Ukrayna Savaşı Gölgesinde AB Enerji Politikaları ve Türk Devletleri. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 43-66.
- Özsoy, N. K. (2022). *Uluslararası İlişkilerde Teoriler ve Yaklaşımlar*. Ankara: Astana Yayınları.
- Öztekin, Y. S. (2019). Avrupa Birliği ve Ukrayna Krizi: Neorealist Bir Eleştiri. *[Yüksek Lisans Tezi]*. Marmara Üniversitesi .
- Öztürk, F. (2020). Küçük Devlet Neden Süper Güç İttifakından Ayrılır? Soğuk Savaş Dönemi Irak, Mısır ve İran Örnekleri. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 61-97.
- Öztürk, S. ve Saygın, S. (2017). The economic effects of the 1973 oil crisis and stagflation case. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 1-13.
- Pamir, N. (2012). Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler. *Enerji Mühendisleri Odası, Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler*, 56-73.

- Pamir, N. (2015). *Enerjinin İktidarı: Enerji Kaynaklarını Elinde Tutan Dünyayı Elinde Tutar*. İstanbul: Hayykitap.
- Pamir, N. (2017). *Enerjinin İktidarı*. İstanbul: Hayykitap.
- Pamir., N. (2006). *Enerji Güvenliği, Stratejik Öngörü 2023*. Ankara: Avrasya-Bir Vakfı Yayını.
- Pamukçu, O. (2003). Küresel Emisyon Ticareti İçin Bir Model:Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Programı. *I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 17-42.
- Parfitt, T. (2006, 01 02). *Russia Turns Off Supplies to Ukraine in Payment Row, and EU Feels the Chill*. [Çevrim-içi: <https://www.theguardian.com/world/2006/jan/02/russia.ukraine>], Erişim Tarihi: 19.02.2023
- Paul, D. (2014). *Russia- Georgia War in 2008 Told the West and Putin What Was Coming*. [Çevrim-içi: http://www.huffingtonpost.com/david-paul/russia-georgia-war-in200_b_4891391.html], Erişim Tarihi: 08.11.2023
- Pavliuk, O. (2001). Ukraine and the EU: The Risk of Being Excluded. *Bertelsmann Foundation Publishers*, 65-84.
- Peker, H. S. (2015). Türkiye'nin Enerji Arz Güvenliği ve Ölçülmesi: Türkiye'nin Enerji Arz Güvenliği Endeksine Yönelik Bir Uygulama. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 763-783.
- Prasad, R., Bansal, R. ve Raturi, A. (2014). Multi - faced energy planning A:reviews. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 38, 686-699.
- Ratner, M., Belkin, P., Nichol, J. ve Woehrel, S. (2012). Europe's Energy Security: Options and Challenges to Natural Gas Supply. *Congressional Research Service Raporu Current Politics and Economics of Europe*, 323-360.
- Raudaskoski, M. ve Laine, J. (2018). Changing perceptions of the Finnish-Russian border in the post-Cold War context. *Post-Cold War Borders*, 129-146.
- Ripsman, N. M. (2009). Neoclassical realism and domestic interest groups. S. E. Lobell, N. M. Ripsman ve J. W. Taliaferro (Eds.). *Neoclassical Realist Theory of International Politics* (s. 170-193). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ripsman, N., Taliaferro, J. ve Lobell, , S. (2016). Neoclassical realist theory of international politics. *Oxford University Press*.
- Rose, G. (1998). Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *Johns Hopkins University Press*, 51(1), 144-172.

- Roskin, M. G. ve Berry, N. O. (2012). *Uluslararası İlişkiler: Uluslararası İlişkilerin Yeni Dünyası*. Ankara: Adres Yayınları.
- Rzali, S. (2017). Enerji Arz Güvenliği Çerçevesinde Avrupa Birliği ve Türk Cumhuriyetleri İlişkileri. M. Dikkaya (Ed.). *Bağımsızlıktan Günümüze Türk Cumhuriyetleri Ekonomi Politikası: Sektörel ve Bölgesel Analiz* (s. 615-646). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Sak, H. ve Zengin, A. (2015). Uluslararası Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri; Türkiye'nin Doğal Gaz Ticareti Açısından Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (Tanap) ve Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (Tap) Projelerinin Değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü* , 1-13.
- Sakal, H. B. (2021). Türkiye ile Rusya Arasında Doğalgaz Ticareti. E. H. Kılıçbeyli (Ed.). *100. Yılında Türkiye-Rusya İlişkileri* (s. 281-316). Ankara: Nika Yayınları.
- Samedov, N. (2022). Rusya-Ukrayna İlişkileri:1991-2021. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Samur, H. (2006). Avrupa Komşuluk Politikası ve Amaçları. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10-11(12-13-14-15), 163-196.
- Sarıkaya, Y. (2010). Turuncuya Veda: Ukrayna'nın Kritik Seçimi. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 25(25), 1-10.
- Sarıtunalı, H. N. (2021). Çevresel Güvenlik ve Enerji Arz Güvenliği Bağlamında Türkiye'nin Enerji Politikası. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4(2), 409-421.
- Saygın, A. (2016). Ukrayna'nın Turuncu Devrim'i Üzerine. *Academia*, 1-25.
- Schlossberg, A. R. (2011). The Military Dimensions of Post-Cold War US Oil Policy: Access to Oil and Consequences for. [Master Thesis]. Department of Political Science College of Arts and Sciences Pennsylvania.
- Schmidt-Felzmann, A. (2011). EU Member States' Energy Relations with Russia: Conflicting Approaches to Securing Natural Gas Supplies. *Geopolitics*, 16(3), 574-599.
- Semercioğlu, H. (2016). Ukrayna Krizi Bağlamında AB-Rusya İlişkilerinin Ekonomi Politikası. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 188-202.
- Sevim, C. (2012). Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği. *Journal of Yasar University*, 7(26), 4378-4391.
- Seyidov, K. (2006). Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattının Azerbaycan Ve Türkiye Ekonomilerine Muhtemel Etkileri. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

- Shaffer, B. (2009). *Energy Politics*. Pennsylvania : University of Pennsylvania Press.
- Siddi, M. (2018). The role of power in EU–Russia energy relations: The interplay between markets and geopolitics. *Europe-Asia Studies*, 1-20.
- Smit, N. R. (2016). The EU under a Realist Scope: Employing a Neoclassical Realist Framework for the Analysis of the EU’s Deep and Comprehensive Free Trade Agreement offer to Ukraine,. *International Relations*, 3-28.
- Soytürk, M. (2020). Brexit Sonrası Avrupa Birliği İklim ve Enerji Politikaları. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 3(1), 17-36.
- Szilárd, B. (2015). Why Can Russia “Divide and Rule” Central and Eastern Europe in Energy Policy. *Academic and Applied Research in Military and Public Management Science*, 14(3), 357–377.
- Şahin, G. ve Aksu, E. (2021). Almanya'nın Doğu'ya Açılım Politikaları. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 240-252.
- Şahin, S. (2020). Enerji Güvenliği Politikalarında Enerji Boru Hatlarının Önemi Ve Bölgesel Etkileri (Tanap Ve TR71 Bölgesi Örneği). *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 517-543.
- Şeker, A. U. ve Tuğrul , Ö. Ç. (2022, 03 12). *AB, güvenliğini artırmak, bağımlılığını azaltmak için daha çok sorumluluk alacak*. [Çevrim-içi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-guvenligini-artirmak-bagimlilikini-azaltmak-icin-daha-cok-sorumluluk-alacak/2532619>], Erişim Tarihi: 25.11.2023
- Şener, U. ve Buyar, C. (2023). Tarihin Dönüşü: Rusya-Ukrayna Savaşı, Siyasi ve Ekonomik Tesirleri. *Journal of Academic Value Studies*, 9(4), 284-301.
- T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı. (2014). *Avrupa Birliği Sürecinde Enerji Faslı*. Ankara: T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı.
- T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı. (2023, 11 05). *Fasıl 15 – Enerji*. [Çevrim-içi: <http://www.ab.gov.tr/80.html>], Erişim Tarihi: 08.03.2024
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (t.y.). *Boru Hatları ve Projeleri*. [Çevrim-içi: <https://enerji.gov.tr/neupgm-boru-hatlari-ve-projeleri>], Erişim Tarihi: 26.03.2024
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı;. (t.y.). *Boru Hatları ve Projeleri*. [Çevrim-içi: <https://enerji.gov.tr/neupgm-boru-hatlari-ve-projeleri>], Erişim Tarihi: 02.04.2026
- Tagliapietra, S. ve Zachmann, G. (2015, 07 02). *Designing a New EU-Turkey Strategic Gas Partnership*. [Çevrim-içi: <https://www.bruegel.org/policy->

[brief/designing-new-eu-turkey-strategic-gas-partnership](#)], Erişim Tarihi: 24.03.2024

Taliaferro. (2000). Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited. *International Security*, 25(3), 128-161.

Taliaferro, J. W. (2009). Neoclassical Realism and Resource Extraction: State Building for Future War. S. E. Lobell, N. M. Ripsman ve J. W. Taliaferro (Eds.). *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy* (s. 194-226). Cambridge: Cambridge University Press.

Taliaferro, J. W., Lobell, S. E. ve Ripsman, N. M. (2009). Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy. S. E. Lobell, N. M. Ripsman, ve J. W. Taliaferro (Eds.). *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy* (s. 1-42). Cambridge: Cambridge University Press.

TANAP. (t.y.). *Tanap Projesi*. [Çevrim-içi: <https://www.tanap.com/tanap-projesi>], Erişim Tarihi: 15.04.2024

TASAM. (2023, 10 10). [Çevrim-içi: <http://www.tasam.org/index.php?altid=499&syf=1>], Erişim Tarihi: 04.02.2024

Taşdemir, F. ve Özer, A. (2015). Uluslararası Hukuk Açısından Kırım Sorunu: Kosova'nın Rövanşını mı? *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(1), 43-61.

Tatalovic, S. (2008). Energy security and security policies: The Republic of Croatia in comparative perspective. *Politicka Misao*, 45(5), 115-134.

Telli, A. (2015). Hazar Havzası Diplomasisi'nde Rekabet ve İşbirliği. [Doktora Tezi]. Kocaeli Üniversitesi.

Temiz Enerji Haber Portalı. (2023, 12 22). *AB'de karbon emisyonu 14 yılda yüzde 22 azaldı*. [Çevrim-içi: <https://temizenerji.org/2023/12/22/abde-karbon-emisyonu-14-yilda-yuzde-22-azaldi/#:~:text=Enerji%20t%C3%BCketimi%20y%C3%BCzde%204%2C1,p etrol%20e%C5%9F%20de%C4%9Ferinde%20kaydedildi%C4%9Fi%20belirtildi>], Erişim Tarihi: 14.01.2024

Tezcan, E. (1999). Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları Çerçevesinde Avrupa Birliği ve Batı Avrupa Birliği ilişkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54(1), 143-158.

The Government of Japan. (2023, 10 19). *Japan Stands with Ukraine*. [Çevrim-içi: https://japan.kantei.go.jp/ongoingtopics/pdf/jp_stands_with_ukraine_eng.pdf], Erişim Tarihi: 26.03.2024

- The Guardian. (2006, 01 02). *Russia turns off supplies to Ukraine in payment row, and EU feels the chill*. [Çevrim-içi: <http://www.theguardian.com/world/2006/jan/02/russia.ukraine>], Erişim Tarihi: 17.02.2024
- Tokatlı, S. G. (2022a). Klasik Realizm ve Neorealizm Kuramının İncelenmesi: Devlet Kavramına Yönelik Analiz. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(21), 122-141.
- Tokatlı, S. G. (2022b). Ukrayna Krizi'nin Avrupa Politikalarına Yansımaları. *EURO Politika*(17), 65-70.
- Toplandı, U. Y. (2022, 11 05). *Avrupa'nın Enerjiyle İmtihani*. [Çevrim-içi: <https://turkiyeraporu.com/arastirma/avrupanin-enerjiyle-imtihani-11546/>], Erişim Tarihi: 15.04.2024
- Toprak, N. G. ve Tatar, V. (2011). Türk Dış Politikasında Enerjinin Konumu: Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *INTERNETIONAL SYMPOSIUM*, 89-107.
- Traceca. (2023, 11 10). *European Commission*. [Çevrim-içi: <http://www.traceca-org.org/en/traceca/>], Erişim Tarihi: 15.03.2024
- Tuğrul, B. (2020). Karadeniz'de Enerji Politikaları. M. Hacısalihoğlu (Ed.). *Bölgesel ve Uluslararası İşbirliği Sahası Olarak Karadeniz* (s. 131-142). İstanbul: BALKAR ve TÜMBİFED.
- Tunçez, F. ve Güçlü , K. (2022). Ukrayna-Rusya Savaşının Enerji Arz Güvenliği Açısından Dünya ve Türkiye Değerlendirmesi. *9. Ulusal KOP Bölgesel Kalkınma Sempozyumu* (s. 258-274). Konya: Konya Teknik Üniversitesi.
- Tüysüzoğlu, G. (2011). Ukrayna'da Turuncu Devrimin Sonu. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 2(3), 62-79.
- Tüysüzoğlu, G. (2013). Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Bağlamında Karadeniz Havzası'ndaki Çatışma Gerçekliğinin Değerlendirilmesi. *Avrasya Etüdlere*, 44(2), 57-85.
- Tüysüzoğlu, G. (2022). Neoklasik Realizm ve Küçük Devlet Yaklaşımı Çerçevesinde Kosova Dış Politikası'nın Değerlendirilmesi. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 15(30), 87-113.
- Uçkan ve Dağdemir. (2007). Avrupa Birliği'nin Enerji Arz Güvenliği için Dış Enerji Politikası Arayışları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 247-268.

- Uçkun, A. (2015). AB’de Entegre Bir Enerji Piyasası İçin Son Hamle: Enerji Birliği. *EY International Congress on Economics II, " Growth, Inequality and Poverty,* 1-18.
- Uçkun, A. (2015). AB-Türkiye Enerji Diyaloğu’nda Atılan Adımlar. *21. Uluslararası Enerji ve Çevre Fuarı ve Konferansı* (s. 15-20). İstanbul: İCÇİ.
- Uçkun, A. (2016). Fifteen Steps to Build Energy Union: Leaked Document. *Chinese Business Review,* 198-206.
- Uğur, Ö. (2018). Almanya Dış Politikasının Avrupa Birliği Dış Politikasına Uyum Süreci: Ukrayna Krizi. *GJEBS-Global Journal of Economics and Business Studies Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi,* 80-101.
- Uğurlu, Ö. (2007). *Türkiye’nin Enerji Güvenliğini Yeniden Tanımlamak.* Ankara: TMMOB Çevre Mühendisleri Odası.
- Uğurlu, Ö. (2009). *Çevresel Güvenlik ve Türkiye’de Enerji Politikaları.* İstanbul: Örgün Yayıncılık.
- Ukraine Crisis Media Center. (2022, 10 05). *Japan’s Unprecedented Support for Ukraine.* [Çevrim-içi: <https://uacrisis.org/en/ukraine-in-flames-209>], Erişim Tarihi: 15.07.2023
- Ultan, M. Ö. ve Saygın, D. (2022). Avrupa Birliği-Rusya Enerji İlişkilerinde Azerbaycan Alternatifi. *bilig,* 87-114.
- Unian Information Agency. (2008, 01 16). *Ukraine Asks to Join NATO Membership Action Plan.* [Çevrim-içi: <http://www.unian.info/world/89447-ukraine-asks-to-join-nato-membership-action-plan.html>], Erişim Tarihi: 14.05.2023
- Uzun, Y. U. (2023). Rusya Ukrayna Krizinin Küresel Ekonomiye ve Enflasyona Etkisi. Y. U. Uzun ve S. Koç (Eds.). *Olağanüstü Dönemlerde Enflasyon Olgusu ve Çözüm Önerileri* (s. 197-214). Ekin Basım Yayın.
- Uzuner, B. (2023). Ekonomi Güvenliği Perspektifinden Enerji Güvenliğinin Ulusal ve Uluslararası Konjoktüre Etkisi. M. Tek ve A. Ay (Eds.). *Sosyal Bilimlerde Güncel Gelişmeler:Ekonomi ve Politika* (s. 19-30). İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Ülker, O. (2022). Devlet Politikalarının Enerji Dönüşümündeki İşlevinin Analizi:Almanya Ve Türliye Karşılaştırılması. [*Yüksek Lisans Tezi*]. Ankara Üniversitesi.
- Varoğlu, A. (2022). Kuzey Akım ve Kuzey Akım-2 Boru Hatlarının Ekonomik, Politik ve Çevresel Açından Değerlendirilmesi. *Yer Altı Kaynakları Dergisi,* 37-59.
- Varol, T. S. (2014). Rus Dış Enerji Politikası ve Yeni Hedef Kuzey Doğu Asya. *Uluslararası İlişkiler Dergisi,* 87-108.

- Vitkus, G. (2015). Towards Stronger Normative Power: The Nature of Shift in EU Foreign Policy in the Context of the Crisis in Ukraine. *European Integration Studies*, 8-19.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. New York: Waveland Press.
- Waltz, K. (1986). Neorealism and Its Critics. *Anarchic Orders and Balances Of Power*, 164-165.
- Waltz, K. (1992). Realist Thought and Neorealist Theory. (R. L. Rothstein, Dü.) *The Evolution of Theory in International Relations*, 21-39.
- Waltz, K. (2001). *Man the State and War: A Theoretical Analysis*. Colombia : Colombia University Press.
- Więclawski, J. (2017). Neoclassical Realism And The Crisis of the Realist Paradigm in Contemporary. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna*.
- Wohlforth, W. (1993). *The elusive balance: power and perceptions during the Cold War*. New York: Cornell University Press.
- Wohlforth, W. (2010). "Realism" Christian Reus-Smit, Duncan Snidal. *The Oxford Handbook of International Relations*, 131-150.
- Wohlforth., W. (1994). Realism and the End of the Cold War. *International Security*, 91-129.
- Yapraklı, S. (2013). *Enerjiye Dayalı Büyüme:Türk Sanayi Sektörü Üzerine Uygulamalar*. İstanbul: Beta Kitabevi.
- Yaşar, B. (2023). Türkiye'nin Genel Enerji Görünümü ve Türk Dış Politikasındaki Etkileri. *[Yüksek Lisans Tezi]*. Karabük Üniversitesi.
- Yaşot, M. (2022). Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliği'ni Etkileyen Çatışma Alanları: Ukrayna-Rusya İran ve Doğu Akdeniz. *[Yüksek Lisans Tezi]*. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Yazar, Y. (2011). *Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri*. Kazakistan: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi.
- Yeltin, H. (2019). Neoklasik Realizm Bağlamında Son Dönem Türkiye Rusya İlişkileri. *[Yüksek Lisans Tezi]*. Sakarya Üniversitesi.
- Yenişehirlioğlu, E., Salha, H. ve Şahin , S. (2016). Politik Krizlerin Turizm Talebi Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma: Rusyanın Değişen Yüzü Ve Bu Değişimin Türkiye Turizmine Etkileri. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 74-83.

- Yıldız, B. (2020). Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Enerji Arz Güvenliği Ekseninde Türkiye'nin Rolü. *[Doktora Tezi]*. İstanbul Üniversitesi.
- Yıldız., F. (2013). Avrupa Birliği Enerji Politikaları ve Enerji Arz Güvenliği Arayışları. *İnsan & Toplum*, 159-181.
- Yorkan, A. (2009). Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri. *Bilge Strateji Dergisi*, 1(1), 24-39.
- Yorkan, A. (2015). Rusya-Ukrayna Çıkmazı ve Enerji Güvenliği: AB ve Türkiye Olası Bir Gaz Krizine Karşı Ne Kadar Hazır? . *BİLGESAM*, 1-4.
- Yurtsever, B. (2019). AB-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Çatışmacı Mı Birleştirici Mi Rolü Var? *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 39-55.
- Yüce, D. B. ve Emiraliyev, E. (2015). Ukrayna'nın Çeşitli Göstergelerinin Avrupa Birliği Ülkeleri İle Karşılaştırılması ve Olası Üyeliğinin Değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 104-126.
- Zhukova, İ. (2010). Energeticheskaya Diplomatiya i Geopolitika Kak Sostavnoy Element Mejdunarodnogo Vestnik OGU,. *Vestnik OGU*, 51-54.
- Белов, В. Б. (2020). «Северный поток – 2» в контексте Мюнхенской конференции. *Аналитическая записка* (s. 1-7). Moscow: Institute Of Europe Russian Academy Of Sciences. Münih Güvenlik Konferansı Bağlamında Kuzey Akım -2".
- Черненко, Е. (2010). Энергетическая дипломатия в орбите энергетической безопасности. *Вестник РУДН*(3), 17-40.

